

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI**

**MEVSİMLİK GEZİCİ TARIM İŞÇİLERİNİN KARŞILAŞTIĞI
SORUNLARIN SOSYAL HİZMET AÇISINDAN İNCELENMESİ**

AYŞE SEDA YILDIRIM İŞLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İsmail AKYÜZ

OCAK – 2022

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MEVSİMLİK GEZİCİ TARIM İŞÇİLERİNİN
KARŞILAŞTIĞI SORUNLARIN SOSYAL HİZMET
AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe Seda YILDIRIM İŞLER

Enstitü Anabilim Dalı: Sosyal Hizmet

“Bu tez 11/01/2022 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Dr. Öğr. Üyesi İsmail AKYÜZ	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Çetin YILMAZ	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi İhsan KUTLU	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☒

Hayır ☐

Ayşe Seda YILDIRIM İŞLER

11/02/2022

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi

GİRİŞ.....	1
------------	---

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	3
---	----------

1.1. Tarımda Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği.....	3
1.1.2. Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği	6
1.1.3. Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Tarihi	7
1.1.4. Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliğine Yönelik Yasal Düzenlemeler	9
1.1.5. Mevsimlik Tarımda Tarım İş Aracılığı	12
1.1.6. Mevsimlik Tarımda Genç İşçi ve Çocuk İşçi.....	15
1.2. Sosyal Hizmet ve Toplumla Çalışma	17
1.2.1. Toplumla Çalışma Kavramı	19
1.2.2. Sosyal Hizmette Toplumla Çalışmanın Kısa Tarihi.....	20
1.2.3. Toplumla Çalışma Modelleri	21
1.2.4. Toplumla Çalışmada Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rollerini	29
1.2.5. Sosyal Politika Çerçevesinde Toplumla Çalışma Uygulamaları.....	30

BÖLÜM 2: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	32
---	-----------

2.1. Araştırmanın Amacı.....	32
2.2. Araştırmanın Sorusu.....	32
2.3. Araştırmanın Yöntemi.....	33
2.4. Araştırmanın Veri Toplama Araçları	36
2.5. Verilerin Analizi.....	37
2.6. Araştırmanın Katılımcıları	38
2.7. Araştırma Gerçekleştirilen Bölgenin Özellikleri.....	39

BÖLÜM 3: ARAŞTIRMANIN BULGULARI	41
--	-----------

3.1. Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Barınma Sorunlarına İlişkin Bulgular.....	41
3.1.2. Konaklama Alanlarının Yapısından Kaynaklanan Sorunlar	43
3.1.3. Elektrik, Su ve Sanitasyon Sorunları.....	45
3.2. Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma Şartlarına İlişkin Bulgular.....	47
3.2.1. Kayıt Dışı İstihdam	47
3.2.2. Çalışma Saatleri	49
3.2.3. Ücretlendirme.....	51
3.2.4. Çocuk Emegi/Çocuk İşçiliği	54
3.3. İşçi Sağlığı ve Güvenliği Sorunları	57
3.3.1. Çalışma Alanındaki Tehlikeler.....	58
3.3.2. Kişisel Koruyucu Ekipman Kullanımı	60
3.3.3. Ulaşım	61
3.4. Sosyal, Kültürel ve Etnik Dışlanma Sorunları	63
3.4.1. Kamu Hizmetlerine Ulaşım Sorunları.....	63
3.4.2. Sosyal Dışlanma Problemleri	64
SONUÇ	67
KAYNAKÇA.....	72
EKLER	79
ÖZGEÇMİŞ	85

KISALTMALAR

İLO : Uluslararası Çalışma Örgütü

MGTİ : Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi

METİP : Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının
İyileştirilmesi Projesi

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Katılımcı Bilgileri.....	40
---	----

ÖZET	
Başlık: Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Karşılaştığı Sorunların Sosyal Hizmet Açısından İncelenmesi	
Yazar: Ayşe Seda YILDIRIM İŞLER	
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İsmail Akyüz	
Kabul Tarihi: 11.01.2022	Sayfa Sayısı: vii + (ön kısım)+89 (ana kısım)
Günümüzde teknolojik gelişmelere bağlı olarak her ne kadar iş gücü ihtiyacının karşılanmasında insan emeğine olan ihtiyaç azalmış olsa da tarım iş kolundaki sektörlerde insan emeği önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi konum özellikleri sebebiyle yıl içinde farklı dönemlerde birçok ürün yetiştirilmektedir. Kısa sürede yoğun iş gücü ihtiyacı oluşturan tarım işlerinde mevsimlik gezici tarım işçileri sorumluluk almaktadırlar. Çoğunlukla Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden göç eden mevsimlik gezici tarım işçileri fındık, narenciye, kayısı gibi ürünlerin hasadında sorumluluk almaktadırlar. Farklı bölgelerde mevsimsel olarak birbirini takip eden hasat veya ekim, dikim ve bakım çalışmaları için işçiler ortalama 30-40 günde bir farklı bir ürünün iş gücü ihtiyacını karşılayabilmek için göç etmektedirler. İşçiler bu süreçte başta barınma koşulları olmak üzere çalışma şartları, iş sağlığı ve güvenliği, kaynaklara erişim gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu çalışmada mevsimlik gezici tarım işçilerini karşılaştıkları problemlerin tanımlanması, gözlemlenmesi ve sosyal hizmet mesleği uygulamaları çerçevesinde çözüm bulunması amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış, yarı yapılandırılmış soru formu kullanılarak katılımcıların karşılaştıkları sorunlar ve kendi durumlarına bakış açılarına yönelik veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışmak üzere göç ettikleri illerde çoğunlukla kendi imkanlarını kullanarak korunaksız, elektrik ve su gibi temel ihtiyaçlara erişimleri olmayan yapılarda konakladıkları, iş güçlerinin kayıt altına alınamadığı, çalışma saatlerinin uzun ve kazançlarının asgari ücretin altında kaldığı, ulaşım ve tarım alanlarında çalışma esnasında yeterli iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınmadığı ve kişisel koruyucu ekipmanların kullanılmadığı, kaynak ve hizmetlere erişimlerinin sınırlı olduğu tespit edilmiş ve sosyal çalışma mesleğinde kullanılan müdahale yöntemlerinin bu alanda uygulanması araştırma sonucunda tartışılmıştır.	
Anahtar Kelimeler: Mevsimlik Tarım İşçiliği, Çalışma Koşulları, Sosyal Hizmet	

ABSTRACT	
Thesis Title: Examining the Problems of Seasonal Agricultural Migrant Workers from a Social Work Perspective	
Author of Thesis : Ayşe Seda YILDIRIM İŞLER	
Supervisor : Dr. Öğr. Üyesi İsmail Akyüz	
Accepted Date: 11.01.2022	Number of Pages: vii (pre text) + 89 (main)
Thanks to technological developments, the need for manpower has been reduced. However, this need in agricultural activities continues in most business lines. Due to the geographical location characteristics of Turkey, many products are grown at different times during the year. Seasonal migrant agricultural workers take responsibility in agricultural works that create intense labor need in a short time. Seasonal migrant agricultural workers, who migrate mostly from the East and Southeast regions, take responsibility for the harvest of products such as hazelnuts, citrus fruits and apricots. Workers migrate on average every 30-40 days to meet the labor needs of a different product for seasonally harvesting or planting, planting and maintenance work in different regions. In this process, workers are faced with problems such as accommodation, working conditions, occupational health and safety, and lack of access to resources. In this research, it is aimed to define and observe the problems faced by seasonal migratory agricultural workers and to find solutions within the framework of social work profession practices. Qualitative research method was used in the research, and data on the problems faced by the participants and their perspectives on their own situation were tried to be obtained by using a semi-structured questionnaire. In the research, it has been determined that seasonal migrant agricultural workers mostly stay in the provinces where they migrate to work by their own means. Accommodation areas are unprotected and do not have access to basic needs such as electricity and water. No formal employment is provided, their working hours are long and their earnings are below the minimum wage. Occupational health and safety precautions are not taken and personal protective equipment is not used. They have limited access to resources and services. As a result of the research, the application of the intervention methods used in the social work profession in this field was discussed.	
Keywords: Seasonal Agricultural Workers, Working Conditions, Social Service	

GİRİŞ

Araştırmanın giriş bölümünde çalışmanın konusu, önemi, amacı ve yöntemi kısaca açıklanmıştır.

Çalışmanın Konusu

Tarım alanında sorumluluk alan tarım işçileri birçok nedene bağlı olarak çalışma sürecinde ihtiyaçlarla da şekillenen yapıya farklı şekillerde eklemlenmektedir. Ücretli olarak tarım iş gücünü karşılamak üzere çalışan işçilerin büyük bir kısmını mevsimlik gezici tarım işçileri oluşturmaktadır.

Mevsimlik gezici tarım işçileri çalışma sürecinde başta sağlıksız barınma ve çalışma koşulları olmakla birlikte, iş sağlığı ve güvenliği, sosyal dışlanma, kamu kaynak ve hizmetlerine erişememe gibi birçok problemle karşılaşmaktadır. Kayıt dışı istihdam edilen mevsimlik gezici tarım işçileri belirli bir yoksulluk seviyesinde bulundukları ve tarımsal faaliyetlerde çalışarak yeterli gelir kaynağı elde edemedikleri için çocuklarının da gelir getirici faaliyetlere dahil olma oranı oldukça yüksektir. Bu sebeple mevsimlik gezici tarım işçilerinin ve çocukların çalışma ve barınma koşulları sebebiyle karşılaştıkları sorunlar için kapsamlı ve acil olarak çözüm geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada bireylerin, grupların ve toplumların iyilik halini arttırmayı, sosyal adaleti sağlamayı ve toplum içindeki herkesin kaynaklara erişimini kolaylaştırmayı amaç edinen sosyal hizmet mesleğinin bakış açısıyla mevsimlik gezici tarım işçilerinin karşılaştığı sorunlar incelenmiş, kapsamlı ve etkin çözümlerin geliştirilebilmesi amacıyla sosyal hizmet mesleğinin çalışma perspektifi ele alınmıştır.

Çalışmanın Önemi

Sürdürülebilir tarımsal ve ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi için ekonomik, çevresel ve sosyal tüm etmenler birlikte değerlendirilmelidir. Sürdürülebilirliğin üç temel ayağının her biri kendi içinde ve doğrudan sürdürülebilirliği etkileyecek dinamik bir yapıya

sahiptir. Sosyal etmenleri değerlendirildiğinde temelde işçilerin koşulları ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra sosyal hizmet mesleğinin sosyal sorunlara getirdiği bakış açısı ile gerçekçi, sürdürülebilir çözümlerin birey ve grupların iyilik halini maksimum seviyede tutulması amaçlanmaktadır. Bu iki konunun bir arada değerlendirilmesi gerek sosyal hizmet mesleğinin değişen toplum yapısı ve sosyal sorunlara yönelik çalışma ve müdahale yöntemlerini geliştirmesi açısından gerekse tarımsal faaliyetlerde çalışan mevsimlik gezici tarım işçilerinin karşılaştıkları sorunların kapsamlı bir şekilde ele alınarak çözümler geliştirilebilmesi açısından önem arz etmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma iş gücünün önemli bir nüfusunu oluşturan mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaşadıkları bölgeden tarımsal üretimde çalışmak amacıyla göç etme sürecinde ve çalışma sürecinde sırasında karşılaşmış oldukları sorunları anlamak, tanımlamak, değerlendirmek ve sosyal hizmet bakış açısıyla etkili çözüm önerilerine katkıda bulunmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada sorunların derinlemesine sorgulanabilmesi amacıyla nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin sorunlarının tespit edilebilmesi için yarı yapılandırılmış soru formu aracılığıyla işçiler ile görüşülerek katılımcıların kendi deneyimlerine ilişkin düşünceleri ve algılarına yönelik veriler elde edilmeye çalışılmış ve gözlem yapılmıştır. Araştırmanın evrenini Batı Karadeniz Bölgesine fındık toplamak üzere göç eden mevsimlik gezici tarım işçileri, örneklemi ise Düzce ve Sakarya illerine göç eden mevsimlik gezici tarım işçileri oluşturmaktadır.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Tarımda Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği

Bölgesel gelişmeler küçük ölçekli aile çiftliklerinin dönüşerek daha fazla mevsimlik emeğe bağlı küresel bir tarım-gıda sisteminin parçası haline gelmesine neden olmuştur. Bu süreçte tüketimin ve talebin artması tarımsal üretimin dünyanın farklı bölgelerinde yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle seralarda üretimin artması Akdeniz ülkelerinde üretimin artmasına ve büyük ölçüde mevsimlik çalışmalara ihtiyacı meydana getirmiştir. Dünyada var olan 1,1 milyar tarım işgücünün yaklaşık 450 milyonunu sürdürülebilir tarımsal üretimde önemli sorumluluklar üstlenen mevsimlik tarım işçileri oluşturmaktadır (İLO, 2007). Mevsimlik tarım işçileri gıda tedarik zincirinin en önemli parçalarından birini oluşturmaktadır. Nitekim ortaya çıkan ihtiyacın karşılanabilmesi amacıyla işçiler yaşadıkları ülke sınırlarının da dışına çıkmaktadırlar. Tarımsal üretime bağlı olarak ülkeler mevsimsel olarak göç alabildikleri gibi yoğun göç de verebilmektedir.

Tarımsal faaliyetlerin en temel iktisadi niteliği mevsimlere bağlı olarak bir değişimi içinde barındırmasıdır. Tarımsal üretim de istihdam edilen işgücü de bu bağlamda mevsimlere bağlı olarak bu sürece katılmaktadır. Üretimin niteliği ve çeşitliliği bu evrensel olguyu insanlık tarihi ile eş bir çerçeveye oturtmuştur (Çınar ve Lordoğlu, 2010). Mevsimlik gezici tarım işçiliği dünyanın hemen her ülkesinde bulunan, yüzlerce yıldır olagelen bir işçilik biçimidir. Bazen de bu işçiler, çaresizlikten veya olağanüstü koşullardan (göç, afet, çatışma, ayrımcılık, siyasal düzenin bozulması) dolayı bu sürece katılmakta, sürekli yaşadığı yerleri belirli süreyle terk ederek, başkalarının arazisinde bitkisel üretim, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık üretim süreçlerine katılmaktadırlar (TBMM, 2015:42).

1.1.1. Mevsimlik Tarım İşçi ve Mevsimlik Göç

Ülke ekonomisine katkısının yanı sıra sağladığı istihdam olanakları ile tarımsal üretim ve tarımsal üretimin devamlılığı oldukça önemlidir. Tarımsal faaliyetler yıl içinde mevsim bazında değişimleri beraberinde getirmektedir. Tarımsal üretim ve tarımsal üretimde faaliyet gösteren iş gücü mevsimsel değişimlerin ihtiyaçlarına uygun olarak bu süreçte sorumluluk

almaktadır (Çınar ve Lordoğlu, 2010: 23). Ülkemizde dört mevsimin yaşanabiliyor olmasıyla da ilişkili olarak farklı coğrafi bölgelerde ve farklı dönemlerde tarımsal üretimde iş gücü ihtiyacı yılın on iki ayı boyunca devam eden bir sürece işaret etmektedir. Tarımda ortaya çıkan iş gücü ihtiyacı farklı yöntemler kullanılarak karşılanmaya çalışılmaktadır. Aile işçiliğinin yeterli olmadığı durumlarda ücretli ve/veya ücretsiz olarak yakın bölgedeki iş gücü kaynağından yararlanılmaktadır (Görücü, 2010). Kısa süreli gerçekleştirilen mevsimlik tarım işleri bu alanda çalışacak kişiler için göç olgusunu ortaya çıkarabilmektedir. Ortaya çıkan mevsimlik göç mevsimlere bağlı olarak tarımsal uygulamaların yoğun olduğu bölgelere yönelik gerçekleşmektedir (Kalkınma Atölyesi, 2015). Tarımsal üretimin yoğun olduğu bölgelere çalışmak üzere gelen işçiler, mevsimsel olarak belirli sürelerle çalışmak için göç etmektedirler. Bu durumda oluşan iş gücü ihtiyacıyla birlikte belirli süreli ve nitelik ihtiyacı oluşturmeyen tarım işlerinde çalışma talebi olan kişilerin yoksulluk durumuyla da doğrudan ilişkisi bulunan grupların istihdam edilebilme ihtiyacı da mevsimlik göçte farklı durumlara işaret etmektedir (Çınar ve Lordoğlu, 2010). TÜİK tarafından 2018 yılında gerçekleştirilen Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'na göre gelirin en düşük olduğu iller; Van, Muş, Bitlis, Hakkari, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt, Şanlıurfa, Diyarbakır olarak tespit edilmiştir. Bu illerde ortalama yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri 11.357 TL'nin altındayken Türkiye'de ortalama yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri 24 bin 199 TL tespit edilmiştir (TÜİK,2018). Türkiye'de yoksulluğun bölgesel olarak eşitsiz dağılımı gezici mevsimlik tarım işçiliğinin daha çok Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yoğunlaşmasına sebep olmaktadır. Mevsimlik tarım ve yoksulluk arasındaki bu ilişki hem işçilerin kabullenmek zorunda oldukları süreçlere tekabül etmekte hem de yoksulluğun sürekliliğine, kronikleşmesine sebep olmaktadır. Kronik yoksulluğu, sadece ekonomik kaynaklara erişim kısıtlılığı olarak değerlendirmek yeterli olmayacaktır. Kronik yoksulluk aynı zamanda ailelerin içinde bulunduğu durumu uzun vadede yine aynı ailede yaşayan çocuklara da aktarıldığı bir süreci ifade etmektedir (Yılmaz, 2020:3).

Teknolojik gelişmeler tarımsal faaliyetlerde de yapısal değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu süreçte tarımsal faaliyetlerde makineleşme ile insan emeğine duyulan ihtiyacın azalması ve miras yoluyla arazilerin parçalanması göç olgusunu hızlandıran etkenler olmuştur.

Dönüşüm sürecinde ortaya çıkan fazla iş gücü, tarımsal ücret karşılığı çalışma ve kırsaldan kente toplu göç hareketlerini ortaya çıkarmıştır (Çınar, 2012:33). Oluşan ihtiyacın karşılanması amacıyla tarım işlerinde çalışmak üzere bölgeye gelen işçiler mevsimlik göçlerle sürece dâhil olmaktadır. Kişilerin çeşitli sebeplerle başka bir bölgeye yönelik gerçekleştirdikleri hareket göçün mekân değiştirme boyutudur. Bu değişim sürekli olabildiği gibi belirli dönemlerde gerçekleştirilen geçici bir süreç de olabilmektedir. Geçici gerçekleştirilen yer değiştirme durumu yılın belirli dönemlerinde ve belirli sürelerle gerçekleştiğinde mevsimlik göç ortaya çıkmaktadır. Bu süreçteki kişiler yıl içinde birden daha fazla bölge değiştirirler (Sağlam, 2006:34).

Mevsimlik iş göçüne neden olan faktörler Şen tarafından dört başlıkta ele alınmıştır:

- a) İklim ilgili faktörler,
- b) Tarım ile insan ilişkisi ve teknolojik değişimler,
- c) Kır hayatı ve kent hayatı arasındaki sosyo-ekonomik farklılıklar,
- d) Diğer faktörler.

Ülkemizin sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle birçok değişkenin var olması, mevsimlik iş göçüne bağlı olarak birtakım sorunları ve kendi içinde çatışan bazı olguları ortaya çıkarmaktadır (Şen E. , 1984).

Kırsal alanda aile yapısında yaşanan değişimler de göçlerin artmasına yol açmıştır. Geleneksel geniş aileden bölünerek çekirdek aile haline dönüşümünü tamamlamış ailenin tarımsal üretim davranışları da farklılaşmaktadır. Dışarı göç veren ailenin kalan toprağı, geniş aile yapısına sahipken çekirdek aile yapısına dönüşüm, emeğin yoğun kullanılması durumunda aile geçimini sağlayabilmek için yeterli olabilmektedir. Fakat miras yoluyla toprakların bölünmesi ailenin geçimi için yetersiz hale gelmektedir. Bu durum sonucunda da aileler geçimlerini sağlayabilmek için mevsimlik göçe dahil olabilmektedirler (Başel, 2007:535).

1.1.2. Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği

Özbekmezci ve Sahil mevsimlik tarım işçilerini mahalli ve gezici olmak üzere iki şekilde değerlendirmektedir. Mahalli tarım işçileri, bulundukları bölgelerde veya tarımsal ürünlerin hasatında anlaşmaları doğrultusunda veya tarım aracısı tarafından belirlenen ücret karşılığında çalışırlar. Gezici mevsimlik tarım işçileri ise, yine tarım işlerinde çalışmak üzere bireysel ya da aileleriyle birlikte farklı bölgelere giden tarım işçileridir (Özbekmezci ve Sahil, 2004). Tarımsal üretimde ortaya çıkan iş gücü ihtiyacı doğrultusunda belirli bir dönemde kendi bulundukları bölgenin dışına kişilerin çalışmak üzere göç etmesi ‘mevsimlik gezici tarım işçiliği’ kavramını oluşturmaktadır. Göç ile birlikte sürecin gezici olarak ifade edilmesinin sebebi kişilerin bu eylemi dönem içinde birden fazla gerçekleştirebiliyor olmasıdır. Türkiye’nin sahip olduğu coğrafi konum ve mevsimsel etkiler sebebiyle her ay farklı bölgelerde iş gücü ihtiyacı oluşturan farklı tarımsal ürünlerin hasatı gerçekleştirilmektedir. On iki aylık bir süreçte yılın ilk aylarında başlayan tarımsal faaliyetler, mevsimsel geçişlerle birlikte sırasıyla Güney, Orta Anadolu ve daha sonrasında Kuzey bölgelerde sürdürülmektedir. Mevsimsel geçişlere bağlı olarak gerçekleşen tarımsal faaliyetler bu süreçte sorumluluk alan mevsimlik tarım işçilerinin de koşullara bağlı olarak göç hareketini belirlemektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin göçü güney bölgelerden başlayarak ilerleyen süreçte kuzeye doğru gerçekleşmektedir (Kalkınma Atölyesi, 2018).

Gezici tarım işçiliği, emeğin yoğun kullanıldığı istihdam türlerinden biridir. Sahip oldukları toprak veya tarımsal işletme aracılığıyla elde edilen gelirin yetersiz olması ailelerin farklı iktisadi kaynak oluşturabilmek için işgücü açığı bulunan bölgelere gününbirlik ve/veya mevsimlik olarak göç etmesine sebep olmaktadır (Karaman, 2011: 211-226; Akt. Öz, 2016:14). Tarımsal faaliyetlerde sorumluluk almak üzere göçe dahil olan birey ve aileler çoğunlukla Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde ikamet eden kişilerden oluşmaktadır. Fakat son yıllarda farklı ülkelerden ülkemize yoğun mülteci göçü olması bu alanda sorumluluk alan Suriyeli ve Afgan uyruklu kişilerin sayısını arttırmıştır. Bir yıllık göç sürecinde işçilerin göç süresini Öz ve Bulut ortalama üç-dört ay olarak belirtmektedir (Öz ve Bulut, 2013). Mevsimlik tarım iş göçünün bu bağlamda hareketliliğin sebebi bölgelerin sahip

olduğu farklı ekonomik, sosyal ve siyasal yapılardır. Doğu ve Güneydoğu bölgesinde temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olması, miras yoluyla parçalanmış tarım arazilerinin ailelerin ihtiyaçlarını karşılamayacak kadar küçülmesi ve yaşanan çatışmalar sebebiyle kırsal alanda köylerin boşaltılması mevsimlik tarım iş göçünün ilişkili sebeplerini oluşturmaktadır.

Mevsimlik gezici tarım işçiliği sürecinin statik olmayan yapısı, istihdamların kayıt altına alınamaması ve kısa süreli çalışmalar olması sebebiyle mevsimlik gezici tarım işçilerinin (MGTİ) sayısına dair net bir veri elde edilmesi mümkün olmamaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının mevsimlik gezici tarım işçilerinin sayısını yaklaşık olarak 300.000 belirtmesiyle birlikte bu alanda faaliyet gösteren işçilerin büyük çoğunluğunun kayıt dışı istihdam edilmesi, işçi ve ailelerin çocuklarının da sürece katılıyor olması mevsimlik gezici tarım işçilerinin sayılarının bir milyondan fazla olduğu tahmin edilmektedir (MİGA, 2012: 3).

1.1.3. Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Tarihi

Mevsimlik tarım işçiliğinin Anadolu’daki ilk örnekleri Sudan’dan gelen işçiler kabul edilebilmektedir. 1830 yıllarında Kavalalı İbrahim Paşa’nın Çukurova’da pamuk ekimi için ortaya çıkan iş gücü ihtiyacının karşılanması için geliştirdiği çözüm mevsimlik tarım işçiliğinin ilk örneklerinin oluşmasına etki etmiştir. Çukurova’da başlayan pamuk üretimi hızlı bir gelişim göstererek sonrasında Ege Bölgesi’nde yaygınlaşmıştır. Yaygınlaşan pamuk üretimi beraberinde iş gücü ihtiyacını ortaya çıkarmış ve buna bağlı olarak mevsimlik tarım işçisine olan ihtiyaç artmıştır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti de iş gücü ihtiyacının karşılanması ve uyuşmazlıkların giderilebilmesi için çalışma sürelerini, günlerini ve saatlerini düzenleyen resmi düzenlemeler gerçekleştirmiştir. İbrahim Paşa da tarımsal hizmetlerde sorumluluk alan işçiler için yaşam ve çalışma koşullarını kapsayacak düzenlemeleri 1834 yılında gerçekleştirmiştir (Akbiyık, 2008: 229). On altıncı yüzyıl sonrasında Osmanlı Devleti’nde meydana gelen sosyal, ekonomik ve siyasal yapının değişimi ile on sekizinci yüzyıl sonrasında etkileri daha fazla hissedilen ekonominin bütünleşmesi toplum yapısında değişimleri meydana getirmiştir. Bu değişim beraberinde tarımsal üretimin gerçekleştiği büyük çiftlikler ve çiftliklerde oluşan iş gücü ihtiyacını karşılayan işçiler

toplumsal yapının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Pazar ihtiyaçları çerçevesinde üretimlerini geliştiren çiftçiler üretimlerini küresel boyutta geliştirerek Batı Anadolu ve Akdeniz bölgeleri yönünde genişletmiştir. Böylece tarımsal faaliyetlerde ücret karşılığı çalışan mevsimlik işçi sayısı artmış ve işçilerin çalışma alanı yaygınlaşmıştır (Yıldırım U. D., 2014: 49).

Endüstrinin gelişmesi ve buna bağlı olarak hammadde ihtiyacının artması, hammaddenin üretilmesi için sorumluluk alan mevsimlik tarım işçilerine yönelik talebi arttırmış ve bu talep sürekli hale gelmiştir. Çukurova bölgesinde üretilen pamuğun bakım ve hasat döneminde ortaya çıkan emek yoğun iş gücü, çalışmak üzere komşu illerden gelen işçiler aracılığıyla karşılanmaya başlanmıştır. Cumhuriyet dönemiyle birlikte, kendi tarımsal faaliyetlerini sürdüren çiftçiler mevsimsel farklılıklara bağlı olarak kendi ürünlerinin hasadı öncesi ve sonrasında diğer tarımsal ürünlerin hasadında ve bakımında çalışmışlardır. Böylece mevsimlik tarımda çalışan işçilerin büyük çoğunluğunu çiftçiler oluşturmuştur (Çınar, 2012:12-13). Cumhuriyet dönemiyle birlikte gezici mevsimlik tarım işçiliğinin gelişimi ve dönüşümünde iki faktör ön plana çıkmıştır. Makineleşme ve tarımsal uygulamalarda değişim toplumun yapısında da değişimi beraberinde getirmiştir. İkinci neden olarak da en yoğun dönemi 1986-1995 yılları arasında yaşanan ‘zorunlu göç’ süreci öne çıkmaktadır (Yılmaz, 2020:48).

Toplumda meydana gelen ekonomik gelişmeler beraberinde sosyal ve toplumsal değişimleri getirmektedir. Bu olgular birbirleriyle doğrudan ilişkili yapılar olarak değişim ve dönüşümü ortaya çıkarmaktadır. Mevsimlik gezici tarım işçiliğinin gelişim süreci incelendiğinde tarımsal yapıda ortaya çıkan değişimlerin aileler üzerindeki etkisi ön plana çıkmaktadır. Türkiye’de 1950’li yıllar sonrasında tarımda makineleşmeyle birlikte tarım ve buna paralel olarak tarıma dayalı sanayileşme hızlı bir şekilde gelişmiştir. Bu hızlı gelişmelerden sonra kırsal kesimlerden şehirlere doğru bir göç akımı başlamıştır. Tarımdaki bu makineleşme ve sanayileşmenin yanı sıra; kırsal kesimdeki nüfus artışı, işsizliğin artması, toprakların miras yoluyla parçalanması ve toprak bütünlüğünün bozulması da göçe sebep olmuştur (Afşar ve Işık, 2018:177). Ekonomik kaynaklara erişim problemi yaşayan kırsal kesim, alternatif

oluşturabilmek amacıyla farklı şehirlere göç etmeye başlamıştır. Göçlerin bu dönemde artmasının sebebi toplumsal ve sosyal hayatta meydana gelen siyasi ve ekonomik kökenli nedenlerdir. Bu sürecin sonucu olarak da kentlerdeki nüfusun artışı, iş gücünün ucuz hale gelmesi gibi olgular ortaya çıkmıştır. 1980’li yıllardan itibaren Güneydoğu ve Doğu Anadolu kırsalında kentlere gerçekleşen göç ekonomik ve politik açıdan değerlendirildiğinde mevsimlik gezici tarım işçiliği için de önemli bir sürece işaret etmektedir (Tuzcu, 20008:3). Bu dönüşüm süreciyle birlikte kırsalda yaşayan ve ekonomik gelir elde edebilecek toprak kaynağı olmayan aileler yaşanan siyasi olaylar ile göç etmek zorunda kalmış ve bunun sonucunda da Güneydoğu Anadolu Bölgesinde tarım işçiliği arzı artmıştır. Kırsaldan kente yönelik gerçekleşen göç ile birlikte kent merkezlerinde oluşan nüfus yoğunluğu iş gücü fazlalığını ortaya çıkarmış ve işsizlik gibi nüfusa bağlı sorunları ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan işsizlik sorunu göç eden kesimin ekonomik gelir elde edebileceği bir çalışma biçimi olarak mevsimlik gezici tarım işçiliğine yönelmelerine sebep olmuştur (Çınar ve Lordoğlu, 2010:6).

1990-2000 yılları arasında tarımsal faaliyetler çalışan işçilerin yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi için ulusal ve uluslararası kurumların gerçekleştirdiği çalışmalar ile farkındalık arttırılmaya çalışılmış, tarımsal hammadde kullanan şirketlerin tarımsal ürünlerin tedarik sürecinde tespit ettiği işçilere yönelik sorunların çözülebilmesi için çalışmalar gerçekleştirmesi için projeler geliştirilmiş, sorunların nitelikli olarak tespit edilebilmesi için araştırmalar gerçekleştirilmiştir. 2011 yılı itibarıyla Suriyeli göçmen işçiler de mevsimlik tarım işlerinde çalışmaya başlamış, çalışma ve barınma koşullarında yaşanan problemler daha karmaşık bir hal alarak artmaya devam etmiştir (Karabıyık, 2017:22).

1.1.4. Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliğine Yönelik Yasal Düzenlemeler

Ülkemizde işverenler ve işçiler arasında oluşan iş ilişkisine bağlı olarak işçilerin çalışma koşulları, hak ve sorumlulukları yasal olarak 4857 sayılı İş Kanun’unda düzenlenmiştir. Yine 4857 sayılı İş Kanununun dördüncü maddesinde tarım ve işlerinde elli kişi ve daha az kişi çalıştırılması durumunda bu kanun kapsamında değerlendirilemeyeceği belirtilmektedir. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin genellikle 10-25 kişilik gruplar halinde çalışmak üzere göç

ettikleri göz önünde bulundurulduğunda İş Kanun'u kapsamı dışında kaldığı görülmektedir. Kurulan iş ilişkisinde en fazla otuz iş günü boyunca devam eden iş ilişkisi süreksiz, otuz iş gününden daha uzun süren iş ilişkisi ise sürekli iş olarak tanımlanmaktadır. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin kısa sürede birden fazla işveren ile kurmuş oldukları dönemsel iş ilişkisi süreksiz iş kapsamında değerlendirilebilmektedir. İş Kanunu'nun 10. Maddesinde süreksiz iş ilişkisinin Borçlar Kanun'u kapsamında değerlendirilerek uygulanacağı belirtilmektedir.

İşçi ve işveren arasında kurulan iş ilişkisinin kayıt altına alındığı iş sözleşmesinin tarımsal üretimde kullanılmak üzere tek tip bir sözleşme örneği bulunmamaktadır. İş ilişkisinde anlaşmaya varılan ücret tipi, ödeme şekli, çalışma koşulları ve saatleri yazılı veya sözlü olarak sözleşme ile kayıt altına alınabilmektedir. Mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan aileler, farklı ürünlerde farklı ücret tiplerine bağlı yazılı veya sözlü sözleşmeler ile çalışmaktadırlar. Tarımsal ürün ve bölgelere bağlı olarak çalışılan gün veya saat, hasadı gerçekleştirilen ürün toplamının yüzdesi, toplam hasat miktarının yüzdelik oranı üzerinden mevsimlik tarım işçilerinin ücretleri belirlenebilmektedir (Akço, 2018). Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği ile birlikte yayınlanan ek dokümanda mevsimlik tarım işlerinde kurulan iş ilişkilerinde kullanılmak üzere mevsimlik tarım işi sözleşmesi paylaşılmıştır. Tarım İş Aracılığı Yönetmeliği ile tarım iş araçlarının çalışma izinlerinin verilmesi, çalışma süresince yönetmeliğe uygun çalışma durumlarının denetlenmesi, işçiler ve işverenler ile kurulan iş ilişkisinin usullerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yönetmeliğin 12. maddesinde sözleşme düzenlenme zorunluluğu belirtilmektedir. İşçi ve işveren arasında kurulan iş ilişkisinde aracının bulunmaması durumunda ise yazılı sözleşmenin ilgili kurum olarak illerde bulunan İş-kur müdürlüğüne işveren tarafından ve iş sözleşmesinin imzalanması sonrası onay süreci için on iş günü içinde teslim edilmesi gerekliliği ifade edilmiştir.

4857 sayılı İş Kanununun 111'inci maddesinin ikinci fıkrasına dayanılarak hazırlanan, 2004 yılında yayınlanan Tarım ve Ormandan Sayılan İşlerde Çalışanların Çalışma Koşullarına İlişkin Yönetmelik ile tarım ve ormandan sayılan işlerde çalışan işçilerin, çalışma koşullarına ilişkin hükümleri, iş sözleşmesi, ücret ve işin düzenlenmesi ile ilgili hususları düzenlemiştir. Bu yönetmeliğin 7. maddesinde günlük ve haftalık çalışmaya yönelik düzenlemede haftalık

en fazla belirlenen çalışma saati 45 saattir. Burada yapılan işin niteliği ve işin yapılma dönemindeki koşullara bağlı olarak çalışma saatlerinin sözleşme kapsamında farklı bir karar alınmadığı sürece günlere eşit olarak bölünerek uygulanacağı belirtilmektedir. Günlük en fazla çalışma saati ise 11 saat olarak belirtilmektedir.

Günlük 11 saat azami çalışma süresi ise tarafların anlaşması ile haftalık normal çalışma süresi, işyerlerinde haftanın çalışılan günlerine, günde 11 saati aşmamak koşulu ile farklı biçimde dağıtılabilir şeklinde belirtilmiştir. İlgili yönetmelikte işçilerin ücretlerinin belirlenmesine yönelik bir karar bildirilmiyorken Borçlar Kanunu'nda işverenin, işçiye sözleşmede veya toplu iş sözleşmesinde belirlenen; sözleşmede hüküm bulunmayan hâllerde ise, asgari ücretten az olmamak üzere emsal ücreti ödemekle yükümlü olduğu belirtilmektedir.

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun beşinci ek maddesinde tarım veya orman işlerinde hizmet akdiyle süreksiz olarak çalışanların sigortalılığı şu şekilde açıklanmıştır; 4 üncü madde ile isteğe bağlı sigortalılık hükümleri ve 506 sayılı Kanunun geçici 20'nci maddesi kapsamında sigortalı olmayan, kendi sigortalılıklarından dolayı bu kanunlara göre gelir veya aylık almayan ve 18 yaşını doldurmuş olanlardan; tarım veya orman işlerinde hizmet akdiyle süreksiz olarak çalışanlar, örneği kurumca hazırlanan ve kurumca belirlenen ilgili muhtarlık, birlik, kuruluş, il veya ilçe tarım müdürlükleri tarafından usulüne uygun olarak düzenlenip onaylanmış belgeleri ile talepte bulundukları tarihten itibaren sigortalı sayılırlar. Tarım veya orman işlerinde hizmet akdiyle süreksiz olarak çalışanlar, 4'üncü maddenin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında sigortalı sayılırlar. Bu kanunun kısa vadeli sigorta kolları bakımından yalnızca iş kazası ve meslek hastalığı sigortası, uzun vadeli sigorta kolları yönünden malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası ile genel sağlık sigortası hükümleri uygulanır. Bu koşullar çerçevesinde mevsimlik tarım işçileri dâhil tarım işçileri isterlerse "isteğe bağlı sigorta" yaptırabileceklerdir. Ancak bu sigorta, kişisel bir tercih olarak işçinin kendisini bağladığından ve primleri kendisi ödeyeceğinden işvereni bağlamamakta, işçi-işveren ilişkisinden kaynaklanmamaktadır. Bu iş kolunda sigorta yaptırmanın isteğe bağlı olması güvencesizliği artırmaktadır (Akço, 2018:90).

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin ulaşım, barınma, eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal çevreyle ilişkileri, çalışma ve sosyal güvenlik bakımından mevcut sorunlarının tespiti ile bu sorunların giderilmesine yönelik düzenlemelerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla 2010 yılında Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi konulu 19 maddelik Genelge yayınlanmıştır. 2017 yılında ise aynı amaçla Mevsimlik Tarım İşçileri konulu 36 maddelik Başbakanlık Genelgesi yayınlanmış ve 2010 tarihli ve 27531 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 2010/6 sayılı Genelge yürürlükten kaldırılmıştır. Mevsimlik gezici tarım işlerinin süreç içerisinde karşılaştıkları problemlerin çözümünde gerçekleştirilen uygulamalardan biri de çalışmak üzere gelmiş oldukları bölgedeki valilik ve kaymakamlıkların almış oldukları önlemlerdir. İşçilerin koşulları çalışılan tarımsal ürünlere, bölgeye ve kurumların aldıkları önlemlere göre değişebilmektedir. İşçilerin karşılaştıkları sorunların çözümü amacıyla bölge özelinde koşulların değerlendirildiği ve ilgili kurumların alacağı önlemlerin belirlendiği valilik veya kaymakamlıkları başkanlığında düzenlenen komisyon toplantıları sonrasında karar tutanakları paylaşılabilir.

1.1.5.Mevsimlik Tarımda Tarım İş Aracılığı

Mevsimlik tarımsal üretimde ortaya çıkan işgücü ihtiyacının sağlanabilmesi için tarım araçları önemli sorumluluk üstlenmektedirler. Tarım araçları, tarımsal faaliyetlerde sorumluluk alan tarım işçileri ve işverenler ile iş ilişkisini kuran ve bununla ilgili olarak ortaya çıkan ihtiyaçları karşılayan, resmî kurumlarla ilişkilerini düzenleyen ve İŞ-KUR tarafından tanınan birey veya tüzel kişilerdir. Tarım araçları çalıştıkları bölgelerde genellikle “elci”, “çavuş”, “dayıbaşı”, “elcibaşı” gibi farklı isimler almaktadır (Divana, 2018:31). Tarım iş araçları hasat öncesi çalışılacak olan bölgeye gelerek işverenlerle iletişime geçerek ve ihtiyaç duyulan iş gücünün planlamasını gerçekleştirmektedirler. Sonrasında ise tarım iş araçları, 10-25 kişilik gruplar halinde çalışan her bir mevsimlik gezici tarım işçisi grubunun lideri olarak tanımlanan çavuşlar ile ihtiyaç duyulan iş gücünün planlamasını gerçekleştirmektedirler.

Tarım aracılığı için izin verilmesi ve bunların çalışma ve denetimi ile tarım aracısı, mevsimlik gezici tarım işçileri ile tarım işverenleri arasındaki ilişkinin düzenlenmesi

hakkında usul ve esaslarının belirlenmesi amacıyla 2010 yılında Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği yayınlanmıştır. Yönetmelik ile birlikte aracılık yapabilmek için gerekli şartlar, araçların sahip olması gereken aracılık belgesi ve süresi, araçların yükümlülükleri, işveren ve işçilerle kurulan iş ilişkisinde imzalanması gereken tarım iş sözleşmesi gerekliliği, araçların rapor verme sorumlulukları, aracılık belgesinin iptali, denetleme ve idari para cezası tanımlanmıştır. Tarım iş aracılığının yerine getirilebilmesi için kişilerin sahip olması gereken nitelikler beş maddede belirtilmiştir.

- a. Türk vatandaşı olmak,
- b. 18 yaşını bitirmiş olmak,
- c. Kamu haklarından yoksun bulunmamak,
- d. Türk Ceza Kanununun 53'üncü maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile; kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına ya da affa uğramış olsa bile devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, milli savunmaya karşı suçlar, devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından mahkûm olmamak,
- e. En az ilkokul mezunu olmak.

Tarım iş aracılığının meslek olarak standartları Türkiye İş Kurumunca henüz belirlenmemiştir. Fakat il merkezlerinde İş-kur olarak konumlandırılan Çalışma Bakanlığına bağlı birimler Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği ile kayıt altına alınan ve tarım iş aracılığı mesleğini yerine getirmek için sağlanması gereken gereklilikleri taşıyan kişilere gerekli belgeyi düzenlemektedirler. Yönetmelik kapsamında değerlendirilen beş madde dışında tarım iş aracılığı mesleğini icra edebilmeleri için herhangi bir yeterlilik, nitelik veya eğitim almış olma gibi bir zorunluluk bulunmamaktadır (Karabıyık ve Bayraktar, 2018:3).

Tarım iş aracılığı mesleğini icra eden tarım iş araçlarının yerine getirmesi gereken sorumluluklar; yönetmelik kapsamında imzalanmış olan iş sözleşmesinin on iş günü

içerisinde İş-Kur’a teslim edilmesi, sağlamış oldukları hizmet karşılığı olarak %10 komisyon ücretinin işverenden alınacağı, işe başlangıcı öncesinde yapılacak işin tanımı, ücret bilgisi, çalışma saatleri ve ilgili olabilecek diğer koşullar hakkında işi yerine getirecek işçilere gerekli bilgi verileceği, işçilerin ulaşımının güvenilir bir şekilde sağlanabilmesi adına gerekli önlemlerin alınacağı, işverence her işçinin ücretinin kendisine ödenmesinin sağlanacağı ve ücretin asgari ücretin altında olamayacağı şeklinde belirtilmiştir. Fakat araçların sorumlulukları bunlarla sınırlı kalmamaktadır. Tarım iş araçları birlikte çalıştıkları işçilerin çalışma ve yaşam koşullarının düzenlenmesi, kamusal alanlarda ihtiyaçların karşılanması ve ilgili kamu kurumları ile ilişkilerinin düzenlenmesi, ulaşımının organize edilmesi gibi sorumlulukları da tarım iş araçları üstlenmektedir. Tüm bunların yanı sıra tarım iş araçları birlikte çalıştıkları işçilerin gereksinimlerini karşılamak için çeşitli girişimlerde bulunmaktadırlar. İşçilerin çalışma süresince ve çalışmak için işçilerin memleketlerinden ayrılıp iş sonrası tekrar memleketlerine dönene kadar olan süreçte kamu kurumları ve diğer ilgili kurumlarla olan ilişkilerinde tarım iş araçları sorumluluk almaktadır. Bu çerçeveden ele alındığında tarım iş araçlarının mevsimlik gezici tarım işçilerinin temel ihtiyaçlarının karşılanmasında ve karşılaştıkları sorunların çözümünde önemli sorumluluklar aldıkları ve stratejik konuma sahip oldukları ifade edilebilmektedir (Dedeoğlu, 2018:21).

Aracılar ve işçiler arasındaki iş ilişkisi salt ekonomik bir ilişki ile değerlendirilemez. Sosyal ve kültürel ilişkilerin de etkisiyle gelişen ilişki ağlarının genişliği tarım iş araçlarının işverenlere ve işçilere karşı konumlarını etkileyen bir faktördür (Yılmaz ve İşler, 2020). Tarım iş araçları ve mevsimlik tarım işçileri genel olarak Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri’nden göç etmektedirler. Bu bölgelerin sahip olduğu geniş aile yapısı ve akrabalık ilişkileri, tarım işçiliğinde aracılık mesleğinin en önemli gerekliliklerinden biri olan sosyal ilişkileri ortaya çıkarmaktadır. Fakat araçların sahip oldukları sosyal sermayeleri yalnızca sosyal ilişkilerine ve yaptıkları yatırımlara bağlı değildir. Araçların ve birlikte çalıştığı mevsimlik gezici tarım işçilerinin ikamet ettiği coğrafi bölgelerin tarihi ve sosyal koşulları da araçların sosyal sermayelerini ve işçilerle kurdukları ilişkilerini etkilemektedir (Çetinkaya, 2008:107). Araçlar, işçilerle bazen kökene dayanan bağları aracılığıyla işçi gruplarını oluşturabilmektedir. Akrabalık ve aşiret ilişkileri araçlar ve işçiler arasında iş

ilişkisi kurulmasında önemli bir yere sahiptir. Tarım iş araçları ve işçilerin aynı geniş aileden veya aynı aşiretten olduğu gözlemlenebilir. Bununla birlikte işçilerle aynı köyde veya mahallede ikamet eden araçlar da bulunmaktadır (Çınar, 2012:119).

1.1.6.Mevsimlik Tarımda Genç İşçi ve Çocuk İşçi

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşme 'sinin birinci maddesinde belirtildiği üzere 18 yaşının altında olan her birey çocuk kabul edilmektedir. Çocukluk; fiziksel, zihinsel, duygusal ve manevi gelişme açısından kendine özgü bir dönemdir ve bu dönemde çocuk haklarının ihlal edilmesi, çocuklar için yaşam boyu süren, telafisi mümkün olmayan, hatta gelecek kuşaklara da aktarılan olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir (Birleşmiş Milletler, 2007). Çocukların bu süreçte bütünsel gelişimlerini tehlikeye atan en önemli sorunlardan biri de çocuk işçiliğidir. Çocuk işçiliği İLO tarafından çocukları, çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltlen, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı işler olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte 182 No'lu Sözleşmenin üçüncü maddesinde en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği tanımlanmıştır. En kötü biçimdeki çocuk işçiliği ifadesi, çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburî çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini; çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu; çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu; doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işi kapsar (İLO, 1999). Çocuk işçiliği problemi sahip olduğu çok boyutlu yapısı sebebiyle başta toplumsal, sosyal ve ekonomik yapı olmak üzere birçok etken ile doğrusal bir ilişkiye sahiptir. Bu yapı sebebiyle çocuk işçiliği ele alınırken kapsamlı bir bakış açısı geliştirilme zorunluluğu kaçınılmazdır. Aile üyelerinin işsizliği sebebiyle oluşan yoksulluğun sonucu çocuk işçiliğinin oluşmasında önemli bir etkenken çocuk işçiliğinin sonucu da çocukların temel eğitime erişim problemini oluşturmaktadır.

İşsizlik, yoksulluk ve temel eğitim hizmetlerine erişememenin yanı sıra kırdan kente göç, geleneksel bakış açısı, yasal düzenlemelerin yetersizliği ve uygulamaların tam anlamıyla uygulanamaması, işverenlerin ucuz iş gücü olması sebebiyle çocuk iş gücü talebi çocuk işçiliğinin nedenleri arasında belirtilebilmektedir. (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017).

Türkiye’de mevcut yasal düzenlemelerde çocuk işçiliğinin tanımı Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 4. Maddesinde “14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi” olarak tanımlanırken 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış kişiler de genç işçi olarak tanımlanmıştır. Türkiye’de çocuk işçiliğine yönelik mevcut durumun istatistik verileri 2019 yılında TÜİK aracılığıyla açıklanmıştır. "Çocuk İşgücü Araştırması" adlı özel konulu araştırma sonuçlarına göre Türkiye’de 5-17 yaş grubunda ekonomik faaliyette çalışan çocuk sayısı 720.000 kişi olarak tespit edilmiştir. Çalışan çocukların %30,8'i tarım, %23,7'si sanayi ve %45,5'i ise hizmet sektöründe yer almaktadırlar (TÜİK, 2019).

182 Sayılı İLO sözleşmesinin 1. Maddesinde sözleşmeyi onaylayan her üye ülkenin acil bir sorun olarak en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını temin edecek ivedi ve etkin önlemler alması gerekliliği belirtilmektedir (İLO,1999). Bu kapsamda hazırlanan çocuk işçiliği ile mücadele ulusal eylem planında çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri olarak “Sokakta Çalışma”, “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Ağır ve Tehlikeli İşlerde Çalışma” ve “Aile İşleri Dışında, Ücret Karşılığı Gezici ve Geçici Tarım İşlerinde Çalışma” belirlenmiştir. (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017). Belirlenmiş olan bu üç grup öncelikli hedef gruplardır.

Ailesiyle birlikte göçe katılan çocukların konaklama alanlarının temel ihtiyaçları karşılayacak düzeyde olmaması, gerek bölgeye gerekse çalışma alanlarına ulaşımının riskli olması, temel sağlık ve diğer kamu hizmetlerine erişimlerinin sınırlı olması, gezici ve geçici tarım işlerinde çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri olarak değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Tarım alanında çalışma koşulları özellikle mevsimlik göç ile şekillendiğinde çocukların fiziksel, zihinsel ve psiko-sosyal gelişimini riske atan unsurlar barındırmaktadır.

Çalışma saatlerinin uzun olması ve çocukların fiziksel gelişimini henüz tamamlamamış olmaları çocukların maruz kaldıkları risklerin seviyesini yükseltmektedir. Fakat çocukların maruz kaldıkları riskler bununla sınırlı değildir. (Karabıyık ve Dedeoğlu, 2018:101). Gün içinde çalışma koşullarına uymak için fazla enerji harcamak zorunda kalan çocukların enerji gereksinimi karşılayabilmek için beslenme ihtiyacını da yeniden şekillendirmesi gerekmektedir. Temel ihtiyaçları sınır ölçüde karşılanabilen çocuklar gün içinde gelişimleri için gerekli besin maddelerine ulaşamadıklarında gelişimleri yavaşlamaktadır. Bununla birlikte gerek yaşam alanlarında gerekse çalışma alanlarında çocukların yeterli yiyecek ve temiz suya erişememeleri ve yetersiz barınma koşulları çocukların bedensel gelişimi için tehlike oluştururken birçok hastalığa karşı da savunmasız kalmalarına neden olmaktadır (Lordoğlu & Etiler, 2014:129). Çocukların bu süreçte ihmal edilmeleri ve istismara maruz kalmaları uzun vadede de çocukların sağlıklı gelişimlerinin bütünlüğüne zarar vermektedir. Örneğin mart-nisan aylarında ailesiyle birlikte göç sürecine dâhil olan bir çocuğun kasım-aralık ayında evine dönebilmesi bu süreçte temel haklarından biri olan eğitim hakkına erişimini sınırlandırmaktadır. Eğitim hakkına erişemeyen bir çocuğun ileriki yaşlarda nitelikli iş gücü gerektiren bir mesleğe sahip olması imkânsız hale gelmekte ve çocuğun ileriki yaşlarında da tarım işçisi olarak çalışmasına sebep olabilmektedir. Bu sebeple mevsimlik tarım işlerinde çocuk işçiliğine yönelik etkin çözümlerin geliştirilebilmesi için etkili ve kapsamlı sosyal politika uygulamalarını çözümün en önemli parçası haline getirmektedir.

1.2. Sosyal Hizmet ve Toplumla Çalışma

Uluslararası Sosyal Hizmet Çalışanları Federasyonu (International Federation Of Social Workers) tarafından sosyal hizmet mesleğinin küresel tanımı; “Sosyal hizmet, uygulamaya dayalı bir meslek ve sosyal değişimi ve gelişimi, sosyal uyumu ve insanların güçlenmesini ve özgürleşmesini destekleyen bir akademik disiplindir. Sosyal adalet ilkeleri, insan hakları, toplu sorumluluk ve çeşitliliklere saygı, sosyal hizmetin merkezinde yer alır. Sosyal hizmet teorileri, sosyal bilimler, beşerî bilimler ve yerel bilgi ile desteklenen sosyal hizmet, yaşam zorluklarını ele almak ve refahı artırmak için insanları ve yapıları birleştirir. Yukarıdaki

tanım, ulusal ve / veya bölgesel düzeylerde güçlendirilebilir” (International Federation Of Social Workers) şeklinde yapılmıştır. Sosyal hizmet çalışma disiplini ve mesleği birey, grup ve toplum için bütüncül çalışma ilkeleriyle hareket eden, toplumdaki tüm birey, grup ve toplulukların refah seviyesini arttırmak ve toplumsal hayatta sosyal adaletin gelişmesini sağlamak için faaliyetlerini sürdüren bir disiplin ve meslektir. Güçlendirici, koruyucu, önleyici, tedavi edici ve geliştirici uygulama alanlarını kullanan sosyal hizmet birey, grup ve toplumların iyilik hallerinin mümkün olan en yüksek düzeye gelmesi için temel değerler çerçevesinde çalışır (Buz ve Uslu, 2019). Duyan (2003) sosyal hizmetin dört temel amacını şu şekilde ifade etmektedir;

- İnsanların karşılaştıkları problemleri çözebilme ve problemlerle baş etme becerilerinin geliştirilmesiyle birlikte gelişme kapasitelerinin arttırılması,
- Müracaatçıların var olan kaynaklara ve hizmetlere erişimlerinin arttırabilmesi için bağlantı kurmalarının sağlanması,
- Sistemlerin etkin ve insani değerlere uygun bir şekilde işlev görmesinin sağlanması,
- Sosyal politikaların gelişimi için katkıda bulunulması (Duyan, 2003: 5-6).

Sosyal hizmet mesleğinin gelişimine yön veren ve değişim açısını belirleyen toplumsal ve bireysel öğeler mesleğin bilgi birikimini ve değişim için odaklanılacak noktaları belirlemede oldukça önemlidir. Sosyal çalışma mesleğinin özü toplumsal yaşamda bireylerin, grupların ve toplulukların sorunlarıdır. Bu sorunların çözümünde esas olan toplumsal yapıdaki çelişkilerin ortadan kaldırılmasıdır. Toplumsal yaşamda meydana getirilen değişimler çelişkilerin çözümüyle şekillenmektedir. Sosyal hizmet mesleği değişimleri sağlayabilmek için birçok teknik geliştirir ve uygular. Bu tekniklerin geliştirilmesinde toplumsal yaşam ile ilgili olabilecek farklı disiplinler de rol oynar (Şeker, 2012:4).

Bu kapsamda çalışmanın bu bölümünde sosyal hizmet çalışma disiplininin toplumla sosyal hizmet uygulama düzeyi ele alınacaktır.

1.2.1. Toplumla Çalışma Kavramı

Sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel ve çevresel birden fazla etkinin sonucunda değişim sürecinde kendini oluşturan birey içinde bulunduğu toplum ilişkisiyle gelişen ve değişen bir sürecin içinde yer alır. Toplum ise temelde bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla temel sosyal işlevleri yerine getiren sistemlerin birleşimiyle oluşur. Bu nedenle aslında toplum, insanların günlük hayatlarındaki ihtiyaçlarını ve sosyal etkinliklerini karşılar (Duyan ve Bayır, 2016:73). Birey ve toplum arasındaki karşılıklı ilişki, bireylerin topluluğun parçası olarak kabul edilmesine imkân sağlar ve toplumla çalışma toplum üyelerinin karşılaştığı sosyal, ekonomik veya politik problemleri çözmek için bu topluluğun sahip olduğu kapasiteyi yükseltmeye odaklanarak çalışmayı kapsar. Toplumla çalışmada toplumun değerlendirilmesi ve gerçekleştirilecek müdahale daha geniş sosyal, ekonomik ve politik çalışmaları gerekli kılmaktadır (Teater, 2015:73).

Günümüze farklılaşan ekonomik krizler, demografik değişimler, göç, ulusal ve uluslararası siyasi yapıdan kaynaklı tehlikeler toplum yapısını etkileyen ve aynı şekilde toplumsal yapıdan etkilenen unsurlar olarak tanımlanabilmektedir. Toplumsal yapıda meydana gelen değişimler ve toplum içinde değişime bağlı yapılar bu alanda çalışmalarını yürüten makro düzeyde sosyal hizmet uygulamaları ile doğrudan ilişkilendirilebilmektedir. Sosyal hizmet mesleğinin makro düzeyde gerçekleştirdiği uygulamalar, meydana gelen değişimlerin refah seviyesini arttırması ve sosyal adaleti sağlamaya yönelik politikaları geliştirmek amacıyla uygulamaları gerçekleştirmesi toplum çalışmalarında ön plana çıkmaktadır (Kara, 2019).

Toplumun ihtiyaçlarının karşılanması, toplumsal gelişim ve toplum kalkınması için gerekli çalışmaların gerçekleştirilmesi için toplumla çalışma uygulamaları işlevsel bir sosyal hizmet yöntemidir. Sosyal hizmet mesleğinin toplumla çalışma uygulamaları toplumu oluşturan tüm bireylerin uygun yaşam standartlarına sahip olduğu, temel sağlık, eğitim ve güvenlik hizmetlerine erişim sağlayabildiği, kaynaklara eşit ulaşılabilirliği amaç edinilerek gerçekleştirilir (Buz ve Uslu, 2019:47). Bu çerçevede değerlendirildiğinde, sosyal hizmet mesleğini, toplumla çalışan diğer mesleklerden farklı kılan noktalara değinmek önemli olacaktır. Toplumla sosyal çalışma; toplumda bir değişim yaratmak bir araya gelen bireylerin

desteklenmesi veya insanların bir değişim yaratmak için bir araya gelmelerinin sağlanmasıyla ilgili sosyal çalışmacıların gerçekleştirdiği uygulamaları kapsamaktadır. Toplumla sosyal çalışma uygulamaları planlı müdahaleleri uygulama aşamasında mesleğın ilke ve değerlerine uygun gerçekleştirilmesi zorunludur (Yanardağ, 2019:5).

1.2.2. Sosyal Hizmette Toplumla Çalışmanın Kısa Tarihi

16. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan kapitalizm ile sosyal hizmet disiplininin ilişkisi, sosyal hizmetin tarihi gelişimi için bir başlangıcı ifade etmektedir. Avrupa’da tüm ülkelerde birbiriyle benzer aşamaları seyreden sosyal hizmetin sistemli bir şekilde gelişmesi Batı’da gerçekleşmiştir (Purutçuoğlu ve Aydın). Sosyal hizmette toplumla çalışma uygulamalarının başlangıcında ise bağış programları ve yardım evleri uygulamaları ön plana çıkmaktadır. Amerika’da 19. yüzyılda yoksulluğun azaltılması için gerçekleştirilen çalışmaların en önemlilerinden birini de hayırseverlik kurumları oluşturmaktadır. Yardım evleri hareketinin öncüleri, geliştirilen yeni programların geliştirilmesinde sosyal aksiyon modelini temel alarak kenar mahallelerde yaşayan ihtiyaç sahipleri için hizmet sağlamışlardır. İlk olarak 1908 yılında ilk toplumsal refah konseyleri kurulmuş ve gönüllü çalışmaların koordinasyonunun sağlanmasını amaçlanmıştır (Duyan ve Bayır, 2016:78). Sosyal hizmet mesleğının toplumla çalışma bağlamında çalışma örnekleri başlangıçta ekonomik sorunlara bağlı olarak yoksullukla mücadele, korunmaya ihtiyacı olan çocukların korunması gibi konularla birlikte veremle savaş, kırsalda eğitim faaliyetleri (Köy Enstitüleri), Cumhuriyet yönetimi ile birlikte ideallerinin bilinirliğinin arttırılma (Halkevleri) çalışmaları oluşturmuştur. Zaman içerisinde gelişen bu toplumla çalışma örnekleri ilerleyen dönemde sosyal hizmetin toplumla çalışma biçiminin sistematik hale gelmesini ve kurumsallaşmasını sağlamıştır (Akbaş, 2016). Osmanlı döneminde kurulan sosyal refah kuruluşlarından Himaye-i Etfal, Hilal-i Ahmer ve Darüleytam gibi kuruluşlar toplumla çalışmanın ilk örneklerini oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk dönemlerinde ise halk eğitim çalışmalarıyla toplum çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra bu dönemde yeni kurulan ve Osmanlı döneminde temeli atılmış olan ve geliştirilen kurumlar toplum çalışmaları kapsamında değerlendirilmektedir. Değişen ve gelişen toplumun ihtiyaçları ve

sorunların farklılaşması bu alanda gerçekleştirilen toplum çalışmalarını ve kuruluşların sayısını arttırmıştır. Toplumsal değişim ve hareketler çerçevesinde kamu kurumları, sivil toplum örgütleri, dini veya dini olmayan cemaatler, yardım dernekleri, sosyal dayanışma dernekleri ve kooperatifler toplumla çalışma uygulamalarını gerçekleştirmektedir. (Yanardağ, 2019). Uygulamaların kamusal ve kurumsal bir şekilde düzenlenmesi sosyal hizmet disiplinde uygulanan toplumla çalışma modellerinin oluşumuna da imkân sağlamıştır.

1.2.3. Toplumla Çalışma Modelleri

Toplumların sahip olduğu ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel etkenlerle şekillenen sorunların çözümü için gerçekleştirilen toplumla çalışma uygulamaları, toplumların değişen ihtiyaç ve sorunlarına etkin çözümlerin geliştirilebilmesi amacıyla farklılaşmıştır. Oluşturulan uygulama modellerinde benzerlik ve farklılıklar bulunmaktadır. Uygulama modelleri sahip oldukları bu özellikler aracılığıyla Rothman, Taylor ve Roberts, Well ve Gamble, Popple gibi yazarlar aracılığıyla kategorize edilmiştir. Toplum çalışması uygulama modellerine bakıldığında en kapsamlı uygulama modeli sınıflandırılmasının Popple (2015) tarafından yapıldığı görülmektedir. Popple, toplum çalışması modellerini; toplum kalkınması, toplum örgütlenmesi, toplum bakımı, toplum planlaması, toplum eğitimi, sosyal aksiyon, feminist toplum çalışması, etnik azınlık/ırkçılık karşıtı toplum çalışması olarak tanımlamaktadır (Yanardağ, 2019:20).

1.2.3.1. Toplum Kalkınması (Bölgesel Gelişme Modeli)

Toplum kalkınması modelinde, toplumsal değişimin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesinin toplumun her kesiminin geniş ölçülü katılımı gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Bu model ile toplumun tüm kesimindeki bireylerin toplumsal düzeyde karşılaştıkları problemlerin kapsamlı bir şekilde tanımlanması ve çözüm süresinde bireylerin geniş katılımını sağlamayı amaçlar.

Demokratik süreç, uzlaşma yaklaşımı, gönüllü iş birliği, toplumda yerel liderlik yapısının gelişimi ve kendi kendine yardım edebilmeye vurgu yapılır. Toplumla çalışma modelinde

kolaylaştırıcı, katalizör, problem çözme becerileri ve etik değerlerin öğretilmesi süreci ön plana çıkmaktadır (Keçeci, 2017:191). Tüm bunlardan önce toplumun yerelde kendi problemlerine çözüm geliştirmek üzere aktif bir şekilde rol alabilmesi için var olan güçlerin bir araya getirilmesi gerekmektedir. Burada en önemli nokta topluluğun karşılaşılan problemlerde kendi çözüm yolunu geliştirebilecek düzeye gelmesidir. İkinci önemli nokta ise devletin, topluluklara çözüm sürecinde destek sağlamasıdır. Toplum kalkınması modelinde ihtiyaçların tümünü kapsayacak bir yaklaşım içinde hizmetlerin topluluklarla buluşturulması bu süreçte oldukça önemlidir (Geray, 2011:156).

Planlı bir değişim sürecine odaklanan toplum kalkınması modelinde farklı profesyonellerin ortak amaç için iş birliği kurduğu çalışmalarda bireylerin gelişimi de hedeflenmektedir. Bu gelişimin ortaya çıkışı başlangıçta ekonomik kalkınma odaklı gerçekleştirilse de bununla sınırlı değildir. Toplum kalkınmasında bireylerin ve toplumların sosyal değişim sürecinde ortaya çıkan sorunların çözümü ve karar verme aşamasında sorumluluk alabilmek önemli olmaktadır.

1.2.3.2. Toplum Örgütlenmesi

Toplum örgütlenmesi, sosyal çalışmacıların toplum düzeyinde uygulama yöntemlerinden biridir. Sosyal çalışma yöntemlerinin tamamı gibi toplum örgütlenmesinde de amaç toplumsal değişimdir. (Kongar, 1971, akt: Yanardağ, 2019: 47). Toplum Örgütlenmesi modelinde, toplumda var olan eşitsizliklerin ortadan kaldırılabilmesi ve kaynakların eşit kullanımının sağlanabilmesi amacıyla bireylerin birlikte hareket etmesi hedeflenmektedir. Sorunların çözümünde birlikte hareket eden bireylerin sorun çözme kapasitelerinin de bu süreçte geliştirilmesi uygulama modelinin önemli bir parçasıdır. Bu modelde toplum tarafından sorun kabul edilen konular ele alınır ve toplumun kendi kaderini kendinin tayin etmesi ilkesine bağlı kalınır. Diğer tüm modellerde olduğu gibi bu modelde de sorunlarının çözümünde, toplumun da aktif olarak katılmasının yanı sıra toplum örgütlenmesi uygulamaları toplumun temelde kendini anlaması ve toplumsal birleşme hedeflenmektedir. (Koşar, 1986, Akt: Akbaş, 2016).

Toplum örgütlenmesinin ilkeleri on iki maddede tanımlanmıştır.

- Toplum şartlarından kaynaklanan sorunlar, birlik girişimini ve gelişimini başlatmalı ve gerekli durumlarda bu girişim ve gelişime destek olmalıdır.
- Problemlerin çözümü için örgütlenme, planlama ve eylem üzerine yoğunlaşılmalıdır.
- Toplum örgütlenesinin oluşumunu sağlayan veya destekleyen hoşnutsuzluk, toplumun tüm yapısıyla geniş ölçüde paylaşılmalıdır.
- Toplum içindeki büyük gruplar tarafından tanınmış ve kabul edilmiş liderlerin, örgütlenme çalışmalarına katılması sağlanmalıdır.
- Toplum örgütlenmesinde her yapı, herkes tarafından kabul edilebilen amaçlara, yöntemlere ve eylemlere sahip olmalıdır.
- Toplum örgütlenmesindeki her yapı, duygusal bağlamı da içeren faaliyetleri içermelidir.
- Toplum örgütlenmesindeki her yapı, toplumda mevcut olan açık ve gizli iyi niyeti kullanma yollarını aramalıdır.
- Toplum örgütlenmesindeki her yapı, birlikte çalışmak için bir araya gelen grupları bir araya getirmelidir.
- Toplum örgütlenmesindeki her yapı, toplumda prestiji, stabiliteyi ve güçlendirmeyi geliştirmelidir.
- Toplum örgütlenmesindeki her yapı, toplumda oluşan koşullarla çalışmayı geliştirmelidir.
- Toplum örgütlenmesindeki tüm yapılar, birlikte çalışmada bir araya gelen grupları güçlendirme için sarf etmelidir.
- Kurumlar etkili liderlikleri geliştirmelidir (Ross, 1968, Akt: Yanardağ, 2019:53-54).

1.2.3.3. Toplum Bakımı

Toplum temelli bakım modelinde, dezavantajlı bireylerin kendi kendilerine yetebilmeleri amaçlanırken farklı disiplinlerle bir arada çalışılarak bu bireylerin toplumla uyumlu halde

yaşamaları desteklenir. Toplum temelli bakım olarak isimlendirilen sosyal hizmet uygulama modeli, temel bakım ihtiyacı olan bireylere, bağımsızlıklarının sürdürülebilmesi ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için ihtiyaçları olan bilgi ve sosyal yaşam becerileri kazandırma, yaşamını kendi yaşam alanında devam ettirebilmeleri için ihtiyacı olan destek ve hizmetleri sağlamak ve sosyal işlevselliklerini devam ettirebilmeleri amacıyla uygulanacak çalışma modeli kapsamlı bir ekip çalışmasını gerektirmektedir. (Danış, 2008:94). Toplum temelli çalışmalarda amaç bireyin toplum içinde ihtiyaçlarını karşılamada en uygun sosyal hizmetlere ulaşması sağlanarak bireylerin bağımsız yaşam becerilerinin geliştirilmesidir. Toplumda yerleşme ile toplum temelli hizmetleri sağlayan birden fazla yapının birbirleri arasındaki ilişkinin ve hizmetlerin uygun bir şekilde yönlendirilmesi, yönetilmesi anlamındadır. Sorunların farklı şekillerde ve boyutta olması, her birey için vakaların ayrı ele alınması, ihtiyaç duyulan kaynak ve hizmetlere yardım alınmadan erişimlerini sağlayacaktır. Bununla birlikte benzer tespit edilen sorunlar arasındaki ilişki hizmetlerin kapsamını, etkisini ve uyumunu arttıracaktır (Altındağ, 2020:642).

Toplum temelli çalışma modelinde bireylerin ihtiyaçlarının net bir şekilde ortaya çıkarılması ve mevcut durumun etkin bir şekilde değerlendirilmesi sonrasında toplumda var olan kaynakların tanımlanması oldukça önemlidir. Hizmet alanları ve bu hizmete ihtiyacı olan kişi ve grupların arasındaki ilişkilerin ve kurulacak olan bağlantıların sağlanması, hizmetlerin etki alanının ve işlevselliğinin artırılması toplum temelli bakım modelinin uygulamasında sorumluluk alan uzmanların görevleri arasındadır.

1.2.3.4. Toplum Eğitimi

Birey, doğrudan etkilediği ve etkilendiği toplumsal yaşamını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmek ve ilişkilerini devam ettirebilmek için toplumsallaşmak zorundadır. Toplumsallaşma sürecinin başlangıcı doğum olarak kabul edilir. Doğum süreciyle birlikte birey sosyal ve kültürel çevrenin etkisiyle büyüyüp gelişirken, yaşamı boyunca toplumsallaşmaya devam eder. Bu süreçte en önemli faktörlerden biri de eğitimidir. Ekonomik, sosyal ve diğer tüm düzenlemelerde temel değer insandır. Toplumsallaşma sürecinde toplumun amacı bireylerin gelişimini ve potansiyelini kullanımını en yüksek

seviyede gerçekleştirebilmesi için gerekli koşulları sağlamaktır. Gerçekleştirilen tüm uygulamalar insanın gerçekte bağımsızlığı ve bireyselliği elde edebilmesini sağlamak üzere düzenlenmelidir. Eğitim ile amaçlanan da kişinin sahip olduğu potansiyelini eleştirel gelişimi sağlamak üzere kullanması ve potansiyelinin etkin kullanımı için uygun koşulların sağlanması olmalıdır (Özkan, 2011:334). Toplumsal gelişimin sağlanabilmesi için bireylerin ihtiyaç duyduğu bilgi ve becerilerin sağlanmasına yönelik tüm faaliyetler eğitim kapsamındadır. Buz ve Uslu (2019), eğitimi kavramsal olarak ele alarak, davranışların istenen biçime dönüştürülebilmesi için bir araç olarak tanımlamaktadırlar. Bireylerin toplumsal yaşamda ihtiyaçlarını karşılamalarına imkân sağlamanın yanı sıra toplum içinde etkileşimlerin oluşmasına ve var olan kaynaklara erişimi de kolaylaştırmaktadır. Toplum içindeki ihtiyaçların ortaya çıkarılması sonrası toplum eğitimi ile tespit edilen problemlerin çözümü amaçlanmaktadır.

Sosyal çalışma disiplini toplum eğitimi programları çerçevesinde çeşitli uygulama düzeyinde çalışmalar gerçekleştirmektedir. Toplum eğitimlerine dair uygulama düzeyleri, uygulamanın odağındaki eğitim grubunun büyüklüğüne ve eğitim hedeflerine göre değişiklik göstermektedir. Bu bağlamda makro toplum eğitimi çalışmaları vatandaşlık eğitimi, sosyal eğitim gibi unsurları, mezzo düzeyde uygulamalar topluluklara dair eğitim programlarını, mikro düzeyde uygulamalar ise bireysel becerileri arttırmaya yönelik programları içermektedir. Sosyal çalışma disiplini programların oluşturulmasında, gruplar arasındaki etkileşimi kurmak amacıyla lider rolünde, uygulama eğitimlerinde eğitici rolünde, risklerin belirlenmesinde ve yönetilmesinde sorumluluk alabilmektedirler (Yanardağ, 2019).

1.2.3.5. Sosyal Aksiyon Modeli

Sosyal aksiyon kavramı, II. Dünya Savaşı'nda ve sonrasında önem kazanan bir kavram olmuştur. Pek çok tanımı bulunan sosyal aksiyon kavramını Turner (1958), “insanları olumsuz yönde etkileyen maddi ve sosyal koşulları değiştirmeye yönelik sistematik ve bilinçli çaba” olarak tanımlamaktadır (Akt. Karakaya, 2021). Toplumda dezavantajlı durumda bulunan grupların hizmetlere erişimleri ve içlerinde bulundukları dezavantajlı olma halinin ortadan kaldırılmasını destekleyici diğer çalışmalara erişiminin sağlanması amacıyla

bireyleri birlikte ve organize bir şekilde hareket etme süreci sosyal aksiyon modeliyle desteklenmektedir.

Her toplum çalışması gibi sosyal aksiyon modeli de topluma dair bir değişim için gerçekleşir. Değişimin sosyal aksiyon modeliyle gerçekleştirilmesinin çeşitli amaçları vardır. Bu amaçlar; ihtiyaçların giderilmesi, kitle problemlerinin çözülmesi, kitlesel koşullarda iyileşme, kurumları ve politikaları etkileme, yeni programlara ve mekanizmalara giriş, kaynakların ve gücün yeniden dağıtılması, karar verme süreçleri, düşünce ve eylem yapısına müdahaledir (Mishrar, 1992, Akt. Yanardağ, 76).

Sosyal hizmet disiplininin ana hedefleri olan bireylerin dezavantajlılık durumlarının ortadan kaldırılması, insani hizmetlerin yeniden tasarlanması, toplulukların gelişimsel kapasitelerinin geliştirilmesi, toplumsal değişimin sağlanması ve nihayetinde demokratik toplum düzeninin sağlanması gibi hedeflerin başarılması hususunda sosyal aksiyon yaklaşımı sosyal hizmet uzmanları için önem arz etmektedir. Bu nedenle sosyal hizmet uygulamasında sosyal aksiyon yaklaşımı; özellikle günümüzde önem kazanan toplumsal cinsiyet, göç, engellilik, çevrenin korunması gibi birçok mesleki alanda kullanılmaktadır (Karakaya, 2021:1504).

1.2.3.6. Feminist Toplum Çalışması

Toplumda bireylerin karşı karşıya kaldıkları temel ihsan hakları ihlallerine karşı çalışmalar yürüten sosyal hizmet disiplinin önemli çalışma alanlarından bir tanesi de bireylerin cinsiyetlerinden kaynaklanan özelliklerine bağlı olarak karşılaştıkları sorunların çözümü için gerçekleştirilen çalışma alanları olmuştur. Feminist kuramları eşitlikçi yaklaşımı, sosyal olgular üzerinde toplumsal cinsiyet eşitliği odaklı bir bakış açısıyla çalışma sunmaktadır. Feminist kuramlar bu aşamada sosyal hizmet mesleğiyle doğrudan ilişkilendirilebilmektedir. En temel ortak çalışma alanı olarak da sosyal hizmetin sosyal adaleti sağlama ve karşılaşılan tüm eşitsizliklerin giderilmesi için çalışma, sosyal adaletin sağlanması yönünde gerçekleştirdiği çalışmalarda feminist kuramla kesişmeleridir. Eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve sosyal adaletin sağlanması için çalışan sosyal hizmet mesleği toplumda cinsiyet temelli ortaya çıkan hak kayıplarını ve geleneksel bakış açısındaki ayrımcılığı

engelleyebilmek için feminist kuramından destek almaktadır. Sosyal hizmet teorilerinin bu alanda gerçekleştireceği çalışmalarda feminist kuramın bakış açısını kullanmadığı takdirde ve kadınların ihtiyaçlarını bu bakış açısından uzaklaşarak ele aldığında etkili çözümler geliştirilemeyeceği feministler tarafından düşünülmektedir (Buz, 2009:53).

Toplumsal cinsiyet rollerine ve toplumun genel bakış açısına bağlı olarak kadınların sadece kadın olmaktan kaynaklı ortaya çıkan özel ihtiyaçlarını karşılamak ve karşılaştıkları problemlerin çözümünde güçlenerek etkin rol almalarını sağlamaya yönelik gerçekleştirilen çalışmalar feminist sosyal hizmet uygulamaları arasında değerlendirilmektedir. Feminist sosyal hizmet uygulamalarında en önemli noktalardan biri de kadınların tamamen cinsiyetten kaynaklı ortaya çıkan ihtiyaçlarının bütünsel bir şekilde değerlendirilerek, erkek, çocuk ve hemcinsleri ile kurdukları ilişkilerine odaklanmaktır. Fakat bu süreçte feminist sosyal hizmetin sadece kadınlarla çalışan bir uygulama olduğu ifade edilemez. Toplumsal bakış açısıyla belirlenen cinsiyet rolleri kadınlar gibi erkekleri de dezavantajlı bir dizi durum ile karşı karşıya bırakabilmektedir bu sebeple feminist bakış açısıyla gerçekleştirilen çalışmalarda erkeklerin de yine sadece cinsiyetlerinden kaynaklı karşılaştıkları problemlere eşitlikçi çözümler geliştirilmektedir (Kara, 2008:1154).

Sosyal hizmet uzmanları için geleneksel bakış açısı sorunların geri planda kalmış yönlerinin fark edilmemesine, bu nedenle gerçekleştirilen uygulamaların aslında çözümü tam manasıyla sağlayamamasına ve sorunun devam ederek yakın ya da uzak gelecekte yeni sorunlar doğurabilmesine neden olabilir. Feminist sosyal hizmet perspektifine sahip bir sosyal hizmet uzmanı ise sorunun toplumsal cinsiyetten veya ataerkillikten kaynaklanan yönlerinin farkındadır. Sorunun çözümünde bireyin güçlendirilmesi, toplumsal cinsiyet algısının değişimi ve bireyin özel alanında yaşadığı sorunun kamusal alanda görünür hale gelmesi gibi amaçların gerçekleştirilmesi için sosyal hizmetin bağlantı kurma, öğreticilik, danışmanlık, sosyal değişim ajanlığı, savunuculuk gibi rolleri aracılığıyla mikro, mezzo ve makro düzeyde çalışmalar yapar (Şener ve Zengin, 2020:156).

1.2.3.7. Etnik Azınlık/Irkçılık Karşıtı Toplum Çalışması

Ayrımcılık, İstanbul Bilgi Üniversitesi tarafından hazırlanan Türkiye’de Irk veya Etnik Köken Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporunda ırk, renk, cinsiyet, dil, din, politik ya da diğer görüşler, ulusal ya da sosyal köken, mülkiyet, doğum ya da diğer statüler gibi herhangi bir zemin üzerine dayandırılan ve bütün hak ve özgürlüklerin eşit ölçüde bütün bireyler tarafından tanınmasını, kullanılmasını veya yararlanılmasını kaldırma veya zayıflatma amacına sahip, herhangi bir ayırma, dışlama, kısıtlama veya üstünlük tanıma olarak tanımlanırken ırk ayrımcılığı siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacına ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih olarak tanımlanmaktadır (Alp ve Taştan, 2011). Toplum içerisinde etnik azınlık sebebiyle ayrımcılığa maruz kalan bireylerin hizmetlere erişememe problemleri ortaya çıkmaktadır. Bireylerin farklı kültür ve geçmişlerdeki birey ve gruplarla aynı toplumda uyumlu bir şekilde yaşamaları için ayrımcı tutum ve davranışların geliştirilmesinde sosyal hizmet disiplinin çalışmaları ön plana çıkmaktadır. İnsanların toplumsal yaşamlarında ortaya çıkan sorunlarla baş edebilmeleri için birey, grup ve toplum düzeyinde çözümler getiren, güçlendirmeyi, toplumsal değişim ve gelişimi hedefleyen, toplumsal bütünleşmeyi destekleyen ve farklılıklara saygı duyan uygulama temelli bir disiplin için ayrımcılık karşıtı uygulama, bu hedeflere ulaşmada önemli araçlardan birisidir (Cankurtaran ve Gürbüz, 2016:14).

Tüm ayrımcılık ve baskı türlerine karşı ideal bir duruş sergileyen sosyal hizmet hem bilimsel hem de uygulama olanakları ile birçok kuram ve teorilerden faydalanmaktadır. Irkçılık karşıtı sosyal hizmet uygulamalarında kuramsal ve teorik anlamda destekleyen uygulama çerçeveleri Tek (2019) tarafından şu şekilde belirtilmektedir.

- Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulaması
- Baskı Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulaması
- Hak Temelli Sosyal Hizmet Uygulaması

- Çok Kültürcü Sosyal Hizmet Uygulaması
- Azınlıklarla Sosyal Hizmet Uygulaması
- Kültürel Açıdan Yetkin Sosyal Hizmet Uygulaması

1.2.4. Toplumla Çalışmada Sosyal Hizmet Uzmanlarının Roller

Toplumla çalışan sosyal hizmet uzmanları, sürdürdükleri çalışmalar kapsamında sahip oldukları bilgi ve becerilerini üstlendikleri rollerle bir araya getirerek müracaatçılar ve toplum için yüksek yarar sağlamayı amaçlarlar. Sosyal hizmet uzmanlarının rolleri, sosyal hizmetin birincil yöntemlerini uygulamakla başlar. Birincil yöntemler birey, grup ve toplulukla katılımcı yöntemlerdir. İkincil yöntemler ise genel olarak toplumun yararına kullanılmak üzere hem katılımcı hem de katılımcı olmayan rollerdir. Bu nedenle, birey, grup ve toplumun iyileştirilmesi için sosyal hizmet uzmanının rolü genişlemektedir. Sosyal hizmet uzmanları, tüm bu rolleri farklı bağlamlarda değerlendirmektedirler (Dhavaleshwar, 2016). Sosyal hizmet uzmanlarının kullandıkları bazı temel roller aşağıda tanımlanmıştır fakat kullanılan tüm roller bunlarla sınırlı değildir.

1.2.4.1. Bağlantı Kurucu Rolü

Yardıma ihtiyacı olan ve bu yardımı nereden alabileceğini bilmeyen gruplar ile toplum arasında bağlantı kurulur. Günümüzde hizmet veren çok çeşitli kurumlar bulunmaktadır ve sosyal hizmet uzmanının bu rolü kullanarak etkin bir yönlendirme gerçekleştirebilmesi için kurumlar ve verilen hizmetler hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Bunun için de kişinin öncelikle meslek elemanı olarak güncel hizmetleri ve yasal düzenlemeleri takip etmesi gerekmektedir (Duyan ve Bayır, 2016).

1.2.4.2. Kolaylaştırıcı Rolü

Sosyal hizmet uzmanları kolaylaştırıcı rolünde bireyleri ve iletişim yapılarını bir araya getirir, faaliyetlere teşvik eder, kaynakları geliştirerek kanalize eder ve uzmanlığa erişimi sağlayarak sosyal değişim sürecini hızlandırır (Engelbrecht, 1999). Toplumla çalışmada

kolaylaştırıcı rolü bireylerin kendi kendine yardım sürecini harekete geçirmek üzere kullanılır (Duyan ve Bayır, 2016).

1.2.4.3. Savunuculuk Rolü

Toplum çalışmalarında gerçekleştirilen sınıf savunuculuğunu, grupların ya da sınıflar adına planlanan, organize edilen veya gerçekleştirilen eylemsel faaliyetler olarak tanımlamaktadırlar. Savunuculukta amaç, grup veya sınıfın var olan hak ve yetkilere ulaşabilmesi için var olan kaynak ve fırsatların geliştirilmesi ve yeni kaynak ve fırsatların oluşturulmasıdır. Sınıf savunuculuğunda seçilmiş ve üst düzey yöneticileri etkileyerek, yerel ve ulusal düzeydeki yasal uygulamalar ve kamu politikalarında değişikliklerin yapılması amaç edinilir. Benzer kaygılara sahip grup veya sınıflarla koalisyonlar oluşturulur. Sosyal hizmet uzmanı, bu uygulamalarda bağımsız bir uygulayıcı olmaktan ziyade örgütün çalışmalarındaki temsilcisidir. Burada amaçlananın değişim olması sebebiyle direnme faaliyetleri ve muhalefet olma beklenmelidir (Keçeci, 2017).

1.2.4.4. Aktivistlik Rolü

Kurumsal değişimin amaçlandığı müdahalelerde sosyal hizmet uzmanı amaçlarına erişebilmek amacıyla aktivistlik rolünü kullanır. Burada amaç dezavantajlı durumdaki birey ve grupların kaynaklara eşit düzeyde erişimini sağlamaktır. Sosyal adaletsizlik, sosyal eşitsizlik ve yoksullukla doğrudan ilgilidir. Burada amaç sosyal çevrenin bireylerin ihtiyacını mümkün olan en iyi düzeyde karşılayacak biçimde değiştirilmesidir. Hak arayıcı ve eylem odaklı yöntemlerin kullanımıyla sosyal hizmet uzmanları toplum ihtiyaçlarının etkin analizi, tespit için araştırma, bilginin yaygınlaştırılması, mobilizasyon, toplum farkındalığı artırıcı diğer faaliyetler içinde yer alır (Duyan ve Bayır, 2016).

1.2.5. Sosyal Politika Çerçevesinde Toplumla Çalışma Uygulamaları

Toplumu oluşturan tüm bireylerin sahip oldukları sosyal hallerinin iyiliklerinin artırılması amacıyla devletin gerçekleştirdiği çalışmaları kapsamaktadır. Danış (2007), sosyal politikanın amacını toplumsal barış, refah ve mutluluğu sağlamak olarak açıklarken

ekonomik dengesizlikler ve adaletsizliklerin giderilmesi yoluyla sosyal refahın sağlanmasını da sosyal politikanın temel sorumlulukları olarak açıklamaktadır. Sosyal politika ve sosyal refah çalışmaları ile yakın ilişkili çalışma alanlarına sahip sosyal hizmet mesleği uygulama alanında faaliyetlerini sürdürmektedir. Karşılıklı etkileşim ile birbirinden faydalanan aynı zamanda birbirlerini geliştiren ve değiştiren bir ilişki sosyal politika ve sosyal hizmet için söz konusudur. Sosyal hizmet, insan davranışını ve onun etkileşim içerisinde bulunduğu sosyal çevreyi doğru bir biçimde değerlendirebilmek ve buna yönelik hizmet ve uygulama modellerini oluşturabilmek için diğer disiplinler gibi sosyal politikadan da yararlanmakta, kendisi de insani hizmet alanındaki bilgi birikimine alandan topladığı verilerle katkıda bulunmaktadır (Danış, 2007). Toplumsal yaşamda bireylerin ihtiyaçları sahip oldukları özellik ve durumlara göre farklılaşmaktadır. Bu ihtiyaçlar insanın varoluşundan bugüne kadar farklı koşullarla şekillenmiş ve farklı müdahale ihtiyaçlarını ön plana çıkarmıştır. Dönemsel olarak gelişim ve değişimlere bağlı olarak farklılaşarak ortaya çıkan ihtiyaçlara etkin çözümlerin geliştirilebilmesi sosyal hizmetin de bu döngüde kendi çalışma alanını genişleterek değiştirmesi ihtiyacını ön plana çıkarmıştır (Yeler, 2019). Sosyal hizmetin uygulama ve araştırma yaptığı alanlar sosyal politikanın düzenlemeler yaptığı alanlardır. Bu nedenle uygulama arasında bağ kurabilme hem anlaşılabilirliği hem de sosyal politika ile sosyal hizmet arasındaki ilişkiyi ifade etmek için önem taşımaktadır (Başer, 2021).

Toplumsal yaşamda bireylerin ortaya çıkan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sosyal hizmet ve sosyal politika uygulama alanları, İngiltere’de kabul edilen Ulusal Sağlık Hizmeti ve Sosyal Koruma Kanunu çerçevesinde dokuz ayrı alanda ele alınmıştır. Bunlar; kişisel ve sosyal koruma, sağlık bakımı, barınma, finans, eğitim, istihdam, serbest zaman değerlendirme, ulaşım, toplumsal hizmet ve kaynaklara ulaşabilmedir. Bireylerin ihtiyaçlarının karşılanmasında sosyal hizmet uzmanlarının uygulayacağı müdahale çalışmalarında güncel sosyal politika uygulamaları genel çerçeve sunar (Purutçuoğlu ve Aydın).

BÖLÜM 2: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, çalışmanın hedefinin ve temel amacının tamamlanmasından ve belirli sorularla veya hipotezlerle sınırlandırılmasından oluşur. Amaç ifadesi çalışmanın odak noktasını, katılımcılarını ve araştırma ortamını içerir (Neuman, 2014:12). Mevsimlik gezici tarım işçilerinin kayıt dışı istihdam ediliyor olması ve çalışanların süresiz çalışması, sayısal verilerin elde edilmesini zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte Kalkınma Atölyesi her yıl yaklaşık yarım milyon kişinin bitkisel üretimdeki iş gücü açığını karşılamak üzere mevsimlik gezici tarım işçiliği yaptığını tahmin etmektedir (Kalkınma Atölyesi, 2020). Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçileri ile ilgili olarak gerçekleştirilen niteliksel araştırmalar sayı olarak istenilen seviyeye ulaşmış değildir. Buradaki temel sebeplerden birisi de mevsimlik gezici tarım işçilerinin emeklerinin ve haklarının kayıt altına alınma sorunudur (Öz ve Bulut, 2014). Bu çalışma iş gücünün önemli bir nüfusunu oluşturan mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaşadıkları bölgeden tarımsal üretimde çalışmak amacıyla göç etmeleri sırasında karşılaştıkları sorunları anlamak, tanımlamak, değerlendirmek ve etkili çözüm önerilerine katkıda bulunmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

2.2. Araştırmanın Sorusu

Araştırma konusunun soru cümlesine dönüştürülmesi ile birlikte araştırmanın sorusu oluşturulmaktadır. Araştırma sorusunun belirlenme aşamasında kuramsal ve kavramsal çerçevede belirtilen bilgilerden yararlanılabilir. Bununla birlikte kuramsal çerçevenin sınırlarının belirlenebilmesi için araştırma sorusundan da faydalanılır. Bu sebeple araştırma sorularının doğru bir şekilde belirlenebilmesi için kaynak taramaları ile benzer zamanda yürütülen, birbirinden etkilenen ve birbirini etkileyen iki önemli süreçtir (Yıldırım ve Şimşek, 2006:86). Araştırma sorusu; “Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve barınma koşulları değerlendirildiğinde sosyal hizmet disiplinin yeri, önemi ve çalışma alanı nedir?” olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede on sekiz sorunun bulunduğu yarı yapılandırılmış görüşme

formunda araştırmanın alt soruları aşağıda belirtilen dört ana tema çerçevesinde değerlendirilmiştir.

1. Mevsimlik gezici tarım işçilerin barınma koşulları, bu konuyla ilgili deneyimleri ve karşılaştıkları problemler nelerdir?
2. Mevsimlik gezici tarım işçilerin istihdam ilişkisi kapsamında deneyimleri ve karşılaştıkları problemler nelerdir?
3. Mevsimlik gezici tarım işçiliğinde işçi sağlığı ve güvenliğinin mevcut durumu nedir?
4. Mevsimlik gezici tarım işçilerin çalışmak üzere geldikleri bölgelerde sosyal, kültürel ve etnik dışlanma sorunları nelerdir?

Mevsimlik tarım işçileri yıl içinde ülkenin farklı coğrafi bölgelerinde çalışıp yılın sadece birkaç aylık kış döneminde ikamet yerlerine dönmektedirler. Bu durum beraberinde başta barınma ve sağlık olmak üzere ulaşım, eğitim, güvenlik ve toplumsal uyum gibi farklı birçok sorunlara neden olmaktadır. Bu tür sorunların çözümlenebilmesi doğru bir şekilde durum tespiti yapılması ve tespit çalışmaları sonrası etkin bir şekilde uygulanabilecek planlamalar ile mümkün olacaktır (Orhan ve Akpınar, 2018:416). Görüşmeler ve gözlem neticesinde tespit edilen sorunların çözümünde sosyal hizmet disiplininin alanı incelenmiş ve etkili çözümlerde disiplinin üstlenebileceği çalışmalar için öneriler oluşturulmaya çalışılmıştır.

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Tespit edilen sorunlar için kapsamlı, güvenilir ve etkin çözümlerin geliştirilebilmesi amacıyla gerçekleştirilen bilimsel araştırmalarda sürecin tüm aşamalarının planlı ve sistemli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi amacıyla yöntemler kullanılmaktadır. Nicel araştırma yöntemi miktar ya da derecenin istatistiksel farklılıklarına dayalı inceleme olarak tanımlanırken nitel araştırmada değerlendirilmesi gereken farklı olgu ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Nitel araştırma yönteminin tanımında sosyal olguları ve bağlı bulundukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşım söylemi ön plana çıkmaktadır (Erişti, vd., 2013: 9).

Araştırma probleminin ortaya konulması, veri toplama süreci, toplanan verilerin analiz edilme ve raporlama aşamalarında iki yöntem arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Nicel araştırmada araştırma problemi çalışmada ele alınan araştırma sorularına ve hipotezlere yönlendirirken nitel araştırmada araştırma probleminin tartışılması genellikle ana fikrin önemini ortaya koymak için kullanılmaktadır. Bu sebeple nitel araştırma görüşmelerinde genel, yanıt olasılıklarını katılımcıların şekillendirebildiği ve katılımcıların deneyimlerinin geniş ölçüde ifade edildiği açık uçlu sorular kullanılmaktadır. Fakat nicel araştırmalarda kapalı uçlu sorular kullanılarak belirli, ölçülebilir ifadeler yer verilmektedir. Verilerin analiz sürecinde ise nitel araştırmalarda metin analizleri kullanılarak verileri betimleme, temalara göre analiz etme ve bulguları daha geniş anlamda yorumlama yapılmaktadır. Verilerin analiz sürecinde ise nicel araştırmalarda istatistiksel analizler kullanılırken nitel araştırmalarda katılımcıların ifadeleri kod, kategori veya tema olarak değerlendirilmekte ve analiz edilmektedir (Creswell, 2017: 25).

Neuman nicel araştırma ve nitel araştırma arasındaki yedi farkı şu şekilde açıklamaktadır: (Neuman, 2014:233)

Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve belge analizi gibi nitel bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı, durumların, sorunların ve olayların doğal ortamlarında gerçekçi ve bütüncül bir şekilde tespit edilmesine yönelik nitel bir süreci ifade etmektedir. Farklı bir ifadeyle nitel araştırma, teori oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı bulundukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır (Yıldırım, 1999:10).

Nitel araştırmanın; “sosyal ya da beşerî bir probleme bireylerin veya grupların atfettiği anlamlara değinen ve araştırma problemlerinin incelenmesini içeren bir yaklaşım olması sebebiyle mevsimlik gezici tarım işçilerinin içinde bulundukları duruma bakış açıları değerlendirilmiştir (W.Creswell, 2013:23). Çalışmada sorunların derinlemesine sorgulanabilmesi amacıyla nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin fındık hasadında çalışmak için geldikleri bölgelerde deneyimledikleri çalışma ve barınma koşullarına bağlı olarak karşılaştıkları problemlerin belirlenmesi ve

değerlendirilmesine yönelik görüşmeler gerçekleştirilmiş, gözlem yapılmış ve katılımcıların kendi deneyimlerine ilişkin düşünceleri ve algılarına yönelik veriler elde edilmiştir.

Çalışmada fındık tarımının yoğun olduğu Karadeniz Bölgesinin batısında yer alan Sakarya ve Düzce illerine hasat döneminde çalışmak üzere gelen on iki mevsimlik gezici tarım işçisi ile görüşülmüştür. İşçilere kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. İlk işçiye Sakarya/Serdivan'da bir köy muhtarı aracılığıyla ulaşılmıştır. Görüşme öncesi her bir katılımcının onayı sözlü olarak alınmış ve sadece gönüllü olan katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış 'Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Görüşme' soru formu kullanmış ve basit gözlem tekniği aracılığıyla veriler toplanmıştır. Görüşmeler sırasında genellikle ses kayıt cihazı kullanılmış, zaman zaman hatırlatıcı notlar alınmıştır. Görüşmeler 10 Ağustos- 15 Eylül 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş ve her bir görüşme yaklaşık olarak 30-45 dakika arasında sürmüştür. Katılımcıların tamamıyla öncesinde telefon üzerinden iletişime geçilmiş, araştırma hakkında bilgi verilmiş ve sonrasında araştırma için katılımcılar ziyaret edilmiştir. Araştırmacının üç yıldır sahada çalışması, görüşmelerin planlanmasında kolaylık sağlamıştır. İşçilerin konaklama ve çalışma alanlarının gözlemlenmesi amacıyla altı işçi ile gündüz saatlerinde fındık bahçelerinde, diğer altı işçi ile ise akşam saat 20.00 sonrası konaklama alanlarında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bir katılımcı çalışma esnasında bahçede görüşme yapılmasının üretici tarafından hoş karşılanmayacağı gerekçesiyle görüşmeyi ertelemiş ve görüşmenin akşam saatinde konaklama alanında yapılmasını talep etmiştir. Gün içinde görüşülen üç tarım işçisinin konaklama alanı da ziyaret edilmiştir.

Dağlık arazi koşullarında bulunan fındık bahçelerindeki yol ve şebeke sorunları sebebiyle çalışma alanlarına gerçekleştirilen ziyaretlerde iletişim ve ulaşım aşamasında zorlanılmıştır. Zaman zaman köy muhtarları ve bahçe sahiplerinden bahçelere ulaşabilmek için destek talep edilmiştir.

2.4. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen araştırmalarda araştırmacılar küçük örneklemeler aracılığıyla katılımcıların günlük deneyimlerini görüşme ve gözlemlerle ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Odak grup görüşmeleri, gözlemler, yapılandırılmış ya da yapılandırılmamış bireysel görüşmeler, belge incelemesi gibi çeşitli nitel araştırma yöntemleri bulunmaktadır. Nitel araştırmalarda kullanılan yöntemin tanımlanmasının yanı sıra bu yöntemin çalışmanın veri toplama ve verilerin analiz edilme süreçlerini ne derecede ve nasıl etkilediğini de açıklamaktadır (Başkale, 2016:26).

Nitel araştırmalarda örneklemelerle katılımcıların günlük, gerçek deneyimlerini görüşme ya da gözlemlerle saptamaya çalışılır (Başkale, 2016:26). Görüşmede ise bilgi, görüşmecinin önceden ayarlanmış sorular sorduğu ve yanıtları kaydettiği ve yanıtlayıcının da cevap verdiği yapılandırılmış bir sohbetle elde edilir (Neuman, 2014:441). Nitel araştırmalarda sık kullanılan gözlem ve görüşme teknikleri, sosyal olguları ve hareketliliği anlamaya yönelik gerçekleştirilmektedir. Kullanılan bu teknikler araştırmalarda önemli avantajlar sağlamaktadır. Avantajlardan biri de araştırılan konu kapsamında ilgili kişilerin sahip olduğu bakış açılarını anlayabilme ve bu bakış açılarının temelinin oluşturan sosyal yapı ve süreçleri ifade edebilmeyi sağlamaktadır (Yıldırım A. , 1999:10).

Çalışma kapsamında ağırlıklı olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelerek Karadeniz Bölgesi'nde 35-40 gün süren fındık hasadında çalışan mevsimlik gezici tarım işçilerinin gün içerisindeki çalışma süreci ve konaklama alanları gözlemlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda görüşmelerin yarısı çalışma alanında diğer yarısı ise konaklama alanında gerçekleştirilmiştir. Gözlemler, araştırma kapsamında belirlenen dört ana tema çerçevesinde ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış ve soruların açık uçlu, araştırma sorusuna uygun ve kolay anlaşılır olmasına dikkat edilmiştir. Görüşmenin ilk aşamasında katılımcının yaşı, cinsiyeti eğitim durumu ve kaç yıldır mevsimlik gezici tarım işçisi olduğu ile ilgili on üç genel soruya yer verilmiştir. Sonrasında belirlenen dört tema altında on altı soru ile derinlemesine görüşme tekniği ile katılımcılar ile görüşülmüştür. Gerekli durumlarda ise ek sorularla konunun derinleştirilmesi sağlanmış,

katılımcıların yaşadıkları deneyimleri nasıl anlamlandırdıkları ve değerlendirdikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yazılı belgelerin analiz edilmesi nitel araştırma yönteminde kullanılan görüşme ve gözlem ile tespit edilen bilgilere destek sağlamak amacıyla kullanılan bir bilgi toplama yöntemidir. (Yıldırım A. , 1999:9) Bu kapsamda mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve barınma koşullarının değerlendirilmesi, tespit edilen sorunların çözülmesi amacıyla belge incelemeleri gerçekleştirilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Nitel araştırma yöntemi ile elde edilen veriler, toplumsal yapıyla şekillenen eylemler ve olguları tarif ya da temsil eden metin, yazılı kelimeler, cümlecikler veya semboller biçimindedir ve veri analizleri, sistematik ve mantıksal açıdan titizdir. Sistematik olarak toplanan ve kaydedilen veriler analiz edilir. Araştırmacılar bir sonuca varmak amacıyla verileri kullanırlar (Neuman, 2014). Betimsel analizde veriler, daha önceden belirlenmiş olan temalar ile değerlendirilerek özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular ya da boyutlar da dikkate alınarak sunulabilir. Betimsel analizde görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sıklıkla yer verilir (İşbilir, 2019). Araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerin ses kayıtları, notları ve gözlemler kişiler özelinde metne dönüştürülmüş, birbiri ile ilişkisi tespit edilen kavramlar incelenerek temalar oluşturulmuş ve yorumlanmıştır. Nitel araştırmada temalar (kategoriler olarak da adlandırılmaktadır) ortak bir fikir oluşturmak için bir araya getirilmiş birkaç koddan oluşan geniş bilgi birimleridir ve verileri küçük, yönetilebilir tema kümelerine indirgemeyi içermektedir (Creswell, 2017:186). Araştırmada tanımlanan yorumlanan bulgular ilişkilendirilmiş, neden sonuç ilişkisine dikkat çekilmeye çalışılmış ve gerekli alıntılarla desteklenmiştir.

2.6. Araştırmanın Katılımcıları

Araştırmanın katılımcılarını çalışma deneyimi farklı sürelerde olan, 2020 yılı Ağustos-Eylül aylarında fındık toplamak üzere Sakarya/Düzce illerinde bulunan mevsimlik gezici tarım işçileri oluşturmaktadır. Katılımcıların deşifre olmaması için isimleri katılımcı numarası ile belirtilmiş 12 katılımcının temel bilgiler aşağıdaki tabloda belirtilmiş ve ayrıntılı bilgileri çalışma sonuna ek olarak eklenmiştir.

Tablo 1: Katılımcı Bilgileri

Katılımcı Numarası	Yaşı	Cinsiyeti	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	MGTİ Olarak Çalışılan Ortalama Gün Sayısı
1	17	Kadın	Mardin	Lise Öğrencisi	40
2	22	Erkek	Diyarbakır	İlkokul	30
3	25	Erkek	Diyarbakır	Lise	25
4	22	Kadın	Şanlıurfa	Ortaokul	100
5	39	Erkek	Diyarbakır	İlkokul	45
6	16	Kadın	Diyarbakır	Lise Öğrencisi	40
7	34	Erkek	Şanlıurfa	Okuryazar	150
8	49	Erkek	Diyarbakır	Okuryazar	40
9	34	Erkek	Batman	İlkokul	100
10	42	Erkek	Mardin	Okuryazar	30

11	14	Kadın	Mardin	İlkokul	35
12	21	Kadın	Batman	Lise	40

Katılımcıların yarısını 25 yaş altı bireyler oluştururken diğer yarsını 25 yaş ve üstü bireyler oluşturmaktadır. Görüşme gerçekleştirilen işçilerin 5'i kadın 7'si ise erkektir. Bununla birlikte görüşme gerçekleştirilen gruplarda katılımcıların cinsiyet oranında büyük farklar oluşmadığı gözlemlenmiştir. Katılımcıların tamamı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden göç etmiş, ağırlıklı olarak Diyarbakır ilinde doğmuş ve yaşamışlardır. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında ise öğrenci olarak lise eğitimine devam edenlerle birlikte birçoğunun zorunlu olan eğitim hayatını tamamlayamadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu sadece fındık ürününün hasat döneminde çalıştığı için ortalama çalışma günü sayısı 35-40 gün arasıyken katılımcıların 3'ünün fındık dışı tarım ürünlerinde çalışma ile birlikte yıl içinde çalıştıkları gün sayısı 100 günün üzerine çıkmaktadır.

2.7. Araştırma Gerçekleştirilen Bölgenin Özellikleri

Sakarya'nın nüfusu 2019 yılı sonu itibarı ile 1.029.650, Düzce'nin nüfusu ise 387.844'tür. Sakarya ilinin ekonomik faaliyetleri %59 oran ile ağırlıklı olarak hizmet sektörüne dayansa da %17 paya sahip olan tarım sektörü de ilin ekonomik faaliyetleri açısından oldukça önemli bir konumdadır (Sakarya Valiliği, 2020:1). Sakarya ilinde gerçekleştirilen tarımsal faaliyetlerde toplam meyvelik alanların %80'ini fındık, üzüm, ayva, elma ve kiraz oluşturmaktadır. Fındık ve ayva üretiminde Sakarya ili, Türkiye'nin en önemli illeri arasında yer almaktadır (İnançlı, vd. 2017:7). Özellikle kırsal alanlarda gerçekleştirilen tarımsal faaliyetler bu bölgede yaşayan nüfus için en büyük ekonomik kaynak haline gelmiştir.

Düzce ilinin ekonomik yapısını tarım, ticaret ve kısmen de olsa sanayi oluşturmaktadır. Düzce ilinde gerçekleştirilen tarımsal faaliyetlerde en çok üretimi yapılan ve buna bağlı olarak en önemli tarım ürünü fındık olarak belirtilebilmektedir. Fındığın yanı sıra mısır, buğday ve çeltik önemli geçim kaynakları arasında yer almıştır. Fındık Düzce'deki meyve

Üretim alanlarının % 99,66'sını kaplamakta ve toplam meyve üretiminin de %86,73'n oluşturmaktadır. Düzce halkının büyük bir kısmı, kültürel ve ekonomik etkiler ile gelecek yılın planlamasını fındığın hasat dönemine ve tahmini hasat miktarına göre şekillendirmektedirler. (Evirgen, vd.)

Batı Karadeniz bölgesinde yer alan her iki ilin ekonomisi için fındık tarımı önemli rol oynamaktadır. 2019 yılında fındık retimi Sakarya'da 102.123, Düzce'de 85.687 ton olmuştur. Türkiye'nin toplam fındık veriminde yıl bazında önemli farklılaşmalar görülmektedir. İklım kaynaklı hava şartları, gerekli bakım işlemlerinin yeterli ve doğru yapılmaması ve periyodisite gibi sebepler verimde dalgalanmaya sebep olmaktadır (Toprak Mahslleri Ofisi, 2020:4). Buna karşılık iklimsel hava şartları sebebiyle fındık üretiminin azalması ve artması sonucu piyasa fiyatlarının düşmesi veya serbest piyasa koşullarıyla fiyat politikalarının değişmesi hem tarımsal üretimi sağlayan toprak sahipleri hem de ilgili piyasa aktörleri konuyla ilgili farklı çözümler aramıştır. Bu çözümlerin başında kırsaldan şehir merkezlerine g gelmektedir (Yılmaz, 2010:153). Buna bağlı olarak ana geçim kaynağının sabit gelir getirememesi sebebiyle kırsalda yaşayanlar şehir merkezine göç etmiştir. Bu sebeple mevsimsel olarak kırsal ve kentsel nüfus farklılaşmaktadır. Fındığın hasat döneminde kentten kırsala kısa süreli gler gerçekleşmektedir. Fındık tarımındaki dalgalanmalı üretim yıl bazında üretim miktarına buna bağlı olarak ortaya çıkan iş gücü ihtiyaını ve bölgeye gelen mevsimlik gezici tarım işçi sayısını etkilemektedir.

Kalkınma Atölyesinin 2019 yılının ağustos ayına ait tahmini verilerine göre her yıl fındık hasadında çalışmak üzere yaklaşık olarak Sakarya'ya 5.000, Düzce'ye 10.000 mevsimlik gezici tarım işçisi g etmektedir. (Kalkınma Atölyesi, 2020) METİP genelgesi kapsamında gelen işçilerin kimlik kontrolleri ile birlikte kayıt altına alınmasından sorumlu kolluk kuvvetleri ile bölge bazında yapılan telefon görüşmelerinde ise Sakarya için 5.000 – 10.000 arasında, Düzce için ise 10.000 – 15.000 mevsimlik gezici tarım işçisinin bölgeye geldiği tahmin edilmektedir.

BÖLÜM 3: ARAŞTIRMANIN BULGULARI

3.1. Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Barınma Sorunlarına İlişkin Bulgular

Batı Karadeniz Bölgesi'nde fındık tarımında çalışan mevsimlik gezici tarım işçilerinin büyük çoğunluğu hasat döneminde genellikle kırsalda, fındık bahçelerine veya köy merkezlerine yakın bölgelerde konumlandırılan konaklama alanlarında, çiftçilere ait mülkiyetlerde veya çadır alanlarında konaklamaktadırlar. Fındık çiftçileri, işçilere sağladıkları konaklama alanlarını diğer aylarda ilaç, gübre veya fındık için depo, traktörleri için garaj amacıyla kullanmakta, hasat döneminde düzenlemelerle birlikte mevsimlik gezici tarım işçileri için konaklama alanlarına dönüştürmektedirler. Bu yapılar doğrudan çiftçinin kendi evinin üst katı veya alt katı olduğu gibi tamamen bağımsız kullanılmayan eski evler de olabilmektedir. Mevsimlik gezici tarım işçisi ailelerin çok büyük bir kısmı ikamet ettikleri illerde gündelik yaşamlarında ihtiyaçlarını yeterli düzeyde karşılamakta sınırlı kalan, miras yoluyla kalan veya aile üyeleriyle birlikte inşa edilen evlerde konaklarken bir kısmı da kendilerinin veya kamu kurumlarına veya devlete ait alanlara kurdukları çadırlarda yaşadıkları bilinmektedir (Özbekmezci ve Sahil, 2004). Barınma alanları bebek ve çocuklar başta olmak üzere tüm aile üyelerinin gündelik hayatlarını sürdürmede ihtiyaç duydukları koşulları sağlamakta yetersiz kalmaktadır (Semerci ve Erdoğan, 2017).

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin, çalışmak üzere göç ettikleri illerdeki konaklama alanları analiz edildiğinde dört tip konaklama-yerleşim alanı ortaya çıkmaktadır. Tespit edilen bu alanlar arasındaki fark temelde kurulan yaşan alanının konumu dolayısıyla oluşmaktadır. Yerlerine bağlı olarak konaklama alanları;

- 1) Bahçe, tarla, ekim-dikim alanı ve köy yerleşimi arasında bulunan konaklama alanları
- 2) Köy yerleşiminin merkezinde bulunan konaklama alanları
- 3) Kalıcı çadır yerleşimlerinin yakınlarında bulunan konaklama alanları
- 4) Bahçe, tarla, ekim-dikim alanı ortasında bulunan konaklama alanları olarak gruplandırılabilir (Özbekmezci ve Sahil, 2004).

Üreticiler tarafından sağlanan yapıların konum ve temel ihtiyaçları karşılama yeterliliği çadır alanları ile karşılaştırıldığında daha sağlıklı koşulları barındırmaktadır. Bunun yanı sıra muhtarlıklar veya kaymakamlıklar aracılığıyla kullanılmayan kamu alanları ve binalar dönemsel olarak mevsimlik gezici tarım işçilerine konaklama alanı olarak sunulabilmektedir.

Eskiden yerimiz pisti ama şimdi gayet güzel. Önceden çadırda kalıyorduk. Şimdi okula geçtiğimiz için ihtiyaçlarımızı görebiliyoruz. Lavabomuz, suyumuz var. Bir sıkıntımız yok. Çadırda lavabo yoktu. Baraka şeklinde bir şey yapıyorduk ihtiyacımızı o şekilde görüyorduk. Burada elektrik, su var. (Katılımcı 2)

Belediye buraya konteyner getirse en azından çadırların yerine iyidir. Dedi hazır banyo tuvalet vereceğiz ama onu da vermedi. Herhâlde seneye verecekler. Genelde evde de kalıyorlar. Ama biz bulamadık ev çadırda kalacağız. Yani biraz da mecburiyetten. Ev daha iyidir her haliyle. Ev vereceğiz diyor patronlar ama her sene bir şey çıkıyor veremeyiz diyorlar. Şimdi sıcaktan çadırın içine giremezsin, duramazsın yani içinde beş dakika. (Katılımcı 5)

Çadırların ısı yalıtımının olmaması çok sıcak ve soğuk olmaları, çadırlara yağmurlu günlerde su basması ve toz toprak içinde olması ve çadırların direkt toprak zemin üzerine kurulmuş olması nedeniyle hayvansal zehirlenmelerin yaşanması barınma sorunlarının bir parçasıdır (Baş, 2019:93) İşçilerin barınma koşullarının yetersiz olması çalışmak için göç ettikleri bölgelerde dışlanmalarına sebep olabilmektedir. Çoğunlukla kendi çabalarıyla oluşturulan barınma koşulları çerçevesinde, atıkların bertaraf edilmesine yönelik hizmet alamamaları sonucu olarak da ortaya çıkan kirlilik, kötü koku ve görüntü bölge halkının bu alanlardan uzak durulması veya bu bölgelerin ortadan kaldırılma isteklerini ortaya çıkarmaktadır (Egemen, 2015:33).

13 yıldır geliyorum fındığa. Gördüğünüz gibi zaten çadırda kalıyoruz. Ev sahibi bizi bahçesine koymadı bu sene. Geçen sene kendi evinin bahçesine koyabilmiştik çadır ama bu sene burayı bulabildik. Köyünmüş burası da. Bahçesine geldiğimiz adam söyledi bize de burayı. Sonra köy yetkilisi varmış burada o geldi. Dedi köy halkından şikâyet var burada. Muhtar da kabul etmedi bizi. Dedim biz uzun yıllardır geliyoruz buraya bir yer gösterin kuralım çadırımızı. Buraya gelince köyün huzurunu bozmak da istemiyorum.

Burada köyün şeyi varmış, böyle sözü geçen. O geldi, dedim valla abi sen bizi şimdi buradan kaldırsan biz köye döneceğiz, adamlar bin beş yüz kilometre yol geldi, iki buçuk üç bin yol parası verdiler. Bir de o kadar daha verip dönecekler. Dedim en azından bize müsait bir yer varsa göster. Dedi kime güvenip geldiyseniz o versin. Böyle sıkıntılar da yaşıyoruz. (Katılımcı 7)

Mevsimlik gezici tarım işçileri, üretici tarafından konaklama için bir yapı sağlanmadığında çadırlarını kendi imkânları ile kurmaktadırlar. Çadırlar devlet arazileri üzerine konumlandırıldığı gibi şahsa ait arazilere de ücret karşılığında konumlandırılabilir. Arazi konumlarının günlük ihtiyaçların karşılanabilmesi amacıyla temiz su ve elektrik sistemine kolay erişim sağlanabilecek şekilde belirlenmesi oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra arazilerin konumu kolay iş bulabilmek amacıyla stratejik bir şekilde planlanabilmektedir.

Ben uzun yıllardır buraya geliyorum ama ben burayı eve değişmem. Neden diyeceksin? Burası köy merkezi yani iş merkezidir. Buraya gelen grup işsiz kalmaz. Ben buraya illa bir grup getiririm. İstesem eve geçiririm, ayarlayabilirim ama bu köye girmem için buraya gelmem gerek. Burada bir ay ara vermeden çalışabilirler. Sadece dün durduk o da yağmur var

diye. (Katılımcı 8)

Sağlıklı ve güvenli bir şekilde barınma imkânının sağlanması mevsimlik gezici tarım işçilerinin karşılaştıkları önemli sorunlardan bir tanesidir. Bu alanda gerçekleştirilecek olan düzenlemeler ve iyileştirmeler temel barınma ve sağlıklı yaşam ihtiyaçlarının karşılanmasına imkân sağlayacaktır. Araştırma kapsamında mevsimlik gezici tarım işçilerinin barınma koşulları kapsamındaki sorunları konaklama alanının yapısından kaynaklanan sorunlar ve elektrik, su, sanitasyon sorunları başlıklarıyla ayrıntılandırılacaktır.

3.1.2. Konaklama Alanlarının Yapısından Kaynaklanan Sorunlar

İşçiler, mutfak, banyo ve tuvaletlerin bulunmadığı, temiz suya erişim imkânlarının kısıtlı olduğu yerlerde, naylon ya da bezden yapılan çadırlarda kalmaktadırlar (TBMM, 2015). Mevsimlik gezici tarım işçilerinin konaklama alanları genellikle köşeli çokgenler ile planlanmış, genel yapısında genellikle güvensiz bir şekilde oluşturulmuş tuğla ya da benzeri

ürünlerle oluşturulan duvar bulunan, çatı yerine ahşap malzeme ile üzeri kapatılmış, işçiler tarafından dam olarak adlandırılan yapılardır. Bu yapılarda, temel tuvalet ve banyo ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla farklı alanlar hazırlanmamasının yanı sıra ailelerin bir kısmı kumaş, naylon veya bezlerle kendileri için bir bölme veya alan ayırabilmektedirler (Özbekmezci ve Sahil, 2004:263). Bu sebeple konaklama alanlarının tümü gündelik hayatta ihtiyaçları karşılayacak düzeyde olmamaktadır. Bununla birlikte bu tarz konaklama alanlarına ulaşamayan mevsimlik gezici tarım işçileri konaklama ihtiyacı için çadır kurmaktadır. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin barınma ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kullandıkları ve genellikle naylon, bez vb. maddelerden oluşturulan çadırlar, farklı bir şehir veya bölgeye göç edilmesi durumunda tekrar kurabilmek için sökülebilen, taşınabilir yaşam alanlarıdır (Kalkınma Atölyesi, 2020).

Çadırlar çok dardır. Sadece gece uyumak için kullanabiliyoruz. Yer sıkıntısı çok. Bir sürü kızız ama bir tane banyo vardır. Erkeklerin banyosuyla kızların banyosu ayrıdır ama kızlar daha çok olduğu için bize yetmiyor. (Katılımcı 6)

Mutfak olmadığı için zaten dışarıda yapıyoruz yemeği. Çeşmeye yakın yere de ateş yakıyoruz. Bir aşçı kalıyor ya, o işte yapıyor herkesin yemeğini. Onca kişiye hem öğle hem akşam yemeği ama hangi şartlarda görüyorsun. Kap kacak getirdiğimiz kadar. Mutfak zaten yok. Öyle oluyor yani. (Katılımcı 2)

Konaklama alanlarında standardize edilmiş bir yapının varlığı söz konusu değildir. Kısıtlı kaynaklarla oluşturulan bu alanlarda kişi sayısının önemi oldukça büyüktür. Ortalama 15-20 kişilik gruplar halinde yaşayan ve yaşam alanlarında ihtiyaç duydukları alanı paylaşmak zaten yeterli imkanları bulunmayan konaklama alanlarında yaşamı zorlaştırmaktadır. Temelde temiz içme suyu ve mahremiyet sağlanmasının oldukça önemli olduğu tuvalet ve duş ihtiyaçları için yeterli olanak oluşturulması çok önemli olmasına rağmen sınırlı ve yetersiz kalmaktadır.

Çok zor oluyor. Mesela ormana gidiyoruz çalı aramak, ateş yakmak için. Ya akşamları? Banyo tuvalet ormanda, ormanın içinde. Brandayla yaptık. Ama akşamları gidemiyoruz korkudan. Hem karanlıktır hem uzaktır hem de korkuyoruz. İnan çocukları tuvalete

götüremiyorum korkudan. Karanlıkta, uzakta, ormanın içinde ben korkuyorken çocuk nasıl korkmasın? Çadır çok daha farklıdır. Bak ben 18 yaşımdayım 25 yaşında gözüküyorum. Öyle değil mi? (Katılımcı 4)

Genel olarak bir ailenin tüm üyeleri (bazı durumlarda iki aile) iki göz bölmede konaklamaktadır. (Kalkınma Atölyesi, 2014). Konaklama alanlarının kısıtlı imkânlarla sahip olması ebeveyn ve çocukların aynı odada konaklamasına sebebiyet vermektedir. Aynı konaklama alanlarında 15-20 kişilik grupların bir arada kalması çocuk ve gençleri istismara karşı korunmasız hale getirmektedir.

Bir oda var ama üçe, dörde bölüyoruz. İp geriyoruz çarşafı oda yapıyoruz. Burası okuldur ya büyük oluyor sınıflar. Kızlar ve erkekleri çarşaf ayırıyor. Genelde akrabayı zaten ama bazen zor oluyor. Geliyoruz tarladan herkes bir an önce değiştireyim istiyor üstünü başını, sıra bekliyoruz. (Katılımcı 2)

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışmak için geldikleri bölgelerdeki konaklama alanlarının yapısının yetersiz olması ve işçi gruplarının kalabalık olması karşılaştıkları sorunların derinliğini artırmaktadır.

3.1.3. Elektrik, Su ve Sanitasyon Sorunları

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin konaklama alanlarında elektrik ve su gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kaynaklara çoğu zaman ulaşamamakta, ulaştıklarında ise çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda günlük ihtiyaçlarının karşılanması zorlaşmaktadır. Genellikle yerleşim yerlerinden uzak konumlanan konaklama alanlarında genellikle elektrik erişimi de oldukça sınırlıdır. Banyo ve tuvalet için barınma alanının az uzağında geçici ve kendi ellerindeki imkanlarla sopa ve bez-naylon vb. ürünler kullanarak çözümler bulmaya çalışan işçilerin elektrik erişimi olmaması sürecin daha da zorlaşmasına sebep olmaktadır. Su ihtiyacını da çevrede bulunan kaynaklardan sağlamaya çalışan işçi grupları kullandıkları atık suların giderilmesini sağlayan sistemlerden de faydalanamamaktadır. (Egemen, 2015:42).

Su için çeşmeye hortum bağladık. Hortumla getiriyoruz çadırın yanına ama yetmiyor. Bulaşık için sıraya giriyoruz, yetişmiyor. Hijyen yok. (Katılımcı 6)

Akşamları geliyoruz banyo sırası oluyor. Bir sürü insanız sadece bir banyo var. Bir de çok fazla sinek var uyuyamıyoruz. Aha bak çoktur ha (Katılımcı kolundaki sinek ısırıklarını gösteriyor). Akşam uyumanıza izin vermiyor. Temiz su için de kaynatıyoruz sonra dinlenmeye bırakıyoruz, pisliği aşağıya iniyor zaten öyle yapınca. Sonra içiyoruz, kaynatmadan nasıl içelim, kokuyor zaten. (Katılımcı 1)

Konaklama yerlerinin seçiminde su kaynağı en önemli belirleyici etmenlerden biridir. Bununla birlikte su kaynağının temiz ve kullanılabilir olmaması işçileri sağlık açısından savunmasız hale getirebilmekte hastalık risklerini attırmaktadır. Ayrıca su kaynaklarına yakın ve alt yapı imkanlarının gelişmediği alanlarda özellikle yaz mevsiminde sivrisinek, böcek vb. hayvanların çoğalması söz konusu olması sebebiyle işçiler ve çocuklar için bulaşıcı sağlık sorunları oluşturabilmektedir (Görücü ve Akbıyık, 2010:200). Araştırma kapsamında da içme suyu olarak da kullanılan kaynakların sağlık açısından bir değerlendirmeye tabi olmadığı, işçilerin kendi buldukları yöntemlerle çözüm geliştirdikleri tespit edilmiş ve gözlemlenmiştir.

İşte sıkıntı yok ama sürekli burada sorunsuz kalabildiğimiz yer olmuyor. Çadırın yanında akan bir çeşme var oradan taşıyoruz, kesilmiyor. Ama hiç elektrik yok. Onun için de panel aldık. Güneş enerjili. Gündüz paneller doluyor akşam da işte telefonları dolduruyor o. Bir de bir iki saat ışık veriyor. Ama yerde rahat bırakmıyorlar işte bizi. (Katılımcı 7)

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin konaklama alanı ev veya kamu kurumlarına ait yapılar olması durumunda elektrik kullanımı söz konusuyken çadır alanlarında bu ihtiyacın karşılanması çok daha zor olabilmektedir. Elektrik kullanılamaması başta güvenlik açısından risk oluştururken, gıdaların sağlıklı saklanabilmesi için buzdolabı kullanımını imkânsız kılmaktadır.

Genellikle yol ve tarla kenarlarına konumlandırılan geçici çadır alanlarında yaşayan mevsimlik gezici tarım işçilerinin barınma konusunda ihtiyaçları çok kapsamlı ve su, elektrik

gibi bazı temel hizmetlerin bu bölgelere sağlanmaması, bu alanlarda yaşayanların hayatlarını zorlaştırmakta ve tarım işçilerini ve çocuklarını çeşitli risklere, kazalara ve hastalıklara açık hâle getirmektedir. (Kalkınma Aölyesi , 2016).

3.2. Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma Şartlarına İlişkin Bulgular

06.04.2004 tarihli “Tarım ve Ormandan Sayılan İşlerde Çalışma Yönetmeliği” kapsamında, 51’den fazla işçi çalıştıran işletmelerin uyması gereken çalışma koşullarına yönelik düzenlemelerde mevsimlik tarım işçileri kapsam dışı kalmaktadır. Bu sebeple fındık tarımında mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları işveren ve işçiler arasında kurulan iş ilişkisi tarafların inisiyatifleri doğrultusunda düzenlenmektedir (Görücü ve Akbıyık, 2010:202). Mevsimlik gezici tarım işçilerinin genellikle bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtları bulunmamaktadır. İş bulma süreci, belirlenen ücret miktarları, ücretlerin ödenmesi, tarım araçlarının aldıkları komisyonlar, işverenlerin çalışma saatlerine yönelik beklentileri ve daha fazla iş gücü talepleri mevsimlik gezici tarım işçilerini zorlamaktadır (Kasım ve Karaman, 2011:215). İstihdam ilişkileri, çalışma süreleri, çalışma koşulları, çalışma hakları ve çocuk emeğinin sürece dâhil olması mevsimlik gezici tarım işçiliğinde karşılaşılan temel sorunlardır. İşçilerin çoğunluğu kayıt dışı istihdam edilmekte, haftalık azami çalışma saatlerinin üzerinde çalışmakta, ücretlerinde kesintiler olmakta ve sürece çocuk emeği dâhil olmaktadır. Bu sebeple bu süreçte işçilerin doğrudan hak kayıplarının söz konusu olduğu problemler ile birlikte kamusal ve sosyal bir problem olan çocuk işçiliği sorunu da bu aşamada geniş bir perspektifle ele alınmıştır.

3.2.1. Kayıt Dışı İstihdam

Toplumda istihdam ilişkisi kapsamında ortaya çıkan sorunların çözümü, sosyal ve ekonomik hayatın yapısı ile de doğrudan ilişkili olması sebebiyle etkin çözüm önerilerini gerektirmektedir. Karşılaşılan önemli sorunlardan bir tanesi de istihdam yapısı ve buna bağlı olarak sosyal güvenlik sistemiyle doğrudan ilişkidir. Sosyal güvenlik sistemine tabi olarak düzenlenen yapının gerekliliklerinden kaçınılması sebebiyle oluşan kayıt dışı istihdam ilişkisi "devletin egemenlik alanı dışında istihdam faaliyeti " şeklinde tanımlanabilmektedir.

Kayıtdışı istihdamın çok boyutlu yapısı, bu durumun sahip olduğu nitelikleri gereği, etkili bir ölçüm yönteminin bulunmaması bu konudaki uygulama çalışmalarının önemini arttırmaktadır (Güloğlu, Korkmaz ve Kip, 2003:52). Tarımsal faaliyetlerin sürdürüldüğü iş kolunda mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma sürelerinin belirsiz olması ve sigortalı olma durumlarının istekleri doğrultusunda ve işçilerin çoğunluğu bilgi eksikliği sebebiyle de kayıt dışı istihdam gerçekleştirmektedir. (Kalkınma Atölyesi, 2018:92)

Fındık tarımında mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışan işçilerin çok büyük bir kısmı kayıt dışı istihdam edilmektedir. Kayıtlı istihdam sağlanabilmesi amacıyla işveren ve eğer varsa tarım iş aracısı ile sözleşme imzalanması ilk aşamadır. Bu da işçilerin çalışma şartlarını ve koşullarını bilmemelerine ve yasal haklarını talep edememelerine imkân sağlamaktadır. (Fair Labor Association, 2018:10). Tarım İş Aracılığı Yönetmeliği'nde ücret ve çalışma koşulları ile karşılıklı yükümlülüklerin aracı, işveren ve işçiler arasında yazılı sözleşmelerle belirlenmesinin zorunlu olduğu ifade edilmektedir. Aracının bulunmadığı durumlarda koşullar hakkında işçi ve işveren mutabık kalarak sözleşme imzalar (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2010). Fakat araştırma sürecinde işçilerinin sözleşme gerekliliği ve sözleşme içeriği ile ilgili farkındalık seviyelerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Sözleşme imzalamak isteyen mevsimlik gezici tarım işçileri ise işverenlerin bu konuda gönülsüz olduklarını ifade etmektedirler. Bunun sebebi ise işverenlerin sözleşmeyi üstlenmesi gereken sorumluluklarının bir kaçışı olarak gördeklere dair düşünceleridir. İşverenlerle çalışanlar arasında resmi bir belge yerine daha çok sözlü anlaşmaların yapıldığı görülmektedir.

Sözleşme olsaydı, hakkımız olurdu. Ama yok. Yok yani iş verenler imzalamıyor. Biz istesek de onlar istemiyor genelde. İsteyenler de diyor kaza yaşandığında benden sorumluluk gitsin. Sözlü olarak anlaşıyoruz, böyledir. (Katılımcı 3)

Tarım iş aracısı ile birlikte çalışan mevsimlik gezici tarım işçilerinin sözleşme imzalanması durumunda sürecin kayıt altına alınabilmesi için tarım iş aracısının imzalanan sözleşmenin on iş günü içerisinde illerdeki İş-kur müdürlüklerine teslim edilmesi gerekliliği Tarım İş Aracılığı Yönetmeliği'nde belirtilmiştir. Tarım iş aracısı bulunmaması durumunda ise imzalanan sözleşmeler çiftçiler tarafından teslim edilmelidir. İşçilerin haklarının kayıt altına

alındığı sözleşmelerin amacı, tarafların hak ve sorumlulukları hakkında farkındalık seviyesi oldukça düşüktür. Bu da tarafların sözleşme imzalama motivasyonlarını düşürmektedir.

Valla hocam duymadım, sözleşme yapan var mıdır bilmem. Ama burada sözleşme sayılmaz ki. Yapılmaz burada ne yapılırsa yapılsın olmaz yani, Binlerce insan geliyor buraya hangi birimizinkini yapsınlar? Hem imzalasak ne olur, bu düzen böyle gelmiş böyle gider. Gerek yoktur yani. (Katılımcı 5)

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin kayıtlı istihdamının sağlanabilmesi ve sosyal güvenlik sürecine dâhil edilerek primlerinin ödenmesi gerekmektedir. Fakat çalışma süresinin kısa olması ve yetersiz ücret almaları ve kısa sürede birçok işveren ile çalışıyor olmaları primlerin ödenmesini zorlaştırmaktadır. Kurulan iş ilişkilerinin sözleşme ile kayıt altına alınamayan mevsimlik geçici tarım işçileri, güvencesiz iş gücünün önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Kamuda oluşan tarımsal iş gücü ihtiyacını karşılayan tarım işçilerinin dışında kalan diğer işçiler sahip olmaları gereken birçok sosyal ve ekonomik haktan yoksun kalmaktadır (TBMM, 2015:17).

3.2.2. Çalışma Saatleri

Ülkemizde ulusal ve uluslararası düzenlemeler ile kayıt altına alınan normal çalışma saatleri haftalık azami kırk beş, günlük ise azami on bir saattir. İşveren ve işçinin karşılıklı gönüllülük esaslı olarak haftalık kırk beş saatin üzerinde çalışması durumunda fazla mesai oluşmaktadır. Bununla birlikte işverenlerin, işçilere her bir haftalık (yedi günlük) dönemde düzenli olarak ve en az birbirini takip eden yirmi dört saatte dinlenme süresi vermesi gerekmektedir. Gün içinde çalışma sürecinde ise işçilerin belirli aralıklarla oluşan dinlenme ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği de yasal düzenlemeler de belirtilmiştir. Fındık tarımında çalışan mevsimlik gezici tarım işçilerinin çoğu sabah yedi akşam yedi (on dokuz) saatleri arasında çalışmaktadır. Günlük çalışma saatlerinin günde genelde 10 saat ve üzerinde sürelerde olduğu, konuyla ilgili düzenlemelerin yetersiz kaldığı, mola saatlerinin kısa tutulduğu belirtilmektedir. Farklı işverenlerle art arda ortalama 3-4 gün kurulan iş ilişkilerinde haftalık izin günü düzenlemeleri mevsimlik tarım işçileri için bulunmamaktadır. Çalışma koşulları kapsamında uygulanan, uygun olmayan şartların değişimine yönelik işçilerin inancının

bulunmaması, koşulların iyileştirilebilmesi için harekete geçmelerini de engelleyebilmektedir (Kalkınma Atölyesi, 2014:105). İşçilerin on iki saatlik mesai sürecindeki mola saatleri bölgelere göre farklılık göstermektedir fakat çalışma süresi değerlendirildiğinde işçilerin fındık bahçelerinde ortalama on buçuk saat çalıştığı söylenebilmektedir. Bu sürece ulaşım ve konaklama alanlarındaki yetersizliklere bağlı olarak ortaya çıkan -sıcak suya erişim için ateş yakıp su ısıtma, kıyafetlerin elde yıkanması, duş için sıra beklenmesi, bir sonraki gün çalışma alanındaki yemek ihtiyacı için hazırlık yapılması vb.- sorumluluklar işçilerin dinlenmeleri için ihtiyacı olan zamanı tüketmektedir.

Mesela sabah 5.40'ta kalkıyoruz, kahvaltıyı hazırlıyoruz. Kahvaltıyı yedikten sonra bulaşıkları dışarıya getiriyoruz. Ondan sonra hazırlanır hazırlanmaz zaten traktör gelmiş oluyor. Ondan sonra işe gidiyoruz. 10- 15 dakika sadece, sonra hemen kalkıyoruz. Sonra saat 2'de bir saat yemek için duruyoruz. Sonra bir kez daha 10-15 dakika mola sonra 7'ye kadar çalışıyoruz. Ama en büyük sorun çalışma saati. Çok uzun, çok yoruluyoruz. Sabah 7'den akşam 7'ye kadar. İnan gelene kadar çok zor oluyor. (Katılımcı1)

Sabah 7'de gidiyoruz işbaşı yapıyoruz. Sonra 9 da yarım saat oturuyoruz kahvaltı yapıyoruz. 11.00'de on beş dakika dinlenme molası yapıyoruz. Ondan sonra 1.00'de bir saat öğle yemeği molası yapıyoruz. Sonra öğleden sonra yine 15 dakika dinlenme molası. Akşam 7'de de çuvalları yükleyip yola çıkıyoruz. Bazı patronlar eve gidince çuvalları da bize indirtiyor, patoz zamanıysa etrafi bile bize süpürttürüyor, akşam 8.00 oluyor, 9.00 oluyor. (Katılımcı 2)

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma saatleri tarlada geçirdikleri süre ile sınırlı kalmamaktadır. Yoğun iş dönemlerinde özellikle işçilere konaklama imkânı sağlayan işverenler akşam eve dönüş sonrası da birtakım sorumluluklar yükleyebilmektedir. İşverenler tarafından çalışma saatlerine dahil edilmeyen bu sorumluluklar çalışma kapsamında değerlendirilmemektedir. Ekim-dikim ve hasat zamanlarında çalışma saatleri çok daha uzun olabilmektedir. Tarla ve bahçelere ulaşım dışında genellikle gün doğumundan gün batımına kadar işçiler çalışmak zorunda kalmaktadırlar. İşlerin yoğun olmasından dolayı işçilerin dinlenme süreleri kısaltmakta hatta bazen hiç dinlenme yapılmamaktadır. Çalışma sürelerinin

çok uzun olması, iş sonrasında işçilerin dinlenebilmeleri, ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri ve bir sonraki gün iş kazası riskini ortadan kaldırmaya yetebilecek şekilde kendilerini yenilemek için yeterli zamanlarını ortadan kaldırmaktadır (TBMM, 2015:111). Bölgede hasat döneminde çalışacak işçi bulamayan işverenler zaman zaman çevre illere gelen işçilerle iş ilişkisi kurmaktadır. İşçiler böyle durumlarda yol süresi sebebiyle çalışma saati kapsamında değerlendirilmesini talep ederek çalışmayı bir saat erken bitirmektedirler.

7'den 7'ye çalışıyoruz, bu hiç iyi değildir. Mesela ben bazen duyuyorum dışarıda bazı yerlerde 6'dan 6'ya, öyle duyuyorum yani. Ama mesela benim işçimi başka köyden istediler mi, uzak köyden mesela o zaman diyorum 6'da bırakacaksınız. Üretici ile de öyle anlaşıyorum, çünkü yol uzaktır. Böyle olduğu da oluyor. Yani bir sezonda toplam on beş patronla çalışıyorsam üç tanesi uzaktır. Hepsi değil yani, bazen çıkıyor. (Katılımcı 5)

Fındık tarımında mevsimlik gezici tarım işçileri kısa sürede birçok farklı işveren ile iş ilişkisi kurabilmektedir. Bunun temel sebebi bahçelerin miras yoluyla bölünmesidir. Bu durum İşçi ile işveren arasındaki anlaşmaya bağlı haftalık çalışma sürelerinin hesaplanmasını zorlaştırmaktadır. Haftanın yedi tatilsiz çalışan mevsimlik gezici tarım işçileri, yaklaşık 30 ila 40 gün süren hasat döneminde sadece yağmurlu havalarda tarlalara gitmemektedirler. Günlük çalışma saatlerinin gün içinde on saat ve üzerinde olması dinlenme sürelerinin de yeterli olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte haftalık izin günü uygulamaları mevsimlik gezici tarım işçileri için düşünülememektedir (Kalkınma Atölyesi, 2014:105).

3.2.3. Ücretlendirme

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin günlük kazançlarının hiçbir ayırım yapılmaksızın Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından o yıl belirlenen brüt asgari ücretin altında olmaması gerekliliği yasal düzenlemelerle kayıt altına alınmıştır. Çalışılan bölge, ürün ve yapılan işe göre ücretlendirmelerde farklılıklar oluşmaktadır. Düzce ve Sakarya illerinde fındık tarımının özellikle hasat döneminde yoğun çalışan mevsimlik gezici tarım işçilerinin ücretlendirmeleri ile ilgili olarak illerde valilikler başkanlığında ve ilçelerde ise kaymakamlıklar başkanlığında kurulan komisyonları toplantı karar tutanağında zaman

zaman o yılın asgari günlük brüt ücretini belirtmektedirler. Ücret belirtilmeyenlerde ise günlük asgari brüt ücretin altında verilmeyeceği belirtilmektedir. 2018 yılında Düzce Valiliği Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi İzleme Kurulu Toplantı Karar Tutanağının 5. Maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir; “Fındık toplama işlerinde çalışacak işçilere cinsiyet ayrımı yapılmaksızın işçiler için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından 2018 yılı için belirlenen günlük asgari brüt ücretin altında ücret verilmeyecektir.” Komisyon kararları muhtarlar aracılığıyla köylerde bulunan duyuru panolarında paylaşılmaktadır. Araştırma kapsamında görüşülen işçiler bölgeye gelmeden önce alacakları günlük ücretin ne kadar olduğunu bilmediklerini ve geldiklerinde öğrendiklerini ifade etmişlerdir.

Çavuşun söylemesi lazım aslında ne kadar alacağız ama o da bilmiyor. Diyoruz geçen seneden az olmaz herhalde ona göre geliyoruz. Bazen çalışmaya başlıyoruz aradan bir hafta geçiyor, on gün geçiyor ondan sonra diyorlar yevmiyeniz budur. (Katılımcı 4)

Ücretler ile ilgili ne kadar alacağız bilmiyoruz. Buraya geldiğimizde öğreniyoruz. Muhtarlık duyuru yapıyor. Ama bu kadar öncesinde bir anlaşma olmuyor. (Katılımcı 3)

İşçilerin çalışmaya gelmeden önce ücretlerini bilmemeleri veya asgari ücret üzerinden hesaplanacağı bilgisine sahip olmamaları tarım iş aracıları ile aralarında bağımlı iş ilişkisi kurulmasına da sebebiyet vermektedir. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin yılın sadece belirli dönemlerinde kazarak elde ettikleri kazançları bir yıl boyunca ihtiyaçlarını karşılayamaya yeterli olmadığından dolayı, işçiler çalışmaya başlamadan tarım iş aracılarına borçlanmaktadırlar. Bu durum emek gücünü satarak kazanç sağlayan tarım işçilerinin iş ilişkisi kurmayı reddetme haklarını ellerinden almakta ve emeklerinin özgür bir şekilde kullanılmasını engellemektedir. Yıl içinde harcamalarını karşılamayan işçiler borçlanma süresi yalnızca doğrudan para olarak değil zaman zaman erzak ve market alışverişi olarak da gerçekleşebilmektedir (Yılmaz & İşler, 2020: 141). İşçilerin bölgeye gelerek yol masrafları için harcama yaptıktan sonra çalışmama seçenekleri ortadan kalkmakta zaten borçlu oldukları tarım iş aracılarıyla veya işverenle ücret noktasında pazarlık yapma imkanları kısıtlanmaktadır. Bu da asgari brüt ücretin üzerinde bir kazanç sağlayamamalarına neden

olmaktadır. Bunun yanı sıra tarım iş aracıları işverenlere sağladığı işçi bulma hizmeti karşılığında almaları gereken komisyonu işverenlerden talep etmemekte/edememekte ve işçilerin ücretinden kesmektedirler. Yasal olarak %10 belirtilen tarım iş aracısı komisyon ücreti işçilerin aldıkları günlük ücretin asgari ücretin altında kalmasına sebep olmaktadır. Daha önce karşılanamayan gereksinimler sebebiyle alınmış olan avanslar, çalışma alanlarına ulaşım ve çalışma sürecinde işçilerin gideri olarak su, elektrik ve konaklama alanı kirası gibi masraflar işçilerin ücretlerinden kesildiğinde çalışma sonunda elde edilen kazanç oldukça düşmektedir. (MİGA, 2012:3)

İşe gelmeden önce ne kadar alacağımızı sormuyoruz. Belirli bir kararları var, devlet karar veriyor yani. Geldiğimizde öğreniyoruz. Mesela diyor yevmiye 100 lira, biz 100 liranın dışına çıkmıyoruz.” Bazıları %10 kesiyor bazıları daha az, değişiyor. İş bitince de hesap kesiliyor dayıbaşı ona borcumuz varsa onu düşüyor, yol parasını düşüyor, buradayken bize alışveriş yaptıysa onu düşüyor kalanı da bize veriyor. E kalırsa tabi. (Katılımcı 2)

Haftalık kırk beş saat olarak belirlenen azami çalışma süresinin üstünde gerçekleştirilen fazla çalışmalar için işverenler işçilere ödenmesi gereken fazla mesai ücreti bir saat başına düşen ücretin %50 oranda arttırılmasıyla ödenir. Fakat mevsimlik gezici tarım işçilerinin haftalık çalışma süreleri zaman zaman 70 saatin üzerine çıkmakta ve herhangi bir fazla mesai ücreti ödemesi gerçekleştirilmemektedir. Hafta tatili olmaksızın haftanın yedi günü çalışan işçiler hasat döneminde sadece havaların yağışlı olduğu günlerde çalışmamaktadırlar. İşverenler ile kısa süreli kurulan iş ilişkisinin kurması bu duruma sebep olsa da işçilerin aynı iş veren ile bir ayı aşkın çalıştığı durumlarda da farklı düzenleme söz konusu değildir. Bununla birlikte işçilerin fazla çalışmaları karşılığında ücret talep etmelerinde işsiz kalacakları tedirginliği dikkat çekmektedir.

Yok hocam ne mesai ücreti hocam bize çalıştığımızı versinler önce. Ben buraya kaç yıldır geliyorum bir insan tanımamışım mesai alan, sor buradaki herkese yoktur yani, imkansızdır. Aldığımız üç kuruştur. Hem biz istesek ne olur, dayıbaşı iş vermese ne yapacaksın? (Katılımcı 10)

İşçiler ücretlerinin tamamını çalışma dönemi sonunda evlerine dönmeden hemen önce almaktadırlar. Ortalama 30-40 günün sonunda tarım iş aracıları ile iş birliği kuran işçiler ücretlerini doğrudan tarım iş aracılarından alırken iş verenler ile anlaşarak çalışmaya gelen işçiler doğrudan işverenlerden ödemelerini almaktadır. Ödemeler genellikle çavuşlara yapılmaktadır bu da işçilerin doğrudan ücretlerine erişimlerine engel olabilmektedir.

3.2.4. Çocuk Emeği/Çocuk İşçiliği

Aileleriyle birlikte dönemsel olarak göç sürecine dahil olmak zorunda kalan çocuklar, mevsimlik gezici tarım işçiliğinin barındırdığı sorun ve zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Göçe dâhil olan ve bazen aile ekonomisine katkı sağlamak zorunda olması sebebiyle ailesi tarafından zorla çalıştırılan bazen de üniversite eğitimine devam edebilmek amacıyla çalışmak zorunda kalan çocuklar kısa ve uzun vadede oldukça fazla etkilenmektedirler. Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programında (2017-2023) belirlenen üç öncelikli hedef gruplardan biri de “Tarımda Aile İşleri Dışında, Ücret Karşılığı Gezici ve Geçici Tarım İşlerinde Çalışma” olarak belirlenmiştir. Çalışan çocuklar arasında mevsimlik tarımda gezici işçi olarak çalışan çocuklar çalışma ve yaşam koşullarından dolayı farklı bir yere sahiptir. Öncelikle çalışma ve yaşam koşulları, çevre ile ilişkiler, eğitim ve sağlık sorunları açısından bu çocuklar en dezavantajlı gruplar arasında yer almaktadır.

Mevsimlik gezici tarım işçilerine yönelik Taşkın vd.’nin gerçekleştirdiği araştırmada çocuk ve çocukluk algısı çocukların ihtiyaçlarını göz ardı ederek ifade edilmektedir. Yani çocuk kimdir sorusuna cevaben gerçekleştirilen tanımlar çocuğun yaşından ziyade iş gücüne katılabilmesi açısından yeterliliği veya fiziksel gelişim özellikleri açısından değerlendirilmektedir. Ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler ve standartlar on sekiz yaşın altındaki tüm bireyleri ‘çocuk’ olarak tanımlasa dahi mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan grup ve ailelerdeki ebeveynler, tarım iş aracıları, tarla- bahçe sahipleri, 12-14 yaş üstündeki bireyleri işçi olarak tanımlamakta, gruptaki çocukların sayısı sorulduğunda 12-14 yaş üstündeki bireyleri dâhil etmemektedir. Genellikle 0-6 yaş grubu ve daha çalışamayacak durumda olanlar çocuk olarak değerlendirilmekte ve 7-12 (bazen 7-10) yaş grubu ifade edilmektedir (Taşkın vd, 2020:63).

Bizim grupta çocuk yoktur. En küçüğü 15 yaşındadır. (Katılımcı 8)

Ya sen buna çocuk mu diyorsun? Çalışacak tabi hocam on dört yaşına gelmiş, şimdi işi öğrenmezse ne zaman öğrenecek? Okulu olsa neyse diyeceğim ama okul zaten tatildir. Eve dönünce gitsin tabi okula ama biz buraya çalışmaya gelmişiz, para kazanmaya gelmişiz. Çocuklar çalışmazsa ben buradaki masrafımı bile karşılayamam. Çalışsınlar, işi öğrensinler, okul harçlıklarını çıkarsınlar. Biz de onlar için çalışıyoruz. (Katılımcı 9)

Mevsimlik gezici tarım işçiliğinde ailelerin, tarım iş araçlarının ve işverenlerin çocukluk algısı farklılık gösterebilmektedir. 14-15 yaşlarındaki çocukların çalışıp işi öğrenmesi gerektiğini düşünülmekte ve hatta zaman zaman yetişkinlerden daha iyi çalıştıklarını ifade edilmektedir. Çocuğun çalışmak için göçe dahil olmasına bağlı olarak eğitim sürecini tamamlayamaması, nitelikli bir meslek sahibi olmasını zorlaştırmakta ve gelecek yaşamında yoksulluk hâlinin benzer şekilde devam etmesine; yeterli ve nitelikli eğitim alamamış olması çocukların ebeveynleri gibi gelecek yaşamında vasıfsız işgücüne sahip olmasına sebep olabilmekte ve bir döngüye sebep olmaktadır (Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı). Fındık tarımının hasat dönemi Ağustos-Eylül ayarına denk gelse dahi göç sürecine dâhil olan çocukların eğitim hayatları etkilenmektedir.

Gruplarda 18 yaş altı bir iki tane oluyor. Ama eğitim hayatlarından geri kalıyorlar. Mesela hocalar bize mesaj gönderiyor. Kitaplar geldi diyor, telefonda derslerine girsin takip etsin diyorlar. Bir sürü şeyler geliyor. Ama çocuklarımız burada. Ailelerinin burada işleri var. Gittiklerinde eğitim hayatlarında geri kalıyorlar. (Katılımcı 7)

Gelenlerin içinde öğrenciler de var. Okula gidiyorlar. On sekiz yaşın altında da vardır. Mesela benim kız kardeşimi her sene getiriyordum fındığa bu sene sosyal hizmet kazandı. Çalışmak etkilemiyor çocukları. Geçen sene okul erken açıldı ya mesela, ben okullar açılmadan gönderdim çocukları. (Katılımcı 5)

Bazı gruplar hasat öncesi bölgeye gelerek Mayıs – Haziran aylarında bahçelerde budama veya filiz alma gibi işlerde sorumluluk almakta ya da fındık öncesi farklı illerde farklı tarımsal ürünlerde çalışabilmektedir. Bu durum da çocukların devam eden eğitim dönemlerini yarıda bırakıp göçe dâhil olmalarına sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra hasat döneminin yüksek bölgelerde eylül ayının sonuna kadar sürmesi genellikle eylülün ikinci

haftası başlayan eğitim dönemine aileleriyle birlikte göç eden çocukların ortalama iki-üç hafta geç başladıkları tespit edilmiştir. Bazen çocukların aileleri bu durumu göz önünde bulundurarak çocukları hasat tamamlanmadan önce eğitimlerine devam edebilmeleri için çocukları daha erken yaşadıkları illere gönderebilmektedir.

Çocuk emeği fındık bahçeleri ile sınırlı kalmamaktadır. Gün içerisinde grubun üyeleri ile birlikte genelde aynı koşullarda ve saatlerde çalışan çocuklar konaklama alanlarına döndükten sonra da yemek yapmak, bulaşık ve çamaşır yıkamak gibi sorumlulukları da üstelenebilmektedir.

Mesela 18 yaşında olanlar var, 21 yaşında olanlar var, 15 yaşında olanlar da var. Aynı işi yapıyoruz. Benim yaptığım her şeyi onlar da yapıyor. Eğitimlerini etkiliyor tabi. Mesela fazla kitap okuyamıyor, fazla test çözemiyor. Vakit ayıramıyor yani. Mesela geliyoruz bulaşık yıkıyor. Ondan sonra çamaşırdı, banyoydu, oydu, buydu, şuydu zaman kalmıyor. Aileler de memnun değil bu durumdan ama ne yapalım? Anne çalışmıyor, baba çalışmıyor, çocuk çalışıyoruz. Mecburuz harçlık için, okul harçlığı için. (Katılımcı 1)

Karşılanan işgücü ihtiyacı ve elde edilen ekonomik gelir bireylerin ve ailelerin yoksulluk riskini ortadan kaldırmada yeterli olmaması ve mevsimlik gezici tarım işçiliğinin bir sonraki kuşaklar üzerinden yoksulluğun yeniden üretilmesine sebep olmaktadır. Ailedeki tüm üyelerin sürece dahil olduğu bir çalışma süreci olarak mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çocukların çok erken yaşlardan itibaren “aile gelirine katkı” sağlamak amacıyla çalışma hayatına dahil olması okul başarılarında düşüşe sebep olmakla birlikte okula devam etme isteklerini düşürme riskini de ortaya çıkarır (Şen ve Altın, 2018:188).

Çocuk işçiliğinin en önemli nedenlerinden biri yoksulluktur. Yoksul aileler bu süreçle baş etme stratejisi olarak genelde aile üyelerinden çalışma potansiyeli olan ve temel gereklilikleri sağlayan tüm bireylerin ekonomik gelir getirici faaliyetlere dahil etmektedirler. Bu bakış açısıyla özellikle kırsal alanlarda kullanılan bu stratejinin desteklenebilmesi için ebeveynlerin fazla çocuk sahibi olması söz konusudur. Çocukların mümkün olan en erken yaşta gerek ailenin tarımsal faaliyetlerine destek olması gerekse gelir karşılığı sağlanan iş gücüne katkı bulunması gelir getiren önemli bir unsur olarak görülmektedir. Ailede yaşayan

birey sayısı ne kadar fazla olursa ekonomik kazanç elde edebilecek birey sayısı da bir o kadar fazla olacak ve bu da ailenin yoksullukla mücadele edebilmesini kolaylaştıracaktır (Dedeoğlu ve Çetinkaya, 2019:2600). Aileler içinde bulundukları durumu yoksulluk ilişkisi içerisinde değerlendirdiklerinde çocuk emeğini istemeseler de ‘mecbur’ olduklarını ifade etmektedirler.

Bizimkiler mecburiyetten geliyor, mecbur olmasa kimse çalıştırmak istemez çocuğunu.

Bazı yerler çok engebeli oluyor. Oralar riskli oluyor, öyle olunca çocukları göndermiyoruz biz kendimiz gidiyoruz. (Katılımcı 3)

Çocukları ile çalışmak için göç etmek zorunda kalan aileler bahçelerde kendi aralarında iş bölümü yaparak çocukları daha kolay çalışabileceklerini düşündükleri bölgelere yönlendirse de çocuklar da diğer grup üyeleri ile birlikte aynı koşullarda çalışmaktadırlar. Aileleriyle birlikte mevsimlik tarımda çalışan çocukların yanı sıra yaşları çok daha küçük olan ve çalıştırılmayan, aynı zamanda zorlu yaşam koşullarında hayatlarını sürdürmek zorunda kalan çocuklar; hijyenik ortamdan uzak, su ve elektrik gibi temel ihtiyaçlara erişimin kısıtlı olduğu konaklama alanlarında barınmaktadır. Çalışan çocuklar, çoğunlukla haftanın yedi günü, günde on bir saat ve yakıcı güneş ışınlarının altında korunmasız bir şekilde tarım arazilerinde çalışmaktadırlar (Hayata Destek, 2016: 1).

Biz çalışıyoruz ama nasıl çalışıyoruz? Dalları vermiyoruz onlara. Biz yere atıyoruz onlar yerden topluyor. Dalları bırakmıyoruz. Yüksek yerse biz gidiyoruz onlara düz yerleri bırakıyoruz. Zaten en küçüklerimiz de aşçıyla evde kalıyor, onları hiç götürmüyoruz.

(Katılımcı 2)

Mevsimlik gezici tarım işçi grubunun akşam yemeklerinin hazırlanmasından sorumlu olan ve gün içinde yemek hazırlayan zaman zaman alışveriş sorumluluğunu üstlenen ‘aşçılar’ gün içinde tarlaya gidemeyecek kadar küçük çocukların bakımını da üstlenmektedirler.

3.3. İşçi Sağlığı ve Güvenliği Sorunları

Her iş kolunda ve meslekte bulunduğu gibi mevsimlik gezici tarım işçiliğinde de birtakım riskler bulunmaktadır. Mevsimlik gezici tarım işçiliğinde işçi sağlığı ve güvenliği daha geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Kazalar, pestisit (böcekler, akarlar, kemiriciler, yumuşakçalar,

mantarlar ve yabani otlar gibi canlıların öldürülmesi ya da davranışlarının değiştirilmesi amacı ile kullanılan maddelerdir (Daş ve Aksoy, 2016)) kullanımına bağlı rahatsızlıkları, kas-iskelet sistemi sorunları, bulaşıcı olmayan solunum rahatsızlıkları, üreme sağlığı sorunları, tarlada çalışan çiftçi çocuklarının sağlık sorunları, iklime bağlı hastalıklar, bulaşıcı hastalıklar, idrar yolu enfeksiyonları gibi örneklendirilebilir. (Mobed ve Schenker, 1992:368) Mevsimlik gezici tarım işçilerin iş sağlığı ve güvenliği sorunları, çalışma alanındaki tehlikeler, ulaşım ve gerekli tedbirler ve kişisel koruyucu ekipman kullanımı olmak üzere üç başlıkta ele alınmıştır.

3.3.1. Çalışma Alanındaki Tehlikeler

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin bazıları bölgelere hasat öncesi gelerek bahçe temizliği, filiz alma gibi işlerde de sorumluluk alsa da işçilerin çoğunluğu ortalama 30-40 gün sadece hasat döneminde çalışmaktadırlar. Makine kullanılmayan bahçelerde işçiler fındıkları daldan ve yerden olmak üzere iki farklı yöntemle toplayabilmektedir. Fındık toplama işlemi sırasında işçilerin bahçede karşılaştıkları tehlikeler; arazinin eğimli ve dik olması, zeminin nemli ve kaygan olması, eğilerek fındık toplama, çuvallama ve çuvalların taşınması (kaygan ve eğimli arazide ağır yük taşıma), tekrar eden hareketler, rahatsız vücut ve bilek duruşu, aşırı güç kullanma, düşük ısı, yağmurlu hava ve kuru giysi yokluğu, fındık dallarının sıklığı, temiz içme suyuna erişim, arı yılan akrep kene vb. böcekler ile kimyasal tehlike sınıfında yer alan bahçede kullanılan ilaç ve gübre atıkları ve temel ihtiyaçlara erişimdir (Özen, Dedeoğlu ve Özbek, 2017:41).

Hasat sırasında bahçede karşılaşılan zehirli hayvanlar işçiler için en büyük risklerden birini oluşturmaktadır. Akrep, kene, zehirli böcek ve yılanlarla sık sık karşılaşan işçilere bilinçli ve hızlı müdahale uygulanamadığı durumlarda ölümle sonuçlanan kazalar oluşmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin sürdürüldüğü arazilerin, genellikle yerleşim merkezlerine uzak yerlerde konumlanması, temel ve acil sağlık hizmetlerine ulaşım konusunda bazı yoksunluklara sebep olmaktadır (Ahioğlu, 2008:9). Bu da işçilerin acil durumlarda sağlık hizmetlerine erişimlerini kısıtlamakta ve müdahaleyi zorlaştırmaktadır.

Bazen de yılan oluyor, akrep oluyor. Yani belki ben görsem korurum kendimi ama bizim kızlar var korkuyor, panik yapıyor. E haklıdırlar da ısırsa dağın başında ne yapacaksın? Araba çıkamıyor zaten buraya görüyorsun yolu, nasıl gideceksin ya da nasıl gelecek ambulans. (Katılımcı 3)

Karadeniz bölgesinin dağlık engebeler yapısı, engebeleri arazi yapısının yanı sıra fındık kovalarının ve çuvallarının taşınması, uzun süre çalışma saatlerine ve yorgunluğa bağlı olarak dikkatlerinin dağılması, yağmurlu havalarda kayganlaşan zeminin risk oluşturması işçilerin çalışma şartlarını zorlaştırmaktadır. Kayma ve düşmeye bağlı olarak yaralanmalar ve uzuv kırılmaları gibi kazalar yaşanmaktadır.

Bazı yerlerde engebe çok o zaman zor oluyor. Bayır olduğunda korkuyorsun düşeceğim diye. Bir de fındığı topluyoruz ya kovalara, devriliyor engebe olunca, e öyle olunca patron da kızıyor ama ne yapalım biz de insanız. (Katılımcı 6)

Çalışma ortamının sıcaklığı normalin altına düşünce çalışanlar fiziksel hareketlerinde zorlanmaya başlamaktadırlar. Ortam sıcaklığının yüksek seviyelerde olması da çalışanlar açısından oldukça rahatsızlık verici durumlar arasındadır. Çalışma ortamındaki sıcaklığın uygun seviyede olmaması iş kazaları riskini arttırmaktadır (Tiryaki, 2019:19). Hasat döneminin hava sıcaklıklarının yüksek olduğu ağustos-eylül aylarına denk gelmesi güneş ışınlarına bağlı olarak oluşabilecek sağlık sorunlarına sebep olmaktadır. Gün içerisinde fındık bahçelerinde doğrudan güneş ışınlarına maruz kalan işçiler güneş yanığı, güneş çarpması ve buna bağlı olarak cilt hastalıkları ile karşılaşmaktadırlar. Bunun yanı sıra bahçelerde temiz içme suyuna erişemeyen işçiler konaklama alanlarından su taşımakta fakat gün içinde uzun süre plastik şişelerde bulunan sularda koku oluşmasına sebep olmaktadır.

Ya siz söyleyin Allah aşkına dağın başında içmeye su bulmak da zor. Bunu getiriyoruz, kendimiz taşıyoruz. Tüm gün buradayız, sıcakta ihtiyaç olur. Ama ısınıyor sabahtan akşama burada, güneşin altında, kokuyor. Bazı patronlar var termosla su getiriyor ama herkes değil. (Katılımcı 11)

Tarım iş sektöründe çalışan kişiler uzun çalışma saatlerinde uygunsuz ve güvenli olmayan pozisyonlarda çalışmak zorunda kalmakta ve kas-iskelet-dolaşım sistemleri ile ilgili sağlık

problemleri yaşamaktadırlar. Ağır yüklerin uygun olmayan pozisyonlarda taşınması, kültürel uygulamalar esnasında desteksiz pozisyonlarda duruş, kullanılan alet ve ekipmanların titreşimine uzun süre maruz kalınması gibi nedenler uzun vadede çalışanların sağlıkları için tehdit unsura haline gelmektedir (Çamurcu ve Seyhan, 2015:550). Fındık tarımında toplanan fındıkların kovalardan çuvalara alınması ve çuvaların traktörlere taşınmasında sorumluluk alan kişiler genellikle ‘çuvalcı’ olarak tanımlanmaktadır. Bölgesel olarak farklılık göstermekte fakat genelde çuvalcılar yaptıkları iş karşılığında işçilerinin yevmiyelerinin bir buçuk veya iki katı ücret almaktadırlar.

3.3.2. Kişisel Koruyucu Ekipman Kullanımı

Kişisel koruyucu ekipmanlar, tüm iş kollarında işçilerin sağlık ve güvenliklerini önemli ölçüde korumaktadır. Özellikle çalışma alanlarının daha güvenli hale getirilememesi ve risk kaynağının giderilememesi durumlarında, işçi sağlığı ve güvenliği açısından en son başvurulması gereken seçenek dahi olsa, ekipmanlar işçileri risklerden koruyabilecek en önemli araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarım işçiliğinde işçilerin gerek kimyasal ürünlerin zararlı etkilerinden korunması gerekse iş kazalarının minimumu indirilmesi kişisel koruyucu ekipmanlar aracılığıyla sağlanabilir (Yasin ve Sürmeli, 2018:31). Fındık bahçelerinde özellikle yağışlı dönemlerde eğimli arazilerde kayıp düşmelere bağlı yaralanmalar, hasat döneminin yaz dönemine denk gelmesi ve uzun çalışma saatlerinde güneş ışığına maruz kalınması dolayısıyla güneş çarpması ve buna bağlı rahatsızlıklar, fındık dallarının göze çarpması ve göze toz kaçması, bahçe içerisinde uzun süre toza maruz kalmaya bağlı olarak solunum yolu rahatsızlıkları işçilerin kişisel koruyucu ekipman kullanamamalarını gerektiren temel risklerdir. Yasal düzenlemelerle işverenlere işçiler için kişisel koruyucu ekipman temin etme yükümlülüğü verilmiştir. Fakat fındık tarımında çalışan mevsimlik gezici tarım işçilerinin kişisel koruyucu ekipmanlara genellikle ulaşamadığı, ulaşanların ise sınırlı bir şekilde şapka ve eldiven kullanabildiği gözlemlenmiştir. Katılımcı 2 sınırlı ekipman kullanımının sebebini işverenlerin temin etmemesi sebebiyle olduğunu ifade etmektedir.

Sadece şapka ve eldiven kullanıyoruz, başka bir şey yoktur. Olsa kullanırız neden kullanmayalım? Onu da geçen sene başka bir yere gitmiştik çalışmaya oradan vermişlerdi. Bir yıldır aynısını kullanıyoruz, görüyorsun herkeste yoktur o da geçen sene çalışmaya gidenlerde vardır. Aslında işveren vermesi lazım değil mi? En ucuz şapka eldivendir, bazen biz alıyoruz. (Katılımcı 2)

Eldiven parayla alıyoruz, maske parayla alıyoruz. Vermiyor kimse hocam. Kullanmamız lazım, korur bizi aslında. (Katılımcı 5)

Kazaların ve meslek hastalıklarının tarımda daha çok ortaya çıkmasının nedenleri; tarımda ücretli işler geçici ve kısa süreli olduğundan işverenlerin iş sağlığı ve güvenliğini sağlayacak ekipmana yeterince yatırım yapmaması, gerekli eğitimleri almaması, işçilerin kazalardan korunma konusunda yeterince bilgilendirilmemesi, stresli ortamlarda çok uzun çalışma saatleri olarak tanımlanabilmektedir (Özen, Dedeoğlu ve Özbek, 2017:19).

3.3.3. Ulaşım

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin bu süreçte iki farklı ulaşım süreci değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki işçilerin memleketlerinden çalışma bölgelerine göç ettikleri uzun süren yolculukları, ikinci ise çalışma bölgelerindeki günlük fındık bahçelerine ulaşımalarıdır. İşçi grupları memleketlerinden çalışma alanlarına gelirken genellikle 17 kişilik minibüsler aracılığıyla yolculuğu organize etmekte ve masrafların tamamını kendileri üstlenmek zorunda kalmaktadırlar. Bu süreçte harcamalarının önemli bir kalemini yol paraları oluşturmaktadır. İşçiler kişi başına oluşan maliyetleri düşürebilmek amacıyla aracın yolcu kapasitesinin üzerinde sayı ile yolculuk etmektedirler. Yolculuğun güvenliğini etkileyen önemli noktalardan biri de uzun saatler araç kullanan şoförlerin dinlenme süreleridir. Maliyet açısından değerlendirildiğinde iki şoför yerine tek şoförün bulunması ve dinlenme sürelerine uyulamaması kaza riskini arttırmaktadır. Ulaşım masrafının düşürülmesi amacıyla uygun olmayan koşullarda sağlanan ulaşım da gerçekleşen kazalar genellikle araçların sahip oldukları kapasitelerinin üzerinde yolcu taşıması, teknik yeterliliklerin sınırlı olması yetersizlik vb. sebeplerle gerçekleşmektedir (Görücü ve Akbıyık, 2010:198)

Memleketten gelirken de küçük minibüslerle geliyoruz. Eşyalarımızı da getiriyoruz. Ayaklarımız tutuluyor bazen sıkışıp geliyoruz. 14-15 saat yol geliyoruz dinlene dinlene. (Katılımcı 2)

15 kişi arabaya biniyor, akşamları yolda uyuyamıyoruz o kötü oluyor biraz. Eşyalar falan da olunca bir de 15 kişi sığamıyoruz. Yerlere yatmak zorunda kalıyoruz. Ama iki araç kiralasak iki kat para. E onu da kimse veremiyor. Mecbur öyle geliyoruz. (Katılımcı 1)

Bunun yanı sıra göç ettikleri bölgelerdeki barınma alanlarında ihtiyaçları olan battaniye, mutfak gereçleri, erzak vb. ürünlerini de yanlarında taşımak zorunda kalan işçilerin uzun süren yolculukları ergonomik açıdan işçiler için uygun değildir.

İşçilerin genellikle 7'de başlayan mesaipleri için günün erken saatlerinde barınma yerlerinden ayrılmaları gerekmektedir. O gün bahçesinde çalışılacak olan çiftçi tarafından organize edilen süreçte işçiler genellikle traktörlerin römorklarında bazen de minibüs aracılığıyla da taşınmaktadır.

Araç bazen minibüstür bazen traktördür. Ama bayır olursa traktör ile bırakmam. Geçen sene traktör kazasında 7 kişi o anda öldü, bir kişi de bir ay hastanede kaldı sonradan o da öldü. 4-5 gün önce burada yine bir kaza oldu, ölen olmadı ama çok can yandı. İşçi traktörü devrilmiş. Yağmur yağmış. (Katılımcı 5)

Hasat dönemi yaz aylarına denk gelmesine rağmen fındık arazilerinin Karadeniz bölgesinde yer alması zaman zaman işçilerin yağışlı havalarda da çalışmasına ve yolculuk yapmasına sebep olmaktadır. Sabah erken saatlerinde yola çıktıklarını ifade eden Katılımcı 7 karşılaştıkları riski şu şekilde aktarıyor;

Sabahları zaten yollara çise düşüyor, ya da akşamdan yağmur yağmış oluyor. Yerler ıslak oluyor. Bahçeler, tarlalar da hep düz yollar değil, biliyorsun. Zaman zaman bayır oluyor traktörün kayma riski bence %80 oluyor. Bir de şimdi yolun bir kenarı bayır olur, bir kenarı dere olur. Çok tehlikelidir. Ben sürekli araba üstünde olduğundan biliyorum. Bir de 18-20 kişi bir römorkta oluyor. Kalabalıktır yani. (Katılımcı 7)

Gerekli önlemlerin alınmaması, işçilerin gün sonunda fındık çuvalları ile birlikte römorkta taşınması, kapasitenin üzerinde kişinin araçta bulunması ve tarlaların dağlık-engebeli arazilerde olması gibi sebepler işçilerin sağlığını ve güvenliğini riske atmakta ve ölümlü kazaların oluşmasına sebebiyet vermektedir.

3.4. Sosyal, Kültürel ve Etnik Dışlanma Sorunları

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma sürecinde karşılaştığı önemli problemlerden biri de maruz kaldıkları ayrımcılık problemleridir. Toplum içerisinde sosyal, kültürel veya etnik köken sebebiyle ayrımcılığa maruz kalan kişilerin toplumun kaynaklarına erişimde de problem yaşadığı bilinmektedir. Çalışmanın bu bölümünde mevsimlik gezici tarım işçilerinin maruz kaldıkları ayrımcılık ve buna bağlı olarak oluşan diğer problemler incelenecektir.

3.4.1. Kamu Hizmetlerine Ulaşım Sorunları

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin temiz suya erişimleri ve çalışma alanlarına yakınlıklarını göz önünde bulundurarak konumlandıkları çadır alanları veya çiftçiler tarafından sağlanan geçici barınma alanları genellikle kırsalda konumlanmaktadır. İşçilerin ulaşım ve erişimlerini sağlayacak özel araçları ve bölgede gelişmiş ulaşım ağının bulunmaması kamu hizmetlerine erişimlerini sınırlandırmaktadır. Eğitim seviyesi ile de ilişkilendirilebilecek dil problemi özellikle kadın işçilerin kendilerini ifade etmelerini engellemekte kamu hizmetlerine erişimlerini daha sınırlı hale getirmektedir. Bu erişim kısıtlılığı aileleriyle birlikte mevsimlik göçe katılan çocukların da eğitim ve sağlık gibi temel haklarına erişimlerine engel olmaktadır. Eğitim hayatına hiç başlamamış veya yarım bırakmış çocuklar, anne-babalar veya akrabaları çalışmak üzere çalışma alanlarına gittiklerinde, genellikle çadır alanlarında yalnız, kardeşleriyle veya evde yemek yapma görevini üstlenen aşçı gözetiminde fakat anne-babalarının gözetimi olmadan, güvenli olmayan ve riskli ortamda kalarak günlerini geçirmektedir (Karabıyık, 2017:114). İşçilerin ikamet ettikleri bölgelerde sağlık hizmetlerine ulaşabilmeleri çalışmak için göç ettikleri bölgelere göre daha mümkündür. Fakat işçilerin çalışma üzere geldikleri bölgelerde birçok sağlıksız koşulun ve riskin bulunması sebebiyle sağlık hizmetlerine ulaşabilmeleri daha çok önem arz etmektedir.

Çünkü işçiler ve ailelerinin çalışmak üzere göç ettikleri bölgelerde kentsel alandan uzak çadır alanlarında yaşamlarını sürdürmeleri, çok sık yer değiştirmeleri, dil problemleri, sağlık hizmetlerine erişim ve sağlıklarını koruma konusunda bilgi yetersizlikleri nedeniyle kapsamlı ve ulaşılabilir sağlık hizmetine ihtiyaçları daha fazladır (Atalay vd, 2017:22).

Muhtara söylüyoruz genel de o yardımcı oluyor. Gerektiğinde araç getiriyor. Eskiden arabamız vardı kendimiz hallediyorduk ama bu sene muhtar yardımcı oluyor. Ama bazen de bir Allah'ın kulu çıkmıyor, ben götüreyim sizi Allah rızası için demiyor. Her insan bir değildir. (Katılımcı 2)

İşe başladı bizimkiler bir köyde. Ben de başka bir köydeyim. Telefon çaldı. Dedi kızın karın sancısı vardır. Dedim köye indirin ben gelene kadar, ben köyden alacağım hastaneye götüreceğim. En azından yarım saat kazanırız. Gittim orda baktım ki çocuk uzanmış, bas bas bağıyor. Dedim ya sen çocuğu aşağıya indiremedin mi, senin işin çok mu önemli bu kızıdan. Bağırdım, çağırdım dinlemedim onu sonra. Bunları yaşıyoruz işte. (Katılımcı 7)

İşçiler çalışma alanlarındayken ihtiyaçları olması durumunda sağlık hizmetlerine erişim için tüm işverenlerin tamamının destek vermediğini ifade etmektedirler. Çalıştıkları süre boyunca temel hizmetlere erişim kısıtı yaşayan işçiler bu süreçte kendi sosyal ağları aracılığıyla destek talep etmek zorunda kalmaktadırlar.

Kamu kurumları ile bir şey yapacağımız zaman muhtara anlatıyoruz o da ilgili yerlere söylüyorlar onlar çözüyorlar. Kaldığımız yerde bazen mesela su bitiyor, biz muhtara söylüyoruz o da belediyeye söylüyor. Öyle çözüyorlar.(Katılımcı 3)

İşçiler, bu süreçte karşılaştıkları problemlerin artması bebeyle ihtiyaç duydukları hizmetlere erişim ihtiyacı da aynı oranda artmaktadır. Fakat kaynaklara erişimleri sınırlı olan işçiler bu süreçte sosyal ilişki ağlarıyla bu sorunu çözmeye çalışmaktadırlar. Fakat bu ilişki ağı her zaman ve her işçi için mümkün olmayabilmektedir.

3.4.2. Sosyal Dışlanma Problemleri

Genellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden göç eden mevsimlik gezici tarım işçilerinin ve onlarla birlikte göçe dahil olan çocukların fındık hasadında çalışmak

üzere bulundukları 30-40 günlük süreç toplumsal ve sosyal ihtiyaçların karşılanması ve bununla ilgili problemlerin çözümü açısından oldukça önemlidir. Sosyal dışlanma, kişilerin toplum dışında konumlandırılmaları ve toplumsal yaşama talep ettikleri düzeyde ve zamanda istedikleri şekilde dahil olmalarının engellenmesi olarak tanımlanabilmektedir. Bu durum sosyal dışlanma sürecine itilen grup veya topluluğun bir yandan emek piyasalarına, gelir getirici ekonomik faaliyetlere, eğitim ve öğretim imkânlarına ulaşımına engel olurken, diğer yandan da toplumsal, sosyal ve çevresel ağ etkileşimine engeller oluşturmaktadır (Adaman ve Keyder, 2006:6). İşçilerin sosyal dışlanma sürecinde özellikle ekonomik ve sosyal unsurlar ön plana çıkmaktadır. Çalışma ve konaklama alanlarında uygun olmayan koşullar dikkate alındığında, kamu kurumlarının ve hizmet sağlayıcı diğer kurumların bu süreçte herhangi bir düzenleme gerçekleştirmemiş olması dışlanmanın sadece mekânsal olmadığını göstermektedir. (Geçgin, 2009:32)

İşçilerin sosyal dışlanma süreçlerinde özellikle ekonomik ve sosyal yönler baskın bir şekilde ön plana çıkmaktadır. Mevsimlik tarım göçüne katılan işçilerin damgalama ve ötekileştirme süreçlerinin toplumsal gerilimi artırıcı bir etkiye sahip olduğu ileri sürülebilir (Yılmaz, 2020:59).

Bir tane üreticinin oğlu işçilerin içine giriyor bahçeye, lanlı lunlu ters hareketli konuşuyor. Tenekeyle fındık topluyor işçilerden biri sonra gelip ayağıyla vuruyor, fındıklar dökülüyor. Bilerek yapıyor. Ben orada değildim ama çocuklar anlatıyor. İyi ki de orada değilmişim. Bizim çocuklar da bırakıp işi geliyorlar. Bazen de iyi insanlar da oluyor. Mesela bahçesinde çalışıyoruz çocukları seviyor, okşuyor. Ekmeğini paylaşıyor. Her insan bir olmaz tabi ama. Ama biz kimseye bulaşmıyoruz fazla, işimize odaklanıyoruz çünkü. (Katılımcı 7)

Ben mesela Akyazı tarafına, Çamlıca tarafına işçi vermiyorum hiç. İnsanları hor görüyorlar, hayvan yerine koyuyorlar. Kadına hakaretler ediyorlar, biliyorsun Karasu'da gördün kadına vurdu. Kadını vurulur mu ya? Ne olursa olsun vurulur mu? Böyle şeyler oluyor yani, iyileri de var kötülerini de var. Mesela birkaç sene önce bir adama çalıştım hala 4.000 liramı vermedi. Dedi hesabını ver ben sana gönderirim memlekete gittiğinde ama para mara gelmedi. Diyor ben batmışım diyor işim bozuk. Ama illa buralarda

paramız kalıyor yani vermiyorlar. Geçen sene Tepelik köyünde bizimi işçilere silah sıkıldılar. Diyorlar düğünde diye sıkıldık ama kasıtlı sıkıldılar. Ama biz davacı olmadık, düğün sahibi para verdi. (Katılımcı 5)

İşçiler ile işverenler arasında gelişen çatışmalar işçilerin bu süreçte zaman zaman fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmalarına sebebiyet vermektedir. Bunun yanı sıra uzun yıllardır bölgeye gelen mevsimlik gezici tarım işçileri ile yerel halk arasında samimi ilişkilerin geliştiği de araştırma kapsamında tespit edilmiştir.

Dün patronun eşi geldi, sohbet falan ettik. Hatta bize yemek getirmiş birlikte yedik. Kaç yıldır geliyoruz yani, biliyoruz artık birbirimizi. Kendisi de çok iyi bir insan çok iyi anlaşıyoruz yani. Akşamları vakit geçiremiyoruz çok fazla. Geliyoruz, yemek falan yiyoruz, duş alıyoruz hemen yatıyoruz çünkü sabah çok erken kalkıyoruz. (Katılımcı 6)

İşçilerin gün için uzun saatleri çalışıyor olması ve konaklama alanlarının yapısından kaynaklı olarak yemek ve duş ihtiyaçlarını hızlı ve konforlu sağlayamıyor olmaları işçilerin dinlenme ve sosyal yaşamlarına zaman ayıramamalarına sebep olmaktadır.

SONUÇ

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin ikamet ettikleri illerden çıkışı ile başlayan ulaşım sorunları, çalışmak üzere göç ettikleri bölgelerde temel konaklama ihtiyaçlarının karşılanmaması, çalışma koşullarının adil çalışma şartlarına ve yasal düzenlemelere uygun olmaması, çalışma esnasında birçok iş sağlığı ve güvenliği riski ile karşı karşıya kalmaları, yoksulluk ilişkisine bağlı olarak çocukların iş sürecine dahil olması, gerek sahip oldukları yetersiz yaşam koşullarından gerekse etnik kökenlerinden kaynaklı maruz kaldıkları ayrımcılık, kamu hizmetlerine ve kaynaklarına erişim için gerekli bilgi eksikliği sorunları tekrar memleketlerine dönerken karşılaştıkları ulaşım sorunları, göçün başlangıcı ile başlayan ve son ana kadar devam eden bir sorun döngüsünü oluşturmaktadır. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin karşılaştıkları en temel problemlerden biri konaklama alanlarında kısıtlı imkanlarla uzun süreler güvensiz ve sağlıksız koşullarda yaşamlarını sürdürmek zorunda olmalarıdır. Hali hazırda gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle METİP bütçesi, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının projeleri ve hammadde tedarik zincirinde ilgili tarımsal ürünler bulunan firmaların kaynakları mevsimlik gezici tarım işçilerinin barınma koşulları için iyileştirme çalışmalarına yönelik kullanılsa da yeterli düzenlemeler sağlanamamaktadır. Kaynakların farklı kurumlar aracılığıyla ve farklı öncelikler değerlendirilerek yönetiliyor olması ve gezici durumdaki işçilerinin konaklama alanlarının belirli aralıklarla değişmek zorunda olması bu alanda sunulan hizmetlerin niteliğini oldukça etkilemektedir. Bununla birlikte gerek METİP genelgesi kapsamında kurumların doğrudan konaklama koşullarının iyileştirilmesi ile ilgili sorumluluk ve görevleri gerekse birey ve gruplar bazında karşılaşılan problemlerin çözümü için yerel yönetimlerin ve hizmet sağlayabilecek diğer kuruluşların sunduğu kaynaklara erişimin sağlanabilmesi ve vakanın biricikliği değerlendirilerek uygun müdahale yöntemlerinin geliştirilmesinde sosyal hizmet mesleği uygulamaları önem arz etmektedir.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ilişkilerini düzenlemeye yönelik gerçekleştirilen yasal düzenlemelerde işçi sayısının bir kriter olması, tarım iş araçları yönetmeliğinin bulunmasına rağmen gerekli şartların saha uygulamalarına taşınamaması, istihdamın kayıt

dışı olarak gerçekleştirilmesi işçilerin çalışma haklarına erişimlerini sınırlandırmaktadır. Her ne kadar hasat dönemi öncesi çalışanların günlük ücretlerini belirlemeye yönelik komisyonlar oluşturulsa da tarım iş araçlarının komisyon ücretlerinin işçi ücretlerinden kesiliyor olması işçilerin günlük ücretlerinin asgari ücretin altında kalmasına sebep olmaktadır. Bununla birlikte işçiler günlük on saatin üzerinde çalışmakta ve haftalık kırk beş saatin çok daha üzerinde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Küçük toprak sahipleri ile iki üç günlük iş ilişkisi kuran işçiler fazla çalışmaları için hakları olan mesai ücretlerini talep edememekte ve büyük toprak sahipleri de on güne kadar süren iş ilişkisine rağmen işçilerin fazla mesai haklarını görmezden gelmektedirler. Yine yasal olarak kayıt altına alınan haftalık tatil mevsimlik gezici tarım işçileri için mümkün olmamaktadır. İşçilerin çalışma koşulları kapsamında ortaya çıkan sosyal sorunların çözümünde yine sosyal hizmet mesleğinin makro uygulamaları gerekli ve uygun sosyal program ve düzenlemelerin geliştirilmesini mümkün kılmalıdır.

Yoksulluk döngüsünün sonucu ve sebebi olarak çocuk işçiliği mevsimlik gezici tarım işçiliğinde oldukça yüksektir. Çocuk işçiliği iki boyutta ele alınabilir. Birinci boyut gelir getirici faaliyete dahil olarak diğer aile üyeleri ile iş gücüne katılan çocukların durumlarıdır. Genellikle 12-18 yaş aralığında yer alan çocuklar zorlu çalışma koşullarına uyum ve çalışma ortamında bulunan risklere bağlı olarak ortaya çıkan sorunlarla baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Çocukların gelişim dönemlerinin sekteye uğramasının yanı sıra maruz kaldıkları koşullar ileriki yaşlarında da sağlık problemleri yaşamalarına sebep olmaktadır. Bununla birlikte çalışmak üzere ikamet illerinden ayrılan çocukların eğitimleri de kesintiye uğramaktadır. Sürekli göç halinde olan çocuklar sürekli değişen sosyal çevreleri sebebiyle sosyal ilişki geliştirmekte zorlanmaktadır. Çocuk işçiliği sorunun altında yatan birçok kök neden bulunması sebebiyle çözümüne yönelik geliştirilecek olan politika ve hizmetlerin kapsayıcılığı oldukça önemli olacaktır. Her bir çocuğun yüksek yararının gözetilerek uygulanacak müdahale programları sosyal politika ve programlarla desteklenmeli, uygulama modellerinin geliştirilebilmesi için sivil toplum kuruluşlarının mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çocuk işçiliğini önlemeye yönelik uygulamalarının arttırılması ve çeşitlendirilebilmesi için çalışmalar desteklenmelidir.

Tarım alanlarında kimyasal uygulamaların yapılması, mevsimsel koşullara bağlı olarak çok sıcak ve çok soğuk havalarda açık alanda çalışılıyor olması, engebeli arazi koşulları, ulaşım araçlarının yeterli güvenlik donanımı bulunmaması ve uzun çalışma saatleri gibi sebepler işçilerin iş kazası yaşama riskini arttırmaktadır. Çalışma ortamında işçilerin sağlık ve güvenliğini tehdit edecek risklerin ortadan kaldırılması ve gerekli önlemlerin alınması için gerekli çalışmaların sürdürülmesi iş verenin sorumlulukları arasında yer almaktadır. Fakat risklerin ortadan kaldırılabilmesi için işverenlerin yeterli bilgi sahibi olmaması, işçiler için sağlanması zorunlu olunan kişisel koruyucu ekipmanların maliyetleri ve gerekli eğitim çalışmalarının işçiler için sağlanamıyor olması işçilerin yaralanma ve ölüm meydana gelen iş kazaları yaşamalarına sebep olmaktadır.

Fındık tarımında çalışan mevsimlik gezici tarım işçileri, göç sürecinde kısıtlı imkanlar ile şekillenen yetersiz konaklama koşulları ve etnik kökenlerine bağlı olarak maruz kaldıkları sosyal dışlanma sorunları, dil problemi sebebiyle toplum kaynaklarına eşit erişim imkanlarına sahip değildirler. Bununla birlikte yerelde sosyal ilişki geliştirme olanakları çoğu zaman kısıtlı kalmaktadır.

Birey, grup ve toplulukların iyilik hallerinin artırılması için gerek koruyucu, önleyici, tedavi edici ve geliştirici uygulama modelleri geliştiren ve program ve politikaların oluşmasını destekleyen sosyal hizmet mesleğinin çalışma alanının doğrudan mevsimlik gezici tarım işçilerinin karşılaştığı sorunlarla ile örtüşmesine rağmen bu alanda çalışmalarını sürdürmesi için kamu kurumları tarafından istihdam edilen sosyal hizmet uzmanları ve doğrudan geliştirilen uygulama modeli bulunmamaktadır. Bu alanda çalışmalarını sürdüren sivil toplum kuruluşları ve özel sektör çalışanlarının spesifik sorunlar üzerine gerçekleştirdiği projeler sosyal hizmet mesleği bakış açısıyla örtüşse de kalıcı çözümler üretmede çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. Bu alanda çalışan genellikle özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarınca istihdam edilen sosyal hizmet uzmanlarının sayısı oldukça azdır. Bununla birlikte bu alanda kullanılabilecek kuramsal yaklaşımlar bulunmasıyla birlikte doğrudan mevsimlik gezici tarım işçileri ile çalışabilecek sosyal hizmet uzmanlarının alanda destek alacağı akademik yayın, yaklaşım ve kuramsal alt yapı yeterli değildir.

Sonuç olarak ifade edilebilir ki mevsimlik gezici tarım işçilerinin sorunların çözümü için politikalar ve programlar devlet tarafından geliştirilmeli, gerekli bütçeler hazırlanmalı ve istihdamlar gerçekleştirilmelidir. Sorunların çok yönlü olması ve temelde birden fazla kök neden barındırması birey ve gruplar için özel müdahale programlarını da gerekli kılmaktadır. Uygulanan çalışma modelleri sosyal hizmet kuram ve yaklaşımlarıyla örtüşecek şekilde planlanmalı ve doğrudan alanın ihtiyaçlarını karşılayabilecek kuram ve yaklaşımlar geliştirilmelidir. Bu kapsamda araştırma sonunda sunulabilecek öneriler şu şekildedir;

- Sosyal Hizmet eğitimi veren üniversitelerde dezavantajlı gruplarla çalışma kapsamında mevsimlik gezici tarım işçiliği yer verilmeli ve öğrencilerin bu alanda yapılan çalışmaları deneyimlemeleri için ilgili sivil toplum ve özel sektör kuruluşlarında staj imkanları oluşturulmalıdır.
- Alanda doğrudan mevsimlik gezici tarım işçilerinin karşılaştığı sorunların çözümü için çalışmalar sürdürecekt sosyal hizmet uzmanı istihdamı sağlanmalıdır.
- Alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının çalışmalarının bilimsel alt yapısını oluşturacak akademik çalışmalar gerçekleştirilmeli çalışanlar için süpervizör desteği sağlanmalıdır.
- Mevsimlik gezici tarım işçilerinin karşılaştıkları problemlerin tespit edilmesi ve gerekli sosyal politikaların uygulanması amacıyla sahada gerçekleştirilen araştırmaların sayısı arttırılmalıdır.
- Sorunların çözümü için özel sektör bütçeleri, sivil toplum kuruluşlarının uluslararası kaynaklar ve alanda faaliyet gerçekleştiren kamu kurumlarının çalışmalarının kapsamlı ve etkili bir şekilde bir arada yürütülmesi amacıyla ilgili bakanlığın koordinasyon çalışmaları sağlanmalıdır.
- 2017/6 METİP Genelgesinde belirtilen ilgili kurumların rol ve sorumlulukları çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmaların sahada etkin bir şekilde sürdürülebilmesi için destek mekanizmaları oluşturulmalı ve alanda çalışan diğer kurumların takip edebilmesi için yapılan çalışmalar kamuoyuna açık bir şekilde paylaşılmalıdır.

- Tarımda 50 işçi ve daha az çalışanlara yönelik çalışma hak ve sorumluluklarının belirlenmesi için gerekli yasal düzenlemeler sağlanmalıdır.
- İşçilerin sahip oldukları hak ve sorumlukların farkına varması için gerekli farkındalık artırıcı çalışmalar ve eğitimler işverenler, tarım iş aracıları ve işçilere yönelik düzenlenmelidir ve yasal destek mekanizmaları arttırılmalıdır.
- Çocukların aileleri ile birlikte göç sürecine dahil olma süreçlerinde eğitim, sağlık ve barınma gibi temel barınma haklarına erişebilmeleri için gerekli çalışmaların kapsamı genişletilmelidir.
- Çocukların yoksulluk döngüsüne dahil olmalarını engellemek amacıyla ikamet bölgelerinde güçlendirme çalışmaları gerçekleştirilmeli ve nitelikli meslek sahibi olmalarına imkân sağlayabilmek amacıyla eğitim hayatlarına devam etmeleri için desteklenmelidir.
- Çalışma hayatlarında birçok sağlık riskiyle karşı karşıya kalan işçilerin dönemsel yoğun göç ettiği kırsal alanlarda sağlık hizmetlerinin kesintisiz sunulabilmesi için görev alan sağlık çalışanları sayısı dönemsel olarak arttırılmalı ve sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması sağlanmalıdır.
- Toplu konaklama hizmetlerinin yanı sıra işverenlerin sağladığı konaklama alanlarını kullanan işçilerin koşullarının iyileştirilmesi için işverenlere yönelik farkındalık artırıcı çalışmalar gerçekleştirilmeli ve teşvik amaçlı konaklama alanlarının iyileştirilmesi için ulusal kaynağı kullanmalarına imkân sağlanmalıdır.
- İşçilerin ve özellikle çocukların göç ettikleri bölgede herhangi bir ayrımcılığa maruz kalması engellenmeli, yerelde ikamet eden ve göç eden çocukların sağlıklı sosyal ilişki geliştirmelerini kolaylaştıracak çalışmalar yapılmalıdır.
- Alanda çalışan sınırlı sivil toplum kuruluşlarının sayılarının arttırılması ve etkin çalışmaların sürdürülebilmesi için gerekli kaynak kullanımı sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adaman, F., & Keyder, Ç. (2006). *Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*.
- Afşar, S., & Işık, M. (2018). Türkiye'de Mevsimsel İşgücü Harekliliği ve Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Sorunlar: Manisa/Alaşehir Örneğinin İncelenmesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 176-192.
- Ahioğlu, S. (2008). Tarım Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği ve Risk Değerlendirmesi. Ankara.
- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (tarih yok). *Çocuk İşçiliği ve Eğitim Öğretmen El Kitabı*. Ankara: T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Akbaş, E. (2016). *Toplum ve Sosyal Hizmet*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Akbıyık, N. (2008). Türkiye'de Tarım Kesiminde İşgücü Piyasalarının Yapısı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 220-237.
- Akço, S. (2018). *Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Yasal Boşluk Analizi ve Öneriler*. Ankara: Kalkınma Atölyesi.
- Alp, S., & Taştan, N. (2011). *Türkiye'de Irk veya Etnik Köken Temelinde Ayrımcılığın Gözlenmesi Raporu*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Altındağ, Ö. (2020). Vaka Yönetimi ve Sosyal Hizmette Kullanımı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 618-646.
- Baş, B. (2019). Türkiye'de Tarımsal Dönüşüm Ve Mevsimlik Tarım İşçiliği: Adana Örneği.
- Başel, H. (2007). Türkiye'de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 515 - 542.
- Başer, D. (2021). *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet*. Ankara : Nobel Akademi.
- Başkale, H. (2016). Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 23-28.
- Burcu Işıktekin Atalay, M. F. (2017). Mevsimlik Tarım İşçileri ve Ailelerinin Sağlık Kuruluşlarına Başvuru Tercihleri. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 18-26.
- Buz, S. (2009). Feminist Sosyal Hizmet Uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 53-65.

- Buz, S., & Uslu, B. (2019). Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Bireylerin Mesleki Eğitimi ve İstihdamı: Toplumla Sosyal Hizmet Saha Örneği. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 41-54.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2010). Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği.
- Çamurcu, S., & Seyhan, T. G. (2015). Tarım Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 549-552.
- Cankurtaran, Ö., & Gürbüz, E. B. (2016). Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulamasının Gerekliliği Üzerine. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 145-160.
- Çetinkaya, Ö. (2008). *Farm Labor Intermediaries In Seasonal Agricultural Work In Adana - Çukurova*.
- Çınar, S. (2012). *Bağımlı Çalışma İlişkileri Kapsamında Mevsimlik Tarım İşçilerinin Malatya Örneği Üzerinden Analizi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı.
- Çınar, S., & Lordoğlu, K. (2010). Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tekil Bir Analiz: Karasu Fındık Toplama İşçileri. *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 23-33.
- Creswell, J. W. (2017). *Eğitim Araştırmaları: Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması, Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi*. İstanbul.
- Danış, M. Z. (2007). Sosyal Hizmet Mesleği ve Disiplininde Sosyal Politikanın Yeri ve Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 51-64.
- Danış, M. Z. (2008). Community Based Care Understanding and Social Services: A Care Model Proposal From Turkey. *Türk Geriatri Dergisi*, 94-105.
- Dedeoğlu, S. (2018). *Bir Yevmiye, Bir Yevmiyedir...Tarım Aracıları ve Türkiye’de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği*. Ankara: Kalkınma Atölyesi.
- Dedeoğlu, S. (2018). *Türkiye’de Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler: Gürcü, Azeri ve Suriyeliler Örneği*. İstanbul: Yaşar Üniversitesi Unesco Uluslararası Göç Kürsüsü.
- Dhavaleshwar, C. (2016). The Role of Social Worker in Community Development. *International Research Journal of Social Sciences*, 61-63.
- Divana, M. (2018). Mevsimlik Tarımsal Üretimde Çalışma İlişkileri Düzenleyicisi Olarak Tarım Aracıları. Muğla.

- Duyan, V. (2003). Sosyal Hizmetin Rol v İşlevleri. *Toplu ve Sosyal Hizmet*.
- Duyan, V., & Bayır, Ö. Ö. (2016). *Sosyal Hizmete Giriş*. Ankara: Sosyal Çalışma Yayınları.
- Egemen, E. A. (2015). Mevsimlik Tarım İşçileri ve Barınma Sorunları.
- Engelbrecht, L. K. (1999). *Introduction to Social Work*. Wellington: National Book Printers.
- Erişti, S. D., Kuzu, A., Yurdakul, I. K., Akbulut, Y., & Kurt, A. A. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Fair Labor Association. (2018). *USDA's Guidelines for Eliminating Child and Forced Labor in Agricultural Supply Chains: Practitioners' Guide*.
- Fair Labor Association. (2019). *Fair Labor Association's Social Impact Assessment of Nestle's, Olam's and Balsu's Programs in Turkey*. Fair Labor Association.
- Geçgin, E. (2009). Ankara-Polatlı Örneğinde Sosyal Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçiliği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3-35.
- Geray, C. (2011). Toplum Kalkınmasının Ekonomik ve Sosyal Yönleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 155-166.
- Görücü, İ. (2010). Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliği: Sorunları Ve Çözüm Önerileri. *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 189-2019.
- Görücü, İ., & Akbıyık, N. (2010). Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliği: Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 189-219.
- Güloğlu, T., Korkmaz, A., & Kip, M. (2003). Türkiye'de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 51-96.
- Hayata Destek. (2016). Bu İş Çocuk Oyuncakı Değil.
- International Federation Of Social Workers. (2021, mayıs 1). <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> adresinden alındı
- İşbilir, A. (2019). Bilimsel araştırma ve Yayın Etiği, Nitel Veri Analizi.
- Kalkınma Aölyesi . (2016). *Bereketli Topraklar Zehir Gibi Yaşamlar*. Ankara.
- Kalkınma Atölyesi. (2014). *Fındık Hasadının Yolcuları*. Ankara.
- Kalkınma Atölyesi. (2015). Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği. *KADERGİ*, 26-46.

- Kalkınma Atölyesi. (2018). *Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Yasal Boşluk Analizi ve Öneriler*. Ankara.
- Kalkınma Atölyesi. (2020). *Koronavirüs Salgınının Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri ve Onların Çocuklarının Fındık Hasadına Katılımına Olası Etkileri ve Önlemler*.
- Kalkınma Atölyesi. (2020). *Virüs mü Yoksulluk mu?* Ankara: Kalkınma Atölyesi.
- Kara, Y. (2008). Feminist Kuram ve Sosyal Hizmet Uygulaması. *Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi* (s. 1151-1159). Karabük: Karabük Üniversitesi.
- Kara, Y. (2019). Makro Sosyal Hizmet Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 155-169.
- Karabıyık, E. (2017). *Geçmişten Günümüze Adana Ovası'nda Mevsimlik Tarım İşçileri ve Çocukları*. Ankara: Kalkınma Atölyesi.
- Karabıyık, E., & Bayraktar, S. (2018). *Tarım Aracılığı Meslek Kriterleri: Türkiye İçin Bir Model Arayışı*. Kalkınma Atölyesi.
- Karabıyık, E., & Dedeoğlu, S. (2018). *Yevmiyeci, Yarıcı veya Kürekçi; Hepsi Çocuk Tarımsal Üretimde Ücret Tipleri ve Çocuk İşçiliğinin Görünümleri*. Ankara: Kalkınma Atölyesi.
- Karakaya, C. (2021). Sosyal Hizmette Sosyal Eylem Yaklaşımının Kullanılması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 1487-1508.
- Karakaya, C. (2021). Sosyal Hizmette Sosyal Eylem Yaklaşımının Kullanılması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 1487-1508.
- Kasım Karaman, A. S. (2011). Mevsimlik Tarım İşçileri ve Enformel İlişkiler Ağı: Giresun'da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileri Üzerine Bir Araştırma. *ZfWT*, 211-226.
- Kaya, M., & Özgülnar, N. (2015-126). Mevsimlik (Gezici/Geçici) tarım işçilerinin iki yerleşim birimindeki yaşam koşulları ve sağlık durumlarına niteliksel bakış. *Türk J Public Health*.
- Keçeci, G. (2017). Makro Sosyal Hizmet Uygulamasında Kullanılan Modeller, Teknikler ve Sosyal Hizmet Uzmanlarının Roller. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 187-201.
- Lordoğlu, K., & Etiler, N. (2014). Batı Karadeniz Bölgesinde Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliğinde Çalışan Çocuklar Üzerine Sınırlı Bir Araştırma. *Çalışma ve Toplum*, 115-134.

- MİGA. (2012). *Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti*. İstanbul: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Mobed, K., & Schenker, M. B. (1992). Occupational health problems among migrant and seasonal farm workers. *Western Journal of Medicine*, 367-373.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. Ankara.
- Orhan, F., & Akpınar, E. (2018). Türkiye’de Mevsimlik Göçlere Bir Örnek: Gezici Tarım İşçiliği. *Tücaum 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, (s. 412-423). Ankara.
- Öz, C. S., & Bulut, E. (2013). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Türk Hukuk Sistemi İçerisindeki Yeri. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 94-111.
- Öz, C. S., & Bulut, E. (2014). ‘Düzenli İş’ Bağlamında Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Araştırması . *Bilgi*, 99-121.
- Özbekmezci, Ş., & Sahil, S. (2004). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal, Ekonomik ve Barınma Sorunlarının Analizi. *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der.*, 261-274.
- Özbekmezci, Ş., & Sahil, S. (2004). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal, Ekonomik Ve Barınma Sorunlarının Analizi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 261-274.
- Özen, S., Dedeoğlu, S., & Özbek, Ç. (2017). *Fındık Üretiminde İş Sağlığı Güvenliği ve Risk Grupları*. Muğla.
- Özkan, R. (2011). Toplumsal Yapı, Değerler ve Eğitim İlişkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 333-344.
- Purutçuoğlu, E., & Aydın, C. (tarih yok). *Dünyada Sosyal Hizmet Uygulamaları*.
- Sağlam, S. (2006). Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 33-44.
- Saniye Dedeoğlu, S. S., & Çetinkaya, Ö. (2019). Yoksulun Umudu Çocuk:Türkiye’de Suriyeli Tarım İşçisi Çocuklar. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2585-2610.
- Şeker, A. (2012). *Sosyal Hizmete Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Semerci, P. U., & Erdoğan, E. (2017). *Adana’da (mevsimlik gezici) Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları Özeti Politika Önerileri ve Uygulama Alanları*. İstanbul.

- Şen, B., & Altın, C. (2018). Mevsimlik Göç ve Yoksulluk İlişkisi: Mevsimlik Tarım İşçileri Örneği. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 174-192.
- Şen, E. (1984). Türkiye'de Mevsimlik İş Gücü Göçleri Üzerine Düşünceler. *Ege Coğrafya Dergisi*.
- Şener, M., & Zengin, O. (2020). Feminist Kuram: Tarihsel Gelişim, Ana Akımlar ve Sosyal Hizmet. S. Öztürk içinde, *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Teori ve Araştırmalar* (s. 137-160). Ankara: Gece Kiraplığı.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü İstihdam Politikaları Daire Başkanlığı. (2017). *Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı*. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı - Çalışma Genel Müdürlüğü.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı. (2012, Aralık). İş Kanunları Ve Türk Borçlar Kanuna Göre Sözleşme Türleri. Ankara.
- Taşkın, M., İznebioğlu, İ., Bayraktar, S., Zehir, Ö., Otaç, B. C., Yaşkeçeli, C., & Karabıyık, E. (2020, Kasım). Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Haneler ve Çocukları için Uygulama Programı. Ankara: Kalkınma Atölyesi.
- TBMM. (2015). *Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*. Ankara.
- Teater, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri: Uygulama İçin Bir Giriş*. Ankara: Nika Yayınevi .
- Tek, S. (2019). Irkçılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 1142-1165.
- Tuzcu, P. (2008). Zorunlu Göç Ve Küresel Dönemde Değişen Nitelikleri: Türkiye Üzerine Bir İnceleme.
- Tiryaki, O. (2019). Fındık Tarımı Çalışanlarında İş Sağlığı Ve Güvenliği Eğitiminin Fiziksel ve Ergonomik Tehlikelerle İlgili Bilgi Düzeylerine Etkisi. Trabzon.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2015). *Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2018). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçları*
- W.Creswell, J. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*.

- Yanardağ, U. (2019). *Toplumla Sosyal Çalışmaya Giriş* . Ankara: Maya Akademi Yayınevi.
- Yasin, Y., & Sürmeli, A. (2018). *Tarımsal Üretimde Çalışan Çalışan Çocukların Karşılaştıkları Sağlık Riskleri*. Kalkınma Atölyesi.
- Yeler, A. (2019). Türkiye’de Sosyal Politikaların Sosyal Hizmet Eğitimi Üzerindeki Belirleyiciliği. *İmgelem*, 273-285.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi. *Eğitim ve Bilim*, 7-17.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, U. D. (2014). 1980 Sonrası Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm Ve Mevsimlik Tarım İşçileri: Sakarya Örneği. İstanbul.
- Yılmaz, Ç. (2020). Fındık Tarımında Mevsimlik Tarım İşçilerinin Dışlanma Süreçleri. *Sosyoloji ve Psikoloji Araştırmaları*, 42-65.
- Yılmaz, Ç., & İşler, A. S. (2020). Fındık Tarımı Özelinde Tarım İş Aracılığının Sosyolojik Analizi. *Emek Araştırma Dergisi (GEAD)*, 119-150.

EKLER

EK 1: Görüşme Soru Formu

MEVSİMLİK GEZİCİ TARIM İŞÇİLERİ GÖRÜŞME FORMU

Görüşmenin Tarihi		
Görüşmenin Yapıldığı Yer		
Görüşmenin Başlama ve Bitiş Saati		

MGTİ Bilgileri	
MGTİ Kodu	
Yaşı	
Cinsiyeti	
Doğum Tarihi ve Yeri	
Eğitim Durumu	
Çalışma Süresi	
Medeni Durum	
Varsa, Çocuk Sayısı	
Çocukların Çalışma Durumu	
İkamet Edilen İl	
Farklı Tarım Ürünlerinde Çalışma Durumu	
Yıl İçinde MGTİ Olarak Çalışılan Gün Sayısı	
MGTİ Olarak Çalışma Süresi (yıl)	

TEMALAR

1. Barınma Koşulları Deneyimleri ve Problemleri

Alt Temalar;

- Temel barınma ihtiyacının korunaklı bir şekilde karşılanması
- Temiz suya ulaşım ve hijyen kapsamında ihtiyaçların karşılanabilmesi
- Paylaşımlı konaklama alanlarında MGTİ'ler arasındaki ilişki

Sorular;

- Ne tür konaklama alanlarında kalıyorsunuz (ev, çadır, barınak, depo, lojman vb.) ve bu kapsamda öncelikli hangi sorunlarla karşılaşıyorsunuz?
- Barınma alanlarında ihtiyacınız olan temiz suyu nasıl elde ediyorsunuz? Elde edemediğiniz durumlarda sorunların çözümü için ne nasıl bir yol izliyorsunuz?
- Barınma alanlarında konaklayan kişilerin arasında nasıl bir ilişki var? (arkadaş, akraba, tanıdık vs) Kişiler arasında ne tür problemler yaşanıyor?

2. İstihdam İlişkisi Kapsamındaki Deneyimler ve Problemler

Alt Temalar;

- Kayıtlı istihdam
- Çalışma saatleri
- Ücretlendirme
- Çocuk emeği/çocuk işçiliği

Sorular;

- Çalıştığınız süre kapsamında sigorta işlemlerinizi yapılabilmesi için nasıl bir süreç izleniyor? Çalıştığınız günü ilgili mercilere nasıl aktarıyorsunuz? Çalışma kapsamındaki kuralları nasıl kayıt altına alıyorsunuz?
- Çalıştığınız bir tam günü anlatabilir misiniz? (Sabah kalkış saati, iş başlangıç ve bitiş saati, mola saatleri, eve dönüş, ulaşım aracı)
- Emeğinizin karşılığı olarak almış olduğunuz ücretlerde nasıl bir düzen söz konusu, örneğin bölgeye gelmeden önce ne kadar ücret alacağınızı nasıl

öğreniyorsunuz? Tarım iş aracı (dayıbaşı) ile olan ilişkinizde ücretlerinizi alma noktasında nasıl bir anlaşmanız var?

- Tarlada sizinle çalışan kişilerin yaş dağılımı nasıl? 18 yaş altındakiler tarlada ne gibi işlerde sorumluluk alıyorlar?
- Sizce çalışma durumunun eğitim hayatına devam eden bireylere ne gibi etkileri var?
- Aileler çocukların tarlada çalışmasını sizce nasıl değerlendiriyor?

3. İşçi Sağlığı ve Güvenliği Mevcut Durumu

Alt Temalar;

- Ulaşım (Çalıştığınız bir tam günü anlatabilir misiniz? Sorusu içerisinde incelenecektir.)
- Kişisel koruyucu ekipman kullanımı
- Çalışma anında maruz kalınan riskler

Sorular;

- Tarlada çalışırken sağlığını etkileyebilecek ne gibi risklerle karşılaşıyorsunuz? (Akrep ve yılan sokması, düşme, yaralanma, ağır kaldırma)
- Kendinizi tehlikelerden korumak için kullandığınız ekipmanlar nelerdir, nasıl temin edersiniz? (Şapka, eldiven, gözlük, kaydırmaz tabanlı ayakkabı, ilk yardım çantası)

4. Sosyal Hayat ve Kültürel Yaşam

Alt Temalar;

- Etnik köken farklılıklarından kaynaklanan problemler
- İletişim problemleri
- Sosyal aktiviteler

Sorular;

- Çevrenizde gözlemlediğiniz işçilere yönelik kötü davranış veya ayrımcılık gözlemlediniz mi? Gözlemlediyseniz, olayı nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Çevrenizdeki Kürtçe konuştuğu için problem yaşanması söz konusu oldu mu, olduysa olayı nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Yerel halk ve üreticilerle olan ilişkinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?

- İkamet ettiğiniz bölgedeki ve buradaki sosyal hayatınızı karşılaştırdığınızda nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Çalışmadığınız günler veya akşamları vaktinizi nasıl değerlendirirsiniz?

EK 2: Katılımcı Bilgileri

Katılımcı 1: (Kadın) Mardin’de doğmuş ve 17 yaşındadır. Lise öğrenimine devam eden katılımcı Mardin/Kızıltepe’de ikamet etmektedir. Yılda ortalama 35-40 gün çalışan katılımcı 5 yıldır mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışmaktadır. İki yıl önce bir sefer kayısı toplamak üzere Malatya’ya gitmiş ve 20 gün çalışmıştır.

Katılımcı 2: (Erkek) Diyarbakır’da doğmuş, nişanlı ve 22 yaşındadır. Lise öğrenimini yarım bırakan katılımcı Diyarbakır/Ergani’de ikamet etmektedir. Katılımcı 10 yıldır fındık tarımının hasadında yılda ortalama 30-35 gün mevsimlik gezici olarak çalışmaktadır.

Katılımcı 3: (Erkek) Diyarbakır’da doğmuş, bekar ve 25 yaşındadır. Lise öğrenimini tamamlayan katılımcı Diyarbakır/Ergani’de ikamet etmektedir. Katılımcı 12 yıldır fındık tarımının hasadında yılda ortalama 25-30 gün mevsimlik gezici olarak çalışmaktadır. Diyarbakır’da özel güvenlik görevlisi olarak çalışan katılımcı yıllık iznini ağustos ayında kullanmayı talep ederek mevsimlik gezici tarım işçisi olarak bölgeye gelmektedir.

Katılımcı 4: (Kadın) Şanlıurfa’da doğmuş, 22 yaşında evli ve ilk çocuğuna altı haftalık hamiledir. Ortaokul eğitimini tamamlamış, Şanlıurfa/Siverek’te ikamet etmektedir. Fındık dışında patates, elma ve narenciye ürünlerinin hasat döneminde de mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Yıl içerisinde 80-120 gün çalışan katılımcı 4 yıldır mevsimlik gezici tarım işçiliği yapmaktadır.

Katılımcı 5: (Erkek) Diyarbakır’da doğmuş, evli, beş çocuk babası ve 39 yaşındadır. İlköğretim eğitimini tamamlamış, Diyarbakır’da ikamet etmektedir. Fındık hasat dönemi dışında farklı bir üründe çalışmak için göç etmeyen katılımcı 16 yıldır hasat döneminde bölgeye gelmekte ve yılda ortalama 45 gün çalışmaktadır.

Katılımcı 6: (Kadın) Diyarbakır’da doğmuş, lise eğitime devam etmekte ve 16 yaşındadır. Diyarbakır’da ikamet etmektedir. Üç yıldır yılda 35-40 gün mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışan katılımcı farklı bir üründe çalışmamaktadır.

Katılımcı 7: (Erkek) Şanlıurfa/Siverek'te doğmuş, evli, dört çocuk babası ve 34 yaşındadır. İlköğretim eğitimini terk etmiş olan katılımcı Siverek'te ikamet etmektedir. Fındık dışında kiraz, elma, soğan ve domates ürünlerinin hasat döneminde de mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Yıl içerisinde 140-150 gün çalışan katılımcı on üç yıldır mevsimlik gezici tarım işçiliği yapmaktadır.

Katılımcı 8: (Erkek) Diyarbakır'da doğmuş evli ve 49 yaşındadır. İlköğretim eğitimini yarıda bırakan katılımcı 34 yıldır fındık tarımı için bölgeye mevsimlik gezici tarım işçisi getirmekte ve ailesi gelmekte ve yılda ortalama 35-40 gün mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışmaktadır.

Katılımcı 9: (Erkek) Batman'da doğmuş ve Batman'da yaşamaktadır. 34 yaşında olan katılımcı evli ve 3 çocuk babasıdır. On yıldan beri mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışan katılımcı fındık dışında kayısı ve soğan hasadında yılda ortalama 90-100 gün çalışmaktadır.

Katılımcı 10: (Erkek) Mardin/Mazıdağı'nda yaşayan katılımcı 42 yaşında evli ve 7 çocuk babasıdır. 5 yıldır ailesiyle birlikte mevsimlik gezici tarım işçisi olarak bölgeye gelmektedir. Fındık tarımı haricinde farklı bir üründe mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışmayan katılımcı yıllık ortalama 30 gün çalışmakta ve aynı zamanda yolcu taşımacılığı yapmaktadır.

Katılımcı 11: (Kadın) Mardin/Kızıltepe'de yaşayan katılımcı 14 yıldır bölgeye mevsimlik gezici tarım işçisi olarak gelmektedir ve 31 yaşındadır. Gün içinde evde kalarak çalışan grup için yemek yapma sorumluluğunu üstlenen katılımcı haftada 2-3 gün de bahçede mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışmaktadır.

Katılımcı 12: (Kadın) Batman'da yaşayan katılımcı 21 yaşındadır. 3 yıldır mevsimlik gezici tarım işçisi olarak bölgeye gelmekte ve yılda ortalama 40 gün çalışmaktadır.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Ayşe Seda Yıldırım İşler	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Düzce Üniversitesi
Fakülte	Sağlık Bilimleri Fakültesi
Bölümü	Sosyal Hizmet
Makale ve Bildiriler	
1. Yılmaz Ç, Yıldırım İşler, A. S. (2020). Fındık Tarımı Özelinde Tarım İş Aracılığının Sosyolojik Analizi. Emek Araştırma Dergisi, 5(2), 120 - 149. 2. Yılmaz, Ç. & Yıldırım İşler, A. S. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinin Fındık Hasadında Mevsimlik Tarım İşçiliğine Etkisi. Toplum ve Sosyal Hizmet, Covid-19 Özel Sayı 1, 1-22.	